

Ha-Kol

הקול

BROJ IZDANJA: 147
STUDENI-PROSINAC 2016.
HEŠVAN / KISLEV / TEVET 5777.

TEMA BROJA:
SPOMENICI I MUZEJI HOLOKAUSTA

SADRŽAJ

4 UVODNIK	19 KNJIGA “JEVREJI U BOSANSKOM ŠAMCU”	35 CIPELE NA OBALI DUNAVA
5 TJEDAN IZRAELA 2016.	20 SJEĆANJE NA ŽIDOVE DONJEG MIHOLJCA	36 HOLOKAUST KROZ PERSPEKTIVU ORTODOKSNIH ŽIDOVA
9 SUSRET ŽENSKIH SEKCIJA NA OHRIDU	21 TREBAJU LI NAM MUZEJI I SPOMENICI HOLOKAUSTA?	37 MUZEJ CANDLES POSVEĆEN “MENGELEOVIM BLIZANCIMA”
10 DANAS O LAVOSLAVU SCHWARZU ILI LAVOSLAV SCHWARZ O DANAŠNJICI	24 JAD VAŠEM — MEMORIJALNI CENTAR POSVEĆEN ŽRTVAMA HOLOKAUSTA	37 NAJMANJI MUZEJ HOLOKAUSTA
12 EUROPSKA KONFERENCIJA UNIJE ŽIDOVSKIH ŽENA	26 A-B ILI PRVA DVA SLOVA “ZLA”	38 URUŠENA SCHINDLEROVA TVORNICA POSTAJE SPOMENIK HOLOKAUSTA
14 HRVATSKA POMOGLA U GAŠENJU POŽARA U IZRAELU	28 LE MEMORIAL DE LA SHOAH — ČIN OTPORA I VAŽNOST SJEĆANJA	38 NAGRADA UNESCO-A ZA ŽIDOVSKI MUZEJ U MOSKVI
15 PRVO GOSTOVANJE HNK U IZRAELU	31 ODRŽAVANJE SJEĆANJA NA HOLOKAUST U VELIKOJ BRITANIJU	39 OPROŠTAJ S VELIKANOM — TODA, SHIMON PERES
16 OSMI TJEDAN IZRAELSKOG FILMA	34 LEPTIRI HOLOKAUSTA	46 PRIČA O EUGENU VIKTORU FELLERU I ELSA-FLUIDU
16 ZAJEDNO U EDUKACIJI O HOLOKAUSTU	35 NAJSTARIJI MUZEJ HOLOKAUSTA	52 SO LONG, LEONARD COHEN...
17 EUROPSKI DAN MEDITERANSKE KULTURE NA SICILIJU		54 IN MEMORIAM SARA DANON

U REALIZACIJI OVOG BROJA SVOJIM SU PRILOZIMA SUDJELOVALI:

DEAN FRIEDRICH, FRAN FRIEDRICH, NARCISA POTEŽICA, LAILA ŠPRAJC, MELITA ŠVOB, SUZANA GLAVAŠ, MIRJANA EHRlich BAKIĆ, RENATA DEBELJAK, MILIVOJ DRETAR, LUC LEVY, VESNA DOMANY HARDY, MAŠA TAUŠAN, STELLA FATOVIĆ FERENČIĆ, JASENKA FERBER BOGDAN, JAROSLAV PECNIK, FREDI KRAMER, LEA PINTERIĆ

FOTOGRAFIJA NA NASLOVNICI: SPOMENIK ŽRTVAMA HOLOKAUSTA U BUDIMPEŠTI

TODA RABA!

UVODNIK

Drage čitateljice i čitatelji,

od našeg prošlog “susreta” puno se toga dogodilo u židovskome svijetu. Ostali smo bez velikih ljudi, bez Shimona Peresa i Leonarda Cohena. I jedan i drugi ostavili su, svaki u svome području, neizbrisiv trag. Tko zna kako bi svijet, a pogotovo Bliski istok, danas izgledao bez vizije koju je imao Shimon Peres? Dozvolite i malo osobne nostalgije: imala sam sreću tri puta razgovarati sa Shimonom Peresom i još uvijek se jako dobro sjećam osjećaja topline i mira koji je širio oko sebe. Shimon Peres (na čijem je ispričaju bila naša suradnica Maša Taušan) imao je veliku ulogu i u odnosima između Hrvatske i Izraela — upravo se on zalagao i pokrenuo otvaranja izraelskog veleposlanstva u Hrvatskoj. S druge strane, Leonard Cohen i njegova muzika s predivnim tekstovima, najčešće inspiriranim židovstvom, koji su ispunili naša srca i duše. Veliki ljudi ne odlaze, njihova djela ostaju s nama kao inspiracija. Inspiracija će za nas ostati i Sara Danon, koja nas je napustila. Kada se proširila vijest da je ovogodišnji dobitnik Nobelove nagrade za književnost Bob Dylan, mnogi su bili zbunjeni.

Društvene mreže bile su prepune raznih komentara, a neki su pitali i znači li to da će sljedeće godine Keith Richards dobiti Nobelovu nagradu za kemiju. Ali veliki glazbenik nije ovu uglednu nagradu dobio greškom, a kako je do toga došlo pročitajte u tekstu Jaroslava Pecnika. Fredi Kramer prisjeća se još jednog sportskog velikana. Mark Spitz lomio je ženska srca svojim izgledom, a u svijetu plivanja bio je i ostao jedan od najvećih. U ovom broju prisjetit ćemo se i Lavoslava Schwarza, Viktora Felleri i Židova Donjeg Miholjca i Bosanskog Šamca.

Ovaj broj posvećen je spomenicima i muzejima Holokausta, od onih najpoznatijih, poput Jad Vašema i logora Auschwitz-Birkenau, pa do onih manje poznatih ali ne manje značajnih. Židovi su još tijekom Holokausta shvatili da je potrebno sakupljati dokumente o onome što se događalo, a upravo to je bio početak prvog spomenika/muzeja žrtava Holokausta u svijetu — danas je to Mémorial de la Shoah u Parizu. O važnosti sjećanja, o komemoriranju žrtava i zločina za Ha-Kol

piše Luc Levy, savjetnik za kulturu i djelatnost veleposlanstva Francuske u Hrvatskoj i ravnatelj Francuskog instituta u Zagrebu, koji je tijekom svoje impresivne karijere bio nekoliko godina zadužen za međunarodnu aktivnost Mémoriala. Luc Levy je poseban čovjek, a njegov moralni integritet i rad nedavno je zaslužen nagrađen visokim francuskim odličjem Viteza reda umjetnosti i književnosti. I dozvolite mi da još jednom privatiziram ovaj uvodnik: hvala Luc, na napisanom tekstu, mislim (za koje se nadam da će doprijeti do onih do kojih bi trebali), druženjima.

Još puno toga pronaći ćete u ovom broju. Ako ste propustili događanja vezana uz ovogodišnji Tjedan Izraela onda nikako nemojte propustiti tekst u kojem ćete moći pročitati što se sve događalo u Zagrebu.

Želim vam puno sreće i mira u novoj 2017.

Nataša Barac

TJEDAN IZRAELA 2016.

PIŠE: DEAN FRIEDRICH

FOTOGRAFIJA FRAN FRIEDRICH: ZAVRŠETAK KONCERTA U HGZ-U, 29.10.2016, U PRVOM REDU S LIJEVA NA DESNO: BRUNO PHILIPP, KLASJA MODRUŠAN, IVANA KINDL, JACQUES HOUDEK, ROBERT HOMEN, JOSIPA LISAC, JONATHAN ZALUSKY

Grupa entuzijasta realizirala je kreativnu ideju virtualnog putovanja u Izrael 1999. godine pod nazivom Dani Izraela. Osnovni je cilj bio približiti autentičnu židovsku i izraelsku kulturu našoj publici jednostavnim performansom. U prizemlju Židovske općine Zagreb instaliran je provizorni zrakoplov, svaki je kat aranžiran kao prepoznatljiv dio Izraela (Tel-Aviv, suk, pustinja...), a brojne namirnice i proizvodi dobavljeni iz Izraela

raspoređeni u kartonsko-gipsanim krajočlicima kojima je odjekivala raznolika izraelska glazba. Odaziv i komentari bili su iznad svih očekivanja, te nije bilo teško donijeti odluku o ponavljanju sličnog programa i iduće godine. I tako iz godine u godinu, osamnaest godina, prvotno tijekom svibnja, kasnije rujna, posljednjih godina u studenome, u kontinuitetu ŽOZ predstavlja projekt koji se već odavno naziva Tjednom Izraela.

Mnogo se toga tijekom godina mijenjalo. Koncipiran kao skup tjednih događanja u Zagrebu (unutar židovske sedmičice, od nedjelje do Šabata) postepeno se program povećavao, a uključeni su i drugi gradovi u Hrvatskoj: Čakovec, Sisak Dubrovnik, Koprivnica, Virovitica, Osijek, Split... I u samom je sadržaju bilo raznolikosti (glazbe, predstava, publikacija, kuhinje, skupova poduzetnika, izložbi, uličnih performansa), amatere

su postepeno smjenjivali profesionalni izvođači, gostovale su i veće regionalne te svjetske zvijezde.

Nakon sedamnaest godina i brojnih programa koje je teško i izbrojati, velik problem predstavlja osmišljavanje novih sadržaja koji će zadržati entuzijazam publike, a kvalitetom nadmašiti one već viđene. Stoga je ovogodišnji Tjedan Izraela bio po mnogočemu povratak tradiciji s početka uz posve nov pristup sadržaju, pripremi i realizaciji. Odlučili smo publici ponuditi svega tri programa, vrlo različita i specifična: koncert Hrvatske komorne filharmonije sa solistima, mjuzikl prema predlošku iz 17. stoljeća te show program izraelskog mentalista Roya Zaltsmana, sve u istom prostoru, Hrvatskom glazbenom zavodu u Zagrebu.

KONCERT HRVATSKE KOMORNE FILHARMONIJE SA SOLISTIMA

Suradnja s Hrvatskom komornom filharmonijom i solistima (Bruno Philipp — klarinet, Lana Bradić — klavir, Klasja Modrušan — sopran) traje već nekoliko godina i činilo se da je mogućnost ponude novog programa dobrim dijelom iscrpljena, posebice zbog njihovog prošlogodišnjeg angažmana te dodatnog nastupa u Sv. Martinu na konvenciji židovskih općina bivše Jugoslavije u svibnju ove godine. Međutim, jedna nam je neobična i neočekivana ideja otvorila nove mogućnosti. Naša renomirana umjetnica, Josipa Lisac, inspirirana snimkom Avinu Malkenu u izvedbi Barbare Streisand, izrazila je želju otpjevati istu. Saznavši za to, odlučili smo pokušati ostvariti suradnju. Njezin je pristanak bio impuls za odabir još dva kvalitetna i popularna pjevača s hrvatske estrade pri čemu jednostavno nismo mogli zaobići Jacquesa Houdeka i Ivanu Kindl, ponajbolje vokale hrvatske scene s kojima je Židovska općina Zagreb surađivala prije mnogo godina angažiravši ih za omladinske i

Purimske zabave. I oni su rado i hrabro pristali pripremiti popularne izraelske pjesme na ivritu. Koliko je izbor za Josipu Lisac bio jednostavan (jer je izabrala sama), toliko nismo bili sigurni kako će reagirati Jacques i Ivana. Pjesme na ivritu odabrala je Laila Šprajc, transliterirala ih i prevela te im ponudila na izbor. Na sveopće iznenađenje odabir je prošao brzo i lako, a Jacques i Ivana bili su istovremeno iznenađeni i oduševljeni, te su već na prvu probu pristigli vrlo pripremljeni, uz savršeno vladanje tekstem i odličan izgovor. U međuvremenu, Josipa je već birala nove aranžmane za Avinu Malkenu. Osnova je programa na taj način stvorena, a za ostatak se pobrinula Hrvatska komorna filharmonija kojoj je pridodan Mješoviti pjevački zbor Židovske općine Lira, već spomenuti solisti Bruno Philipp (klarinet), Lana Bradić (klavir), Klasja Modrušan (sopran), te Krunoslav Marić (violina) i Jonathan Zalusky (violončelo). Koncert održan 29. listopada 2016. ujed-

no je predstavljao i otvorenje Tjedna Izraela. Na programu su izvedeni pojedini dijelovi ili kompletne kompozicije sljedećih glazbenih stvaratelja: John Williams, Jozef Hadar, Sergej Prokofiev, Heinrich Joseph Bärmann, Béla Kovács, Isahar Miron, Mordehaj Zeira, Jacob Koppel Sandler, Jonatan Razel, Max Janowsky.

Posebnost ovakvog odabira rezultirala je raznolikim, zanimljivim, neuobičajenim i za veći dio publike manje poznatim programom, kompilacijom klasične glazbe romantičara Prokofieva i Heinricha Josepha Bärmanna čiji je Adagio zamijenio programom najavljeni Williamsov te suvremene i tradicijske izraelske glazbe, a sve to uz ukupno 54 glazbenika na sceni s tri zvijezde hrvatske estrade. Teško je uopće izdvojiti neku od kompozicija i izvedbi, jer je krcata velika dvorana Glazbenog zavoda s velikim odobravanjem pozdravila baš sve. Čini se, prema reakcijama, da su se kao favoriti publike ipak izdvojili Williamsova uvertira

FOTOGRAFIJA FRAN FRIEDRICH: TELEPATIJA UŽIVO — ROY ZALTSMAN, 5.11.2016.

Schindlerove liste, Bärmannov Adagio u Des duru za klarinet i gudače s elementima klezmera te četiri vokalne izvedbe: Laila, Laila u izvedbi Klasje Modrušan, Eli, Eli u izvedbi Ivane Kindl, Katonti u izvedbi Jacquesa Houdeka te Avinu Malkenu u izvedbi Josipe Lisac.

Ovakav rasplet i ne začuđuje. Primjericice, John Williams je zasigurno najznačajniji svjetski kompozitor filmske glazbe, a nije zanemariva niti njegova karijera kompozitora koncertnog repertoara, dirigenta i glazbenog direktora. Studij je završio na prestižnom Juliardu, a tijekom svoje karijere predvodio je orkestre koji se smatraju američkim glazbenim institucijama poput The Boston Pops Orchestra, The Boston Symphony Orchestra, The New York Philharmonic, The Chicago Symphony i The Los Angeles Philharmonic. Najpoznatiji je ipak kao skladatelj i glazbeni direktor u filmskoj industriji, a napisao je glazbu za brojne svjetske hitove kao što su Schindlerova lista, E.T., Ralje, Jurski Park, Bliski susreti treće vrste, Indiana Jones, Spašavajući vojnika Ryana, Amistad, München, Udica, Ulovi me ako možeš, Umjetna inteligencija, Carstvo sunca, Avanture Tin Tina, BFG, tri filma o Harryu Potteru, sedam filmova iz serije Star Wars, Superman, JFK, Rođen 4. srpnja, Sam u kući, Slučajni turist, Nixon, Patriot, Sedam godina u Tibetu, Vještice iz Eastwicka, Spavači, i mnoge druge. Za svoj je rad primio brojne nagrade, ima 50 nominacija za Oscara, 5 osvojenih Oscara, 7 nagrada BAFTA, 22 nagrade Grammy, 5 nagrada Emmy, 4 Zlatna Globusa te nebrojeno nosača zvuka u zlatnoj i platinastoj tiraži. Radio je i nastupao i s najvećim svjetskim instrumentalistima, skladao glazbu za televizijske serije te za posebne svečane prigode. Nositelj je 21 počasne diplome različitih američkih sveučilišta.

S druge strane, vokalne su izvedbe primjeri suvremene izraelske glazbe

FOTOGRAFIJA FRAN FRIEDRICH: S MJUZIKLA LAS COPLAS DE JOSEF HACADIK, 3.11.2016., ŠIRA UTFILA I MJEŠOVITI PJEVAČKI ZBOR ŽOZ – LIRA

20. i 21. stoljeća, prijemčive i neobične glazbene mješavine, rezultata ispreplitanja brojnih utjecaja pri čemu su od osobitog značaja migracije s kraja 19. stoljeća kad doseljenici pokušavaju stvoriti glazbu po kojoj će biti prepoznati. Tridesetih godina 20. Stoljeća u Izrael stiže velik broj useljenika, europskih glazbenika. U periodu od 1950. godine pristizje i milijunski migrantski val, većim dijelom iz država bivšeg Sovjetskog saveza. Ti ljudi donose svoju kulturu, a u grupi dolazi ogroman broj školovanih klasičnih glazbenika visoke kvalitete u svjetskim razmjerima. Istovremeno useljenici dolaze i iz zapadne Europe, SAD-a, Afrike, Južne Amerike, Japana i Kine. Time je u Izrael prispjelo više milijuna ljudi s različitih konitnenata, od kojih je svaka skupina, ovisno o svom porijeklu i kulturi sa sobom donijela i glazbenu tradiciju zajednice kojoj pripada. Otvaranje Izraela svijetu, posebice nakon 1967. godine donosi razne

utjecaje američkih i zapadnoeuropskih trendovskih pravaca.

Najistaknutiji predstavnik novog vala na ovom je koncertu bila kompozicija Katonti, Jonatana Razela na biblijski tekst. Razel je predstavnik nove generacije kompozitora, rođen u SAD-u, a kao dijete je s roditeljima preselio u Izrael. Kao talentiran glazbenik biva primljen na prestižni programa za kompozitore na Cambridgeu. Međutim, odustaje od toga, svoju glazbenu karijeru naglo prekida i upisuje se na ješivu. Popularnost stječe prvim albumom iz 2007. koji postiže zlatnu nakladu. Nakon toga kreće njegova vrtoglava karijera u kojoj prima nagradu za Skladbu godine (Katonti), Pjevača godine te za Skladbu desetljeća za aranžman svojevrsne himne ortodoksnе židovske zajednice (Vehi šeamda). Kao vrlo religiozna osoba često u svojim kompozicijama koristi biblijske tekstove.

Otvorenje Tjedna Izraela predstavljalo je pun pogodak, a slušatelji su dvoranu

napustili istovremeno zadovoljni onim što su čuli i nezadovoljna činjenicom da je koncert potrajao svega četrdesetak minuta bez dodatka koji su uporno tražili bez rezultata.

HRVATSKA PREMIJERA “PRVOG ŽIDOVSKOG MJUZIKLA”

U nastavku programa bila je hrvatska premijera pomalo egzotičnog djela *Las Coplas de Josef HaCadik*, 3. studenoga 2016. u maloj dvorani HGZ-a. Bila je to premijera glazbeno-scenskog oblika predstavljenog kao prvi židovski mjuzikl, temeljenog na priči o Josefu i njegovoj braći, nastalog iz poeme Abrahama Toleda iz 17. stoljeća. Ovaj je komad revitalizirao stari znanac Tjedna Izraela, Stefan Sablić, redatelj i glazbenik iz Beograda koji je proteklih godina, u nekoliko navrata, oduševljavao publiku predstavama s Jelisavetom Sekom Sablić u glavnoj ulozi, te nastupima svog orkestra Šira Ufila, također iz Beograda. Kompozicijom su mu pomogli Nenad V. Khan i Aleksandar Simić te Drita Tutunović prijevodom teksta s ladina na srpski. Realizaciji ovog neobičnog glazbenog djela na ladinu uz projekcijski prijevod s titlom na hrvatskom uvelike je pridonio naš zbor Lira, posebice maestro Robert Homen koji je u kratkom vremenu uspio pripremiti partituru i pjevače za ovaj zahtjevni zadatak. Četrdesetominutni komad uključivao je već spomenuti orkestar i zbor te dvoje glumaca, gostiju iz Beograda, Aljošu Vučkovića i Zoranu Bečić. Ni ovdje publika nije ostala “kratkih rukava”. Pored jedinstvene prigode da se poslušava ovo jedinstveno djelo orijentalnog ritma praćenog zvukom tradicijskih glazbala (uda i kanuna), uz specifične solo tenorske, sopranističke i bas dionice, općenito je to bila vrlo uspješna i solidna vokalno-instrumentalna i glumačka izvedba koju slušatelj ne mora voljeti, ali svakako mora cijiniti.

SHOW ROYA ZALTSMANA

Za kraj ovogodišnjeg programa “ostavljen” je show program Roya Zaltsmana, mentalista iz Izraela. Roy Zaltsman svjetska je zvijezda novovalnog iluzionističkog performansa koji se popularno naziva mentalizmom, a radi se o kombinaciji magije i iluzije praćene duhovitim komentarima i interakcijom s publikom. Zaltsman čita misli, predviđa događanja, pokreće predmete snagom volje, prepoznaje predmete zavezanih očiju bez dodira te demonstrira niz neobičnih vještina pružajući intenzivnu zabavu kroz više od sat vremena svoje predstave. Zaltsman je vješt, elokventan, izuzetnog pamćenja, sposobnosti improvizacije i dobar poznavatelj psihologije. Teško da je bilo koga u dobro popunjenoj dvorani ostavio ravnodušnim. I za njegov show može se reći da ga možete ne voljeti, no ipak se na kraju pitate kako to izvodi. Pored zabavnih programa Zaltsman se bavi i treningom zaposlenika različitih profila. Glavna područja i teme njegovih seminara su pamćenje i poboljšanje pamćenja, sposobnost uvjeravanja i utjecaj te magija u poslovanju. Njegovi su klijenti neke od najvećih i najpoznatijih svjetskih tvrtki.

I na kraju, što je predstavljao povratak na staro, a što je bilo novo? Vratili smo se kraćem formatu i manjem broju programa. Programi su izvedeni samo u Zagrebu i u jednom prostoru. To je značajno smanjilo trošak i omogućilo bolju i učinkovitiju logističku potporu. Za razliku od prethodnih godina, nismo preuzeli gotov glazbeni program već smo ga većim dijelom pripremali sami, osmišljavali, odabirali, sve do konačnog proizvoda, zaintrigiravši brojne umjetnike koji se do sad nisu bavili židovskom i izraelskom glazbom. Izveli smo kompletnu produkciju, zahvaljujući brojnim suradnicima izradili notni materijal, partiture, aranžmane, odradili brojne pojedinačne i skupne probe, uklopili više različitih glazbenih sastava sa solistima, spojili amatere i profesionalce i dobili potpuno nove i originalne programe. Iskreno žalimo što zbog ograničenih financijskih sredstva te programe nismo bili u mogućnosti predstaviti i u drugim gradovima, široj publici. Zahvaljujemo svim izvođačima, brojnim osobama koje nisu bile vidljive na sceni, a koje su sudjelovale u realizaciji, te posebno publici na odazivu, pohvalama i čestitkama.

FOTOGRAFIJA FRAN FRIEDRICH: TELEPATIJA UŽIVO — ROY ZALTSMAN, 5.11.2016.

SUSRET ŽENSKIH SEKCIJA NA OHRIDU

PIŠE: MR. SC. NARCISA POTEŽICA

Međuklupski susret ženskih sekcija židovskih općina s prostora bivše Jugoslavije održan je na Ohridu od 22. do 25. rujna 2016. godine. Na put u Makedoniju krenulo je devet članica Ženske sekcije Židovske općine Zagreb i to večernjim avionom do Skoplja. Jutro do nastavka putovanja do Ohrida iskoristili smo za obilazak središta grada uz rijeku Vardar, a posjetili smo i Memorijalni centar Holokausta Makedonije. Poslije četverosatne vožnje kombijem, uz kraći predah u kanjonu Matka, stigli smo na Ohrid gdje je poslije dobrodošlice uslijedilo svečano otvaranje susreta u Kongresnoj dvorani pozdravnim riječima dr. Berte Romano-Nikolić, predsjednice Jevrejske zajednice Republike Makedonije. Pozdravio nas je i zamjenik gradonačelnika Ohrida, a onda je uslijedilo predavanje "Ohrid, biser Balkana".

U petak je na početku seminara predavanje "Ohrid-Balkanski Jeruzalem" održao dr.sc. Pavle Mitrovski, poslije toga uslijedilo je predavanje o dr. Eleni Kavaev-Etinger, poznatoj liječnici koja je osnovala dječji dispanzer i malaričnu bolnicu u Ohridu, a značajno je da je peticijom sugrađana spašena, te je poslije Drugog svjetskog rata nastavila svojim humanitarnim i stručnim radom. Organiziran je bio i odlazak u trideset kilometara udaljeni Naum, a poslije razgledanja čuvenog manastira Sv. Naum, na zajedničkom ručku i uz makedonsku glazbu zapjevale su se svima poznate židovske pjesme. Navečer po povratku u hotel, poslije paljenja svijeća za šabat,

bila je društvena večer, a na ugodno iznenađenje svih našoj Sidi Ozmo-Steiner uz veliku tortu čestitan je jubilarni rođendan.

U subotu je Žaklina Mučeva održala vrlo zanimljivo predavanje "Kako su žene postale rabini", a poslije toga je Berta Romano-Nikolić govorila o životu i djelovanju rabina Avrama Romana. Uslijedile su dvije radionice, prvo "ručni rad — tehnika kafom" pod vodstvom Laure Đukić, predsjednice Ženske sekcije Jevrejske opštine Skopja, a onda je organizirana prezentacija izrade burekitasa sefardskog specijaliteta, dok su nas članice Udruge "Biser" iz Ohrida počastile makedonskim jelima. Istog poslijepodneva u pratnji

vodiča razgledali smo Ohrid. Naravno i drugi dan po završetku seminara iskoristili smo kako bismo što bolje upoznali ovo zaista prekrasno turističko mjesto, pa smo po povratku u Zagreb bili zadovoljne što smo zahvaljujući inicijativi i uspješnoj organizaciji predsjednice naše Ženske sekcije sudjelovale na ovom susretu u Ohridu.

Uz nas iz Zagreba iz Hrvatske su bile još dvije predstavnice iz Osijeka, dok nas je sveukupno u Ohridu bilo 56, pa ćemo i ovaj susret uz dosadašnje u Sarajevu, Subotici i Beogradu sigurno dugo pamtit i očekivanju sljedećeg viđenja.

NAGRADA ZA KNJIŽEVNI PRIKAZ MR.SC. NARCISI POTEŽICI

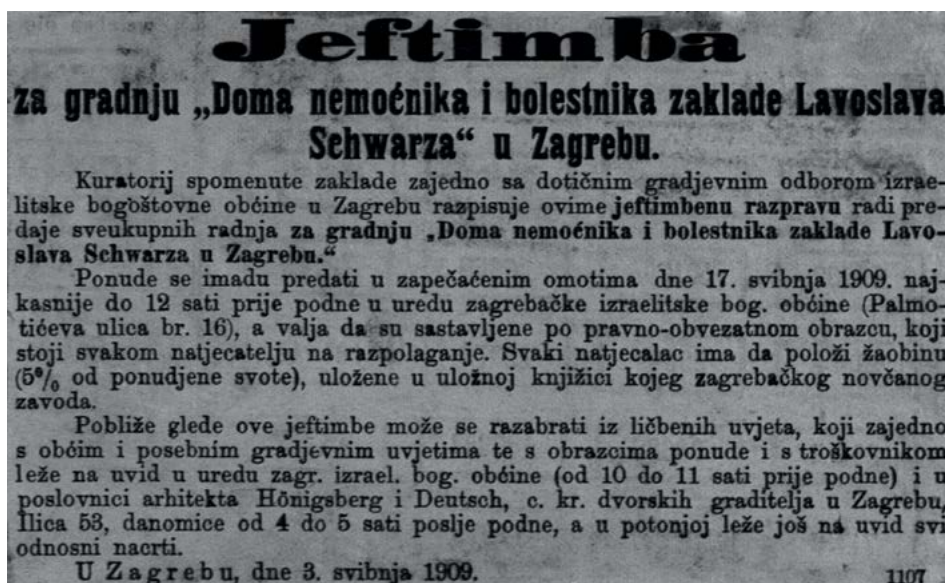
Treću nagradu za književni prikaz — kritiku ove je godine na Interliberu dobila mr.sc. Narcisa Potežica. Nagradu je dobila za književni prikaz djela Piotra Pazinskog "Pansion", u nakladi Disputa i Hrvatskog filološkog društva, knjige poljskog pisca židovskog porijekla. Pazinski je napisao ovaj roman kao predstavnik treće generacije poslije Holokausta, s univerzalnom temom prolaznosti jednog svijeta i mogućnosti nastavka tradicije. Kritički prikaz mr.sc. Narcise Potežice objavljen je u časopisu "Novi Omanut", XXII. broj 4. (129), Zagreb, prosinac 2015./5776 pod naslovom "Roman treće generacije o preživjelim Holokausta".

DANAS O LAVOSLAVU SCHWARZU ILI LAVOSLAV SCHWARZ O DANAŠNJICI

uz 110. obljetnicu smrti Lavoslava Schwarz (1837. – 1906.)

PIŠE: LAILA ŠPRAJC

“Rođen je u Zagrebu god. 1837. Njegov je otac Salamon ili Saul bio imućan trgovac, kako se to vidi iz poreznih spisa židovske općine iz 40-tih godina prošloga vijeka. Kao i njegov otac bio je Lavoslav Schwarz trgovac i imao zakup soli. Živio je na dasve skromno. Njegov je prirodni i istančani smisao za socijalne probleme, njegovo toplo i plemenito srce nukalo ga je na gotovo bezgraničnu darežljivost raznim karitativnim ustanovama, ne samo židovskim nego i nežidovskim. Za svoga plemenita života ublažio je mnogu bijedu i utro mnogu suzu (“imade svake godine na dan smrti pokojnikove gr. poglavarstvo razdijeliti među siromake bez razlike vjeroispovjesti, a osobito među one za rad nesposobne.”). Još za života svoga osnovao je dva stipendija za đake visokih škola, koje je dijelila općina grada Zagreba, a posebno osnovao je dva stipendija za đake visokih škola, koje je dijelila židovska općina u Zagrebu (“da se od kamatnoga prihoda siromašna školska mladež bez razlike vjeroispovijesti tečajem školske godine nadijeli toplim objedom...i da se svake godine o Božiću imade nadjeljivati siromašna školska mladež bez razlike vjeroispovijesti zimskim odijelom i obućom...”).

FOTOGRAFIJA: DANAS O LAVOSLAVU SCHWARZU ILI LAVOSLAV SCHWARZ O DANAŠNJICI

Omogućio je svojim znatnim i izdašnim doprinosima, da se u židovskoj općini osnuje “talmud tora” za poduku u bibliji. Podigao je o svom trošku u dvorištu kraj hrama malu bogomolju za zimsko vrijeme. Krunu svojoj darežljivosti i svom istančanom socijalnom osjećanju postavio je osnutkom Doma za nemoćne starce i starice.”

“Dne 4. svibnja 1905. potpisao je Lavoslav Schwarz u pisarni svog odvjetnika, tadašnjeg potpredsjednika Izraelitske Bogoštovne Općine u Zagrebu, dr. Dragutina Goldmanna oporuku, kojom je osnovana zaklada doma za bolesne i nemoćne...

Mladi Lavoslav Schwarz morao se zarana brinuti za braću i sestre i skoro je pošao u veliki svijet. Dirljivo je bilo, kako se brinuo za ostarjelog očuha a u užem krugu je nabacio pitanje, šta biva od ovakvih staraca, koji nemaju imućnih rođaka. Sve kasnije zagrebačke židovske zaklade su u vezi s onom Schwarzovog doma.”

“Dom je bio posvećen zimi 1910. govorom nadrabina dr. H. Jakobija, koji je ideju Doma Lavoslavu Schwarzu sugerirao, i otvoren sa jedno deset nemoćnika (2 m i 8 ž).

“Za vrijeme rata 1914.-18. Dom je upotrebljen kao bolnica, kasnije su neke

FOTOGRAFIJA: KORISNICI DOMA ZAKLADE LAVOSLAVA SCHWARZA SVAKE GODINE 14. LISTOPADA POLAŽU CVIJEĆE NA GROBNICU LAVOSLAVA SCHWARZA

prostorije prepuštene đacima, neke općinskim namještenicima, koji u gradu ne moguše dobiti stana. Međutim je gore zlo bilo ovo. Neurošena je svota zaklade propala jer se za nju kupio ratni zajam. Trebalo je naći sredstva za uzdržavanje Doma. No trebalo je nasmoći napora sačuvati Dom židovskoj općini protiv raznih nastojanja da se Dom ustupi drugim nežidovskim socijalnim društvima.

Može se reći da je prinosima daljni opstanak Doma bio onda osiguran, a po visini dotacija i naročitih prinosa pojedinaca može se vidjeti, kako je Schwarzov dom, kao jedina karitativna institucija židovske općine, postao popularan. Otada — pa do danas, a nadamo se da će ostati za vječna vremena — postoji u samom Domu veoma zamašna “knjiga darova” s prvim upisom 12. svibnja 1912., u kojoj

se mogu vidjeti veoma interesantna darivanja kroz, evo, gotovo 30 godina. Tokom nekoliko godina trebalo je Schwarzov Dom proširiti te je g. 1931. izgrađeno desno krilo prinosima pojedinaca a broj domara narastao na 80–90, a g. 1939. izgrađeno je i desno lijevo krilo te je tamo jedan dio novih prostorija udešen za siročad prema oporučnoj zakladi Teodora Schillingera.”

“...ostavljam Jevrejskoj bogoštovnoj općinu u Zagrebu, Palmotićeva 16, time da joj nalažem da od te imovine načini kod sebe poseban fond pod imenom 'Fond sirotišta Teodora Schillingera u Zagrebu' pa da upotrebi taj fond djelomično u svrhu izgradnje sirotišta za jevrejsku siročad, a djelomično da ga koristonosno uloži i da se prihodom uzdržava to sirotište. Želim, da se to sirotište prisloni u već postojeću koju instituciju Jevrejske bogoštovne općine u Zagrebu, po mom mnijenju najbolje uz Schwarzov dom....”

Ovaj je članak kolaž svezremenskih tekstova preuzetih iz povijesnih spisa koji, po mom skromnom mišljenju, govori više od autorskog teksta.

IZVORI:

* “Spomenica kuratorija Doma zaklade Lavoslava Schwarza u Zagrebu prigodom tridesetogodišnjice opstanaka, 1909.–1939, po sastavu dra Gavre Schwarza, nadrabina zagrebačkog”, Zagreb 1940., Naklada Društva prijatelja Schwarzovog Doma u Zagrebu.

* Povijest zagrebačke Židovske općine od osnutka do 50-tih godina 19. vijeka, napisao prof.dr. Gavro Schwarz, nadrabini, Zagreb 1939., Štamparija “Gaj”, Zagreb, Martićeva ulica 2

* Izvještaj o gradnji Schillingеровog sirotišta /sjednica Vijeća od 22.IX 1938, akt broj 826/1938, Arhiv ŽOZ

* Državni arhiv u Zagrebu, zapisnici skupštine zastupstva sl. i kr. glav. grada Zagreba (1907. i 1928.)

EUROPSKA KONFERENCIJA UNIJE ŽIDOVSKIH ŽENA “THE SEPHARDI HERITAGE — FROM SURVIVAL TO REVIVAL”

PIŠE: DR. SC. MELITA ŠVOB

Konferencija Unije židovskih žena (ICJW), koju su sredinom studenoga u Madridu organizirale Liliane Seidman, predsjednica ICJW Europe i Eva Benatar iz CEMI-a (Consejo Espanol de Mujeres Israelitas) bila je mnogo više od uobičajene regionalne konferencije. Ta je konferencija odražavala novu pojavu: revitalizaciju gotovo iščezle sefardske kulture Španjolske uz pomoć institucija i vlade Španjolske. Ova konferencija bila je više simpozij o Židovima u Španjolskoj, nego radna konferencija ICJW. Možda je upravo zato i bila dinamičnija i interesantnija.

Unija židovskih žena Hrvatske, krovna organizacija ženskih sekcija u Zagrebu, Splitu, Rijeci i Osijeku, članica je ICJW od 90-tih godina 20. stoljeća i Domovinskog rata. U ta teška vremena, ICJW je pružao podršku, donirao lijekove i sredstva, a tadašnja predsjednica June Jacobs je i dolazila u Hrvatsku. June je pridonijela da se ICJW “otvori” za ženske organizacije iz komunističkih zemalja, iako je trebalo vremena da prestane “paternalistički” odnos Zapada prema istoku Europe.

ICJW ima članice iz 35 zemalja sa svih kontinenata i renomirana je organizacija koja se bori za prava žena i ljudska prava, protiv netolerancije, rasizma, antisemitizma i religijske diskriminacije. ICJW

FOTOGRAFIJA: EUROPSKA KONFERENCIJA ŽIDOVSKIH ŽENA

ima predstavnike u UN-u, ECOSOC-u i delegacije u New Yorku, Ženevi, Beču, Parizu, u Vijeću Europe i drugim, posebice židovskim organizacijama.

Ova “globalizacija” ICJW-a ipak ostavlja manje prostora za današnje probleme Židova, osobito u europskim zemljama, a tome vjerojatno tome pridonosi i kadrovska struktura rukovodstva ICJW, koja se godinama nije promijenila a internacionalne predstavnice su iz velikih židovskih

organizacija u SAD-u, Engleskoj, Švicarskoj, Francuskoj. Ta vrsta organizacije je skupa i stoga ostaje malo sredstava za omogućavanje članstvu da sudjeluje na konferencijama. Ove je godine npr. samo postojala mogućnost (uz molbu) oslobođenja od kotizacije, tako da troškove puta i hotelskog smještaja plaćaju sami delegati, a traže se i uplate za “kave, ručak, prijevoz”

Iz financijskog izvještaja, usvojenog na Izvršnom odboru ICJW, čija sam članica,

troškovi članarina u raznim inozemnim organizacijama i putovanja na sastanke su velike stavke, a osobito putovanja predsjednice ICJW Robyn Lenn iz Australije, koja u svom mandatu posjećuje članice širom svijeta a najavila je svoj posjet Hrvatskoj u jesen sljedeće godine. ICJW se posebno angažira u Izraelu za prava židovskih žena na razvod (što pomažu i financijski i odvjetničkim savjetima), te za prava žena na molitvu na Zapadnom zidu. Članarina u ICJW-u je obavezna, ovisi o broju članova organizacije, a za nas je 50 dolara godišnje. Ovaj uvod je ujedno i moja isprika što ne sudjelujem na svim ICJW konferencijama, osobito u preskupim dalekim zemljama, jer sam danas zahvaljujući internetu, administraciji i glasilima s ICJW-om u stalnom kontaktu.

PROGRAM KONFERENCIJE

Program konferencije, kao i ostali materijali, bili su tiskani dvojezično (engleski i španjolski), a simultano su prevedena predavanja na tri jezika (i francuski). Izvještaji su unaprijed poslani, među njima i izvještaj Unije židovskih žena Hrvatske. Ovaj puta se u materijalima posebna pažnja posvetila biografijama predavača i predstavnika raznih organizacija.

13. STUDENOGA:

Večer dobrodošlice u reprezentativnom hotelu "Villa Magna" uz pozdravne govore Liliane Seidman, Eve Benatar i Gisele Pito, Robyn Lenn, predstavnicu ICJW. Počasni gosti su bili izraelski veleposlanik Daniel Kutner i predsjednik Federacije židovskih zajednica Španjolske Isaac Querub. Uz odličnu večeru predstavljen je muzički program ansambla "La Tuna" u originalnim nošnjama i pjesmama.

14. STUDENOGA:

Otvorenje na kojem su bili i rabin Moshe Bendahana i predsjednik židovske zajednice u Madridu David Hatchwell.

FOTOGRAFIJA: EUROPSKA KONFERENCIJA ŽIDOVSKIH ŽENA

Počasni gost Alberto Ruiz Gallardon, bivši španjolski ministar pravosuđa, održao je govor o novim postignućima Židova u Španjolskoj kojima je i sam pridonio. Posebno predavanje sociologinje i autorice Berte Tabor bilo je posvećeno Doni Gracii Nassi de Mendes. Slijedila su predavanja "Haketia, moja sjećanja" Alice Azrie iz Francuske i "Europa viđena od Europljana" koje je održao Španjolac Florentino Portero Rodrigues. Zatim je uslijedio Okrugli stol posvećen sefardskom nasljeđuna kojem su sudjelovali Miguel de Lukas, direktor "Centro Sefarad Israel" i Ester Bendahan, direktorica "Centro de Estudios Judeos" i drugi suradnici.

Vrlo je interesantno bilo predavanje o međureligijskom dijalogu koje je održao Mayte Rodriguez de Lara, direktor Centro de Estudios Judeo Cristianos iz Madrida.

Nakon dominantnih tema koje su prikazali španjolski domaćini, kasno poslijepodne je ICJW organizirao Okrugli stol na temu "Naše angažiranje u Europi i svijetu" na kojem su izvještaje podnijele Karmela Belinki (Finska), izaslanica u Vijeću Europe, Leonie De Picciotto

(Švicarska) izaslanica u UN-u i Mary Liling (Švicarska), izaslanica u UN-u u Ženevi i u Strasbourgu. Moderator je bila Sara Winkowsky, potpredsjednica Svjetskog židovskog kongresa. Zaključcima, koje je predstavila Penelope Conwaj iz Engleske, završio je ovaj dugi (i jedini) radni dan. Večera je bila u "Centro Sefarad Israel" u Madridu.

15. STUDENOGA:

Putovanje i program u Toledu. Doček nam je priređen u "Real fundation de Toledo" (Kraljevska zaklada), razgledavanjem panorame Toleda, te predavanjem i videom o Toledu. Organizirano je i razgledavanje Toleda s vodičima. Nakon povratka, u Židovskom centru u Madridu održana je završna večera na kojoj je prikazan kratki film "We are a Miracle", sjećanje na Simona Peresa. Pjevane su sefardske i druge židovske pjesme.

16. I 17. STUDENOG:

Održani su sastanci Izvršnog odbora ICJW-a s vrlo opsežnim programom, izvještajima, diskusijama, prijedlozima i zaključcima, među kojima je i odluka da se sljedeći Herzog seminar održi sredinom svibnja iduće godine u Tel Avivu.

HRVATSKA POMOGLA U GAŠENJU POŽARA U IZRAELU

PIŠE: NATAŠA BARAC

Izrael se u studenome suočio s dosada nezapamćenim požarima, a na pozive za pomoć među prvima se odavala i Hrvatska koja je u Izrael poslala dva kanadera Hrvatskog ratnog zrakoplovstva i protuzračne obrane.

“Svugdje osjećamo zahvalnost izraelskog naroda za pomoć koju pružamo. Posebno su zahvalni kad vide da su naše posade neumorne i ostaju djelovati sve do sumraka”, rekao je zapovjednik Protupožarne eskadrile i hrvatskih snaga u Izraelu pukovnik Davor Turković.

Hrvatska vlada donijela je odluku o pružanju pomoći slanjem dva kanadera u Izrael 23. studenoga na prijedlog potpredsjednika vlade i ministra obrane Damira Krstičevića nakon što je izraelski premijer Benjamin Netanyahu zatražio pomoć. Pozivu Izraela za pomoć odazvale su i

FOTOGRAFIJA: HRVATSKA POMOGLA U GAŠENJU POŽARA U IZRAELU

neke druge zemlje, a spasioce su posjetili visoki izraelski dužnosnici, među kojima i Netanyahu, koji je izrazio zahvalnost za brzu i učinkovitu reakciju i izniman trud, te izraelski predsjednik Reuven Rivlin. Izraelski je predsjednik izrazio zahvalnost izraelskog naroda i najviših vlasti za snažan doprinos i pomoć hrvatskih zračnih snaga u gašenju velikih požara u Izraelu.

“Pokazali ste pravo i iskreno prijateljstvo, do sada ste bili heroji u svojim zemljama, a sada ste heroji i u našoj zemlji”, rekao je Rivlin.

Zbog velikih požara, Izrael je samo iz Haife, trećeg po veličini grada u Izraelu, evakuirao više od 80.000 ljudi, a materijalna šteta je ogromna. Samo u Haifi, gdje je vatrom bilo zahvaćeno 1.784 stambenih jedinica od čega su 572 potpuno uništene, šteta se procjenjuje na 120 milijuna američkih dolara, a požari su bijesili i u drugim dijelovima zemlje.

Prema podacima izraelske Uprave za prirodu i parkove, vatra je uništila više od 13.000 hektara šume. Izraelski mediji objavili su da je u gašenju požara sudjelovalo više od 2.500 vatrogasaca zajedno s pripadnicima izraelske vojske. Požari su ugašeni s pola milijuna tona vode i specijalnih sredstava. Izraelske vlasti izrazile su sumnju da su požari povezani s izraelsko-palestinskim sukobom.

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA ŽIDOVSKU OPĆINU ZAGREB ZA DJELATNOST NEDJELJNE ŠKOLE

- 1. DR. JELICA POLAK BABIĆ — 500,00 KN (U SPOMEN NA MOJE DRAGE RODITELJE ELZU I DR. ARTURA POLAKA I SEKU MIRU POLAK POPOVIĆ)

ZA SOGIJALNE POTREBE ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB

- 1. MILA AJZENŠTAJN STOJIC — 200,00 KN (U SPOMEN NA DRAGOŠ SUPRUGA DR. JERONIMA STOJICA I RODITELJE ELZIKU I MILČEKA)
- 2. MILA AJZEŠTAJN STOJIC — 200,00 KN (UMJESTO GVIJEČA NA GROB POŠTOVANE VLASTE KOVAČ)

PRVO GOSTOVANJE HNK U IZRAELU

PIŠE: I. N.

Hrvatsko narodno kazalište (HNK) u Zagrebu sudjelovalo je u prosincu na 9. Međunarodnom kazališnom festivalu Hanoch Levin u Izraelu, a prilikom svog prvog gostovanja u toj zemlji izraelskoj se publici predstavilo s hit predstavom “Tri zime” redatelja Ivica Buljana. Ova je predstava nastala prema višestruko nagrađivanomu tekstu Tene Štivičić.

Međunarodni festival u Tel Avivu ugošćuje istaknuta suvremena i klasična ostvarenja najvećih kazališnih kuća iz cijeloga svijeta, a ove su godine na njemu sudjelovale ugledne kazališne kuće iz Njemačke, Slovačke, Rusiji, Mađarske, SAD-a, Velike Britanije i Gruzije.

Predstava “Tri zime” izvedena je 6. i 7. prosinca u najvećem i najmodernijem izraelskom dramskom kazalištu Cameri u Tel Avivu. Intendantica HNK-a Dubravka Vrgoč ocijenila je prvo gostovanje Drame zagrebačkog nacionalnog teatra

velikom čašću ističući da je izraelskoj publici predstavljeno ne samo vrijedno hrvatsko dramsko ostvarenje, već i cjelokupna hrvatska kultura.

Ravnatelj zagrebačke Drame Ivica Buljan istaknuo je kako je gostovanje u Izraelu bio veliki izazov za čitav ansambl, jer su po prvi put nastupali izvan regije, i to “u sredini koja je kazališno upućena u najsuvremenija događanja i koja organizira brojne nastupe vrhunskih predstava”.

- 3. GISELA WEINBERGER — 500,00 KN
- 4. EVA & MARK KREŠIĆ, SOMERS, NY 1058 — 100,00 \$ (UMJESTO GVIJEĆA NA GROB DRAGE AUSLENDERA)
- 5. NINO PEROVIĆ — 500,00 KN (U SPOMEN NA DRAGU AUSLENDERA)
- 6. BOJANA HODALIĆ — 500,00 KN (U SPOMEN NA DRAGU AUSLENDERA)
- 7. MIRA HARTL — 200,00 KN (U SPOMEN NA TETU KLARU POLAK)
- 8. LEA LUSTIG — 500,00 KN (U SPOMEN NA DRAGU AUSLENDERA)
- 9. JUDITA GRÜNER S OBITELJI — 200,00 KN (U SPOMEN NA DRAGU AUSLENDERA)
- 10. DR. SIDA OZMO-STEINER — 300,00 KN (U SPOMEN NA DRAGU AUSLENDERA)
- 11. ALIGE SINGER — 200,00 KN (U SPOMEN NA DRAGU AUSLENDERA)
- 12. LEA KRESZINGER — 100,00 KN (U SPOMEN NA DRAGU AUSLENDERA)
- 13. LEA KRESZINGER — 100,00 KN (U SPOMEN NA KLARU DANON)
- 14. OBITELJ WEISZ-MALEČEK — 500,00 KN (U SPOMEN NA DRAGU AUSLENDERA)

OSMI TJEDAN IZRAELSKOG FILMA

PIŠE: L. K.

Veleposlanstvo Države Izrael u Hrvatskoj i ove je godine organiziralo već tradicionalno osmo izdanje Tjedna izraelskog filma. Ovogodišnje izdanje bilo je dosada najopsežnije, a hrvatskoj publici predstavljeno je petnaest igranih i dva dokumentarna filma, od kojih su mnogi nagrađivani na prestižnim filmskim festivalima.

Festival je otvoren nagrađivanim filmom “Papirnato vjenčanje” Nitzana Giladija, koji je bio i gost festivala. U središtu ovog “gorko-slatkog, ali nježnog i dirljivog ostvarenja” je mlada, pomalo zaostala žena koja teži samostalnošću, što otežava njezina prezaštitnička majka. Prikazana je i drama “Baba Joon”, Yuvala Delshada, izraelski kandidat za Oscara ove godine,

koji prikazuje život jedne obitelji koja je u Izrael doselili iz Irana.

Na Tjednu izraelskog filma bili su uvršteni tematski raznoliki filmovi, a među njima i oni koji ozbiljno i objektivno govore o političkoj situaciji, te nezadovoljstvu ljudi okolnostima u kojima žive. Sve filmske projekcije bile su besplatne.

ZAJEDNO U EDUKACIJI O HOLOKAUSTU

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Početak listopada u Beogradu je održan 2. regionalni seminar “Balkan, Holokaust i masovni zločini tijekom Drugog svjetskog rata”, na kojem je sudjelovalo 40-ak nastavnika društvenih predmeta iz Hrvatske, Srbije, Makedonije i BiH. Kroz četiri dana razmatrana je tema Holokausta na regionalnom principu s naglaskom na modernu srpsku povijest. “Ideološka i politička karta Europe ubrzano se mijenja. Društva ne treba cijeliti prema deklariranju, već prema zakonima i naporima da se usvoje određena povijesna iskustva”, rekao je sudionici-

ma dr. Ruben Fuks, predsjednik Saveza jevrejskih općina Srbije. Uslijedilo je predavanje prof. Milana Koljanina o antisemitizmu između dva rata, neki bi rekli ‘prirodni početak takvih seminara’, no i Koljanin i većina sudionika poznaju situaciju u Srbiji: na krilima jače izraženog nacionalizma, negacija antisemitizma i Holokausta u Srbiji uzima sve više maha. Tvrdnje da tih pojava u Srbiji nije bilo, već da su isključivi počinitelji zločina nad Židovima bili njemački vojnici su lažne, a tom se tvrdnjom složila i većina predavača. Hrvatske je boje “branio” dr. Goran Hutinec sa zagrebačkog Filozofskog fakulteta u izvrsnom izlaganju o represivnom režimu u NDH. Posebno zanimljivo izlaganje održala je Olga

Pintar Manjolić s Instituta za noviju istoriju Srbije koja se osvrnula i nedavnu rehabilitaciju sudskih postupaka protiv Draže Mihajlovića te Milana Nedića. Najzanimljiviji dio seminara održao se na mjestu nekadašnjeg beogradskog logora Topovske šupe, gdje je od kolovoza do prosinca 1941. u zgradama bivšeg vojnog skladišta bilo zatočeno nekoliko tisuća beogradskih i banatskih Židova i Roma. Logorom je upravljao Gestapo, no u hvatanju i sprovođenju logoraša na stratište pomagale su kolaboracionističke srpske snage. Procjenjuje se da je na obližnjem stratištu Jajincima, najvećem stratištu na tlu Srbije, ubijeno oko 80.000 logoraša i antifašista. Danas je to memorijalni park sa spomenikom.

FORME, ZVUCI, MEDITERANSKA PROŽIMANJA — EUROPSKI DAN MEDITERANSKE KULTURE NA SICILIJI

PIŠE: SUZANA GLAVAŠ

Pod naslovom “Forme, zvuci, mediteranska prožimanja” povodom Europskog dana mediteranske kulture održan je 3. studenog u Palači kulture u Cataniji nevelik ali značajan znanstveni skup na temu sicilijanskog židovstva kojemu su korijeni upravo u prožimanjima i dubinskom miješanju s arapskom i katoličkom kulturom i vjerom, oživljenih u fenomenu Anusima, Marana ili Dönmeha. Arapi po jeziku, Židovi po vjeri moglo bi sažeto reći riječima čuvenog naslova Henrija Bresce na temu sicilijanskog židovstva, a koje je izvjesna francuska komponenta, tragom Shemuela Trigana, definirala kao *déracinement*: iskorjenjenje. Ona je međutim istovremeno u toj pojavi miješanja i prožimanja razotkrila i sasvim autentičnu osnovu i temelj moderne europske kulture.

Zamisao da se skup održi u Cataniji rodila se nakon “EUDialogues” u Siracusi, gdje se u nazočnosti Fransa Timmermansa, prvog potpredsjednika Europske komisije, podrobno govorilo o geografskom i strateškom položaju

Sicilije. Timmermans je tada istaknuo kako vrijedi iskoristiti sve potencijale da bi se oživjele velike teme međureligijskog i međukulturnog dijaloga za što bolje međusobno razumijevanje i integraciju u europske vrijednosti.

Sudionici simpozija svojim su doprinosom ponudili zanimljiv i nov način za nužno i aktualno proučavanje i suočavanje s talijanskim, sredozemnim, a posebice sicilijanskim židovstvom, preko poezije i glazbe, koje neposrednom snagom riječi i zvukova ponire i oživljava duh i dušu ove tradicionalne drevne kulture, svjesno se nudeći kao vodstvo proučavanjima tih prožimanja kroz njihovu suštinsku znanstvenu i umjetničku dimenziju poticaja za modernitet. Posvjedočilo se to izlaganjima komparatistice Suzane Glavaš o troje židovskih pjesnika iz 20. stoljeća i njihovom prognanički traženom obećanom jeziku, ali i koncertom-izlaganjem Michelea Gazicha koji svojim antropološkim i etnomuzikološkim pristupom poniranju u drevno židovstvo vraća svjetlo današnjoj egzistenciji na rubu mraka i ponora.

Za ovu inicijativu snažnog europskog profila i pečata, te usredočenja na međureligijski i filozofski nekonfesionalni dijalog, zaslužan je kataneški ugledni intelektualac židovskih korijena Davide Crimi. Njegova je želja i zamisao da se ovakvi susreti nastave u skoroj budućnosti u kratkim razmacima, pa time ovaj skup označava početak niza sličnih budućih širih i dubljih istraživanja i skupova u koje bi se uvrstila i ona o Izraelićanima Samarićanima, odnosno o židovstvu rabinske i nerabinske prirode u koji se sasvim dobro uklapa i svjedočanstvo o židovskim povijesnim odnosima između Sicilije i Hrvatske u VI. stoljeću, tragom Samarićanke Nomie iz Salone (Solina). Njenom zanimljivom poviješću koje je arhetipska poveznica židovstva između Sicilije i Dalmacije u Dioklecijanovo doba bavi se Jakob bar-Karoza u članku u časopisu “The Samaritan News”. U njemu se o toj Samarićanki iz Salone, onamo dospjeloj sa Sicilije a pokopanoj na groblju u Manastirinama, citiraju bibliografski izvori našeg arheologa dr. Emilija

Marina te dr. Ivana Matijevića, profesora starohrvatske povijesti sa Sveučilišta u Splitu, koji smatra da je u Solinu u to doba postojala židovska zajednica.

Na skupu u Cataniji sudjelovali su Davide Crimi (idejni začetnik i moderator skupa, predsjednik Europe Direct Catania, esejist, dramaturg i pjesnik), Orazio Licandro (ministar za kulturu Catanije), Emiliano Abramo iz Zajednice Sant'Egidio (Međunarodni pokret laika katoličke crkve koji pronose ekumenizam i međuvjerski dijalog), Abdelhafid Kheid (predsjednik Islamske zajednice na Siciliji), Suzana Glavaš (doktorica znanosti romanske filologije, lektorica hrvatskog jezika na Sveučilištu "L'Orientale" u Napulju) i Michele Gazich (violinist, kompozitor, pjesnik, etnomuzikolog) tursko-zadarske židovske loze s prebivalištem u Bresci.

U uvodnom dijelu Davide Crimi pozvao se na riječi Fransa Timmermansa u Siracusi i njegovo obećanje da će se graditi mostovi dijaloga s Europom na Siciliji. Istaknuo je da je unatoč povijesnim pokušajima da se pronađu zajednički kodeksi dijaloga geografska centralnost Sicilije zapravo još uvijek dosta kulturno potčinjena Europi, te da još uvijek nema dovoljno elemenata za konkretniji prijenos tih vrijednosti u ono što može nazvati produktivnom integracijom. Nastoje se pokrenuti laboratoriji kako bi se to stanje popravilo i kako bi Sicilija, uz pomoć Europe, ponudila projekte koji se pozivaju na savjest modernog čovjeka. Kad se govori o vrijednostima laičke židovske tradicije, kao što su jezik kulture i trgovine na primjer, primijetio je Crimi, mogu se uvelike naći dodirne točke između mistične i spirituale dimenzije židovstva i islama.

“OBEĆANI JEZIK” KAO INTIMNI JEZIK ILI STIH PROGONSTVA

Izlaganje Suzane Glavaš, na temu Obećani jezik ili stih progona u poeziji

FOTOGRAFIJA: MICHELE GAZICH, SUZANA GLAVAŠ

Hanne Szenes, Else Lasker-Schüler i Paula Celana, imalo je za cilj pokazati kako je troje odabranih pjesnika Židova laika, svo troje žrtve Holokausta, osjećalo i promišljalo o “obećanom jeziku” kao intimnom jeziku. Hannah Szenes bila je Mađarica koja je s 18 godina otišla s mladim mađarskim cionistima u Palestinu. Strijeljana je 1944. kao izdajica, jer je bila britanski padobranac i nije željela otkriti tajne o misiji na tlu Hrvatske s Titovim partizanima. Pisala je pjesme na materinskom mađarskom ali i hebrejskom jeziku, dnevnik pronađen u Auschwitzu pisan je na mađarskom. Njena uglazbljena pjesma Eli Eli, omiljena u Izraelu, smatra se drugom izraelskom himnom. Druga predstavljena pjesnikinja je Njemica, umrla 1945. u Jeruzalemu, koja nikada nije naučila niti htjela naučiti hebrejski, ali je smatrala da su njezine Hebrejske balade iz 1913. “napisane na hebrejskom jeziku”, obražući to izvorom Judeje i Egipta i starozavjetnih tema na kojemu se napajaju. Bila je raznovrsna umjetnica i vodeća ličnost njemačkog ekspresionizma. Treći je rumunjski Židov iz Cernautija (danas Cernowitz u Ukrajini), izvorni govornik njemačkoga jezika, koji je svoj Tango smrti Todestange napisao prvo na njemačkome a zatim s prijateljem Petreom Solomonom preveo na rumunjski kao svoj drugi jezik, pretopivši sve jezične ljepote Pjesme nad pjesmama

u slike logora smrti kojeg je preživio s osjećajem vječnog izgnanika.

Završni dio skupa okrunjen je izvedbom Michelea Gazicha, proslavljenog diljem svijeta, koji je glasom, violinom i klavirom prezentirao pjesme sa svog posljednjeg CD-a La via del sale/Put soli uz još neke iz predhodnih produkcija. Njegov kratki koncertistički dio kojemu je dao naslov Shekinah-Esercizi di celebrazione (uvježbavanje slavlja), čime je pokazao svoju sveopću viziju glazbe, drevne i suvremene istovremeno, poput njegova glasa i violine, instrumenta uzvišene intelektualne spekulacije kao i one sasvim uzorno narodne.

Gazicheva je poruka jaka na svim razinama prožimanja: glazbeničkoj, pjevačkoj, kompozitorskoj, pjesničkoj i etičkoj. Njegova kompozicija Dia de Shabat, nadahnuta požarom u Solunu na šabatnji dan i jednim tradicionalnim tekstom na judeo-španjolskom, koju je prilagodio za svoju izvedbu, pronosi slikovitu jaku poruku o ljudima koji ostaju bez doma, ali unatoč tome stvaraju neku vrstu virtualnog doma u uzajamnom zagrljaju. Sve je tako kod Gazicha miješanje geografija i različitih povijesnih razdoblja u čemu nov autentičan život živi kontaminacija tradicionalne židovske glazbe s učenom talijanskom glazbom i glazbom Sredozemlja općenito, sukladno s Gazichevom dušom umjetničkog nomada ili bolje lutajućeg Židova.

FOTOGRAFIJA: PROGRAM DOGAĐANJA

KNJIGA “JEVREJI U BOSANSKOM ŠAMCU”

PIŠE: NIKŠA NEZIROVIĆ, DIPL. ECC.

Inspiraciju za ovo djelo dobio sam pišući svoju prvu knjigu “Monografija Bosanskog Šamca od najranijih vremena do 1945. godine” koju sam objavio 2011.. Naime, u sakupljanju materijala došao sam do dragocjenih podataka koji zbog obimnosti nisu mogli ući u “Monografiju”, pa je zato uslijedila ova knjiga. Ja nisam Židov, ali zahvaljujući jednom šamačkom Židovu, koji se odselio u Smederevo u Srbiji, moj djed po majci upoznao je moju baku. Taj Židov je bio i jedan od kumova. A kuća u kojoj sam odrastao je djelo dipl.ing. arhitekture Nikole Brozine, koji je bio prvi jugoslavenski ambasador u Izraelu.

Arhiv Jevrejske zajednice u Šamcu ne postoji jer je uništen, dokumenata u državnim institucijama nema, u gradu nema kuće za molitvu, groblje je uništeno tijekom izgradnje Omladinske pruge, više nema niti jednog Židova u Šamcu (izuzev jedne osobe koja je došla poslije zadnjeg rata u BiH, te nije direktno vezana za šamačke Židove). Vremenom i smrću onih starijih izgubila bi se sjećanja na naše sugrađane i susjede koji su većinom svi stradali u vihoru Drugog svjetskog rata po mnogim logorima. To je bila glavna ideja ove knjige. Ostaviti trag o postojanju ovih ljudi koji su dali

veliki doprinos gradu u kojem su živjeli. Šamačka židovska zajednica je bila brojčano mala. Ipak sam uspio skupiti podatke o 31 obitelji tijekom razdoblja naseljavanja ovog grada od 1863. do 1942., kada su iz Šamca odvedeni posljednji Židovi. Na osnovu novina, časopisa, znanstvenih radova, dostupne građe koja je vrlo oskudna, pokušao sam rekonstruirati život židovske zajednice u Bosanskom Šamcu koliko je to bilo moguće. Koristio sam sjećanja sugrađana, neke fotografije koje su ostale. Uspio sam pronaći diljem svijeta neke dokumente od raznih arhiva do Jad Vašema, uspio sam pronaći potomke šamačkih Židova koji su preživjeli strahote Holokausta. Zahvaljujući razgovorima s njima i sa sumještanima istraživao sam židovske obitelji koje su boravile u ovom gradu. Skupljajući fragmentarne podatke o raznim obiteljima, u knjizi opisujem njihove veze, odakle su se doselili i odselili. U knjizi je naravno obrađen i dio strahota koje su židovske obitelji doživjele za vrijeme Drugog svjetskog rata.

Službene statistike su nam ostavile podatke o broju Židova u Šamcu, o njihovim zanimanjima i slično. Oni su obogatili privredu, kulturu, sport i vjerski život Šamca. Uzdigli su našu sredinu na jednu

višu razinu. Dok ih je Europa zatvarala u geta, u BiH su imalu punu slobodu u radu i djelovanju u svim sferama društva od razdoblja turske vladavine pa sve do početka rata.

Šamački Židovi su udarili temelje modernom Izraelu na nekoliko načina. Naime jedan od njih je kao dijete poznao Theodora Herzla, potom tu je bila Roza Hacker, svojevrsna “institucija” zagrebačke Židovske općine, koja je bila bliska poznanica i prijateljica Chaima Weizmanna, prvog predsjednika Izraela, odnosno njegove supruge Vere. Roza je potekla iz Šamca, kao i mnogi drugi.

Iako više nema naših Židova u Šamcu, oni i njihov duh bi nam trebali dati snagu da idemo dalje u bolju budućnost. Grijeh ih je zaboraviti i ne napisati nešto o njihovom životu i radu. A upravo to je bila namjera ove knjige.

(Nikša Nezirović četiri je godine pisao ovu knjigu koja je objavljena 2015. godine. Izdavač je “Kula” doo Šamac, a tiraža 300 knjiga)

SJEĆANJE NA ŽIDOVE DONJEG MIHOLJCA

PIŠE: MIRJANA (EHRlich) BAKIĆ

Slavonski gradić Donji Miholjac, nedaleko mađarske granice, bio je dom Židova protjeranih iz Mađarske. Prije Drugog svjetskog rata u tom je gradiću živjelo 826 Židova, a nakon rata vratila su se samo trojica: Josip Polgar, Karol Glasner i Lavoslav Ehrlich.

Obitelj Polgar bila je vrlo imućna. Prije Drugog svjetskog rata posjedovali su pletački obrt, mlin, kino i restoran. Poštenu i vrijedni ljudi, mahom pogubljeni 1942. u Jasenovcu i Auschwitzu. Jedan od braće otišao je prije rata u Izrael, a Ivan Polgar nije bio u nacističkim koncentracijskim logorima, preživio je rat, oženio se Hrvaticom i do smrti živio u Slavenskom Brodu. Jedini koji je od ove obitelji preživio Auschwitz bio je Josip Polgar, koji se vratio u Donji Miholjac, gdje je, ostavši bez supruge i dvojice sinova, zasnovao novu obitelj. Umro je 1974. Nećak Josipa Polgara, Zvonko Lang, preživio je rat, sudjelovao je u NOB-u, a poslije rata emigrirao je u Izrael, gdje je preminuo. Karol Glasner vratio se sam. Nitko od njegove velike obitelji nije preživio. Prije rata imali su radionicu za bojanje platna. Njegov otac Bernard Glasner dao je izgraditi "Obrnički dom", koji i danas u Donjem Miholjcu služi svojoj namjeni. Nije se vratio, kao što se nisu vratili ni obitelji (op. a.: pišem

fonetski jer ne znam izvorne oblike njihovih prezimena) Špicer, Frajling i Vajs, trgovci po zanimanju, te dr. Kiršner i njegova supruga koja je bila zubarica. Svi su oni pogubljeni u Auschwitzu.

Treći koji se vratio iz logora, ali talijanskog, bio je moj otac Lavoslav Ehrlich, rođen 10. listopada 1916. u Donjem Miholjcu. Njegovi su roditelji doselili iz Mađarske. Moj djed, a njegov otac, Hermann Ehrlich, rođen je u Šiklošu, a moja baka Malvina u Pečuhu, a najvjerojatnije su bili iz okolice Kölna. Moj tata je imao tri brata i jednu sestru. Svi su oni, osim njega, stradali za vrijeme Drugog svjetskog rata. Tata je učio za trgovca, u Iloku kod obitelji Štern, koja je prije rata odselila u Izrael. Moj se otac tada zaposlio u Zagrebu. U ljeto 1941. svi su Židovi bili istjerani iz svojih domova. Za razliku od ostale rodbine, tata je imao sreće, jer mu je jedan Slovenac prodao lažnu propusnicu za Italiju. Na dan bijega morao je doći u ponoć na glavni kolodvor, gdje su ga, uz još nekoliko ljudi, smjestili u kupe na kraju kompozicije. Krenuli su prema Italiji, dva su dana, bez hrane i vode, putovali do Rima. Ondje su napokon dobili vodu i malo hrane, te nastavili put do juga Italije. Smjestili su ih u logor Nereto, gdje su dobro živjeli godinu dana, dok nisu došli Nijemci. Moj

otac je tada pobjegao u selo udaljeno 20 kilometara od logora, gdje ga je prihvatila jedna obitelj. Na putu do sela čuo je kako njemački zrakoplovi ravnaju logor sa zemljom. Godine 1944. talijanski su ga partizani prevezli preko Jadranskog mora. Priključio se partizanima u Donjem Lapcu u Lici.

Moj otac je u Holokaustu izgubio 64 člana uže obitelji. Osim tate spasio se i njegov nećak Jožika Ehrlich, koji je kao dijete odveden u Jasenovac. Njegovi roditelji i bliža obitelj s majčine strane (Polak) nije preživjela. Izmučen, izgledao i bolestan, moj se bratić Jožika uspio spasiti u probouju 1945. Prema napisima u različitim novinama vidjela sam da su preživjeli i neki naši daljnji rođaci, ali se oni poslije rata nisu javiti u Crveni krži, iako ih je moj tata tražio. Neki od očevih daljnjih rođaka bili su Hugo Ehrlich, arhitekt, Emilija, supruga redatelja Gavelle, Zora Ehrlich, umjetnica te Mira Ehrlich, književnica. U obitelji je ipak bilo najviše trgovaca. Trgovac je bio moj pradjed iz okolice Kölna, zatim djed i otac, i na kraju i ja, Mirjana Ehrlich!

Moj je otac nakon rata zasnovao obitelj — imao je tri kćeri: Nadu, Mirjanu i Zoricu, koja je, nažalost, pokojna. Bratić Jožika imao je dvije kćeri: Ružicu (također pokojna) i Branku, koja danas živi u Kanadi.

TREBAJU LI NAM MUZEJI I SPOMENICI HOLOKAUSTA?

PIŠE: NATAŠA BARAC

FOTOGRAFIJA: TREBAJU LI NAM MUZEJI I SPOMENICI HOLOKAUSTA?

Od Holokausta je prošlo više od 70 godina. Trebaju li nam danas novi muzeji i spomenici Holokaustu? Mišljenja o tome su različita. Još uvijek ima onih koji i danas negiraju Holokaust (pa upravo potvrđuju mišljenja da su spomenici i muzeji potrebni), a s druge strane neki Židovi tvrde da već ima dovoljno muzeja

i spomenika posvećenih ovoj temi te da danas Židovima ne trebaju novi spomenici i riječi, već djela koja pokazuju da se antisemitizam ne smije i neće tolerirati. Muzeji i spomenici Holokausta izgrađeni su s osnovnom idejom očuvanja sjećanja na žrtve kao i upozorenje da se tako nešto više nikada ne smije dogoditi.

Udruga organizacija Holokausta, koja broji 293 institucija-članica diljem svijeta, pobrojala je čak 16 velikih muzeja posvećenih Holokaustu samo u SAD-u. A novi se i dalje grade, stari obnavljaju. Muzeji Holokausta i danas privlače veliki broj posjetitelja svake godine: tako npr. Muzej Holokausta u Los Angelesu godišnje

privuče 350.000 posjetitelja, što sigurno nije mali broj. Muzeji i spomenici Holokaustu mogu se pronaći diljem svijeta, pa i u zemljama koje su bile vrlo udaljene od “mjesta zločina”, poput Brazila, Urugvaja, Australije i Južnoafričke Republike. Što se tiče Hrvatske, na popisima muzeja i spomenika Holokaustu navodi se “memorijalni centar Jasenovac”. Nadamo se da će se i to uskoro promijeniti.

Muzeji posvećeni Holokaustu diljem svijeta jedinstveni su u svojoj zadaći očuvanja sjećanja na šest milijuna ubijenih Židova, jedinstveni su u načinu na koji se financiraju, često su jedinstveni po svojoj arhitekturi i izložbama koje organiziraju. Kao što ćete moći pročitati u nekim od tekstova u ovom Ha-Kolu, neki muzeji posvećeni su specifičnim dijelovima Holokausta.

U usporedbi sa stotinama napisa o povijesti Holokausta, literatura o muzejima Holokausta je relativno skromna. Pri tome naravno treba uzeti u obzir da su muzeji Holokausta relativno novija ostvarenja, većina ih je otvorena u posljednjih 25 godina. Najveći dio literature posvećen je onim najpoznatijim muzejima na ovu temu: Muzeju Holokausta u SAD-u, Židovskom muzeju u Berlinu, Jad Vašemu. Literatura koja se bavi muzejima Holokausta može se podijeliti u četiri teme: prva su muzeji i spomenici Holokaustu u SAD-u, druga muzeji i spomenici Holokausta u Europi i Izraelu, treća tema je arhitektura tih muzeja i spomenika, te na kraju kako se u tim muzejima koristi sjećanje.

U Europi, koja je bila poprište Holokausta, muzeji i spomenici mogu se uglavnom pronaći u većim gradovima, kao i na mjestima čija se povijest povezuje s Holokaustom, poput koncentracijskih logora, geta ili kuća iz kojih su ljudi bili deportirani, poput npr. kuće u kojoj se u Amsterdamu skrivala Anna Frank i njezina obitelj. Neke od tih muzeja osnovale

FOTOGRAFIJA: TREBAJU LI NAM MUZEJI I SPOMENICI HOLOKAUSTA?

su preživjele žrtve Holokausta: poput npr. Memorijalnog muzeja djece Izieu u Francuskoj ili muzeja Beit Theresienstadt u kibucu Givat Chaim u Izraelu koji su osnovale preživjele žrtve geta u Theresienstadtu. Diljem Njemačke i Poljske muzeji i spomenici izgrađeni su na mjestima poput Buchenwalda, Ravensbrücka i Bergen-Belsena i to nije slučajno. Ljudi su željeli na taj način osigurati da se ti logori neće uništiti i da će buduće generacije moći vidjeti mjesta na kojima su se zločini dogodili.

U Izraelu i SAD-u muzeje su izgradili ili potaknuli njihovu izgradnju izbjeglice koje su u velikom broju stizale u te zemlje nakon kraja Drugog svjetskog rata. U Izraelu je većina muzeja i spomenika otvorena relativno brzo nakon kraja rata dok je pak većina muzeja u SAD-u otvorena sedamdesetih, osamdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća.

Kao što je već istaknuto, neki od muzeja i spomenika posebni su po svojoj arhitekturi. Beit Theresienstadt čuva sjećanje na žrtve geta Terezin, a osmislio

ga je arhitekt Albin Glaser koji je želio sačuvati jednostavni prikaz geta. Ono na čemu je inzistirao bilo je da Soba sjećanja bude izgrađena od cigli u spomen na tvrđavu Terezin.

Kuća boraca geta u Izraelu prvi je izgrađeni muzej Holokausta i osmišljen je tako da izgleda poput kuće, a ne muzeja ili spomenika. S arhitekturom koja podsjeća na kuću i na dom, osnivači ovog muzeja željeli su da posjetitelji shvate da su žrtve Holokausta bili normalni, obični ljudi poput njih. Memorijalni centar Jad Vašem, čiji je izgled osmislio arhitekt Moshe Safdie, gotovo je u potpunosti smješten ispod razine zemlje. Kada posjetitelj izađe iz mračnih soba muzeja, pred njim se pojavljuje predivan pogled na Jeruzalem, što simbolizira i put koji su Židovi morali proći da bi stigli do slobode.

Židovski muzej u Berlinu djelo je arhitekta Daniela Libeskinda. Radi se o kompleksnoj arhitekturi sa skrivenim porukama u svakom kutu muzeja. Sama zgrada ima oblik Davidove zvijezde, a osjećaj užasa s kojim su se suočavale

žrtve Holokausta Libeskind je pokušao dočarati upravo arhitekturom.

Neki od spomenika i muzeja Holokausta posebni su po svojoj veličini i mogu se pronaći u europskim zemljama. Ti muzeji i spomenici nalaze se na povijesnim mjestima: mjestima nacističkih koncentracijskih logora i logora smrti i na mjestima drugih posebnih zgrada koje se vezuju uz Holokaust. Arhitektura tih muzeja je jedinstvena i posebnija od svih ostalih, jer su područje na kojem se nalaze kao i zgrade koje tamo možemo vidjeti, ustvari glavni izvor slanja poruke, posebice kada se radi o zgradama, poput npr. zgrada krematorija, koje su bile izgrađene posebno zbog eksterminacije Židova i drugih žrtava Holokausta. Na tim mjestima zgrade prenose poruke posjetiteljima.

Najbolji primjer za to je Muzej Auschwitz-Birkenau u kojem se još uvijek nalaze brojne originalne zgrade logora koje posjetiteljima govore o životu

logoraša: od baraka u kojima su logoraši spavali do zgrade krematorija. U drugim koncentracijskim logorima zgrade nisu u toj mjeri očuvane, djelomično i zbog pokušaja nacista da unište sve dokaze o počinjenom zločinu, pa u njima više nema puno originalnih zgrada iz tog razdoblja. Ti logori moraju pronaći druge načine da prenose poruku: pa se tako npr. u Bergen-Belsenu koristi topografija logora, očuvani su strukturalni elementi kako bi se posjetitelji lakše snalazili i dobili bolji uvid u to kako je logor izgledao.

Muzej Holokausta u Washingtonu pribjegao je osobnom pristupu i identifikaciji sa žrtvama: posjetitelji tako dobivaju osobnu iskaznicu s imenom jedne od žrtava Holokausta. I tada kreću u obilazak. Većina modernih muzeja danas je interaktivna te se posjetitelji na taj način uključuju u same događaje i oni nisu samo promatrači događaja.

I na kraju ovog teksta, vratimo se pitanju s početka. Trebaju li nam novi muzeji

i spomenici Holokaustu? Umjesto odgovora pročitajte što je 2015. u Muzeju Holokausta u Washingtonu rekao James B. Comey, direktora FBI-a (prenosimo dio njegova govora).

“(…) od svakog novog posebnog agenta FBI-a i svakog novog obavještajnog analitičara tražim da ode u Muzej Holokausta. Naravno, želim da nauče o tome kako se vlast može krivo koristiti na nevjerojatan način. Ali želim i da se suoče s nečim puno bolnijim i opasnijim: želim da vide ljudski rod i što je taj ljudski rod u stanju napraviti. Želim da vide da su, iako su ubojstva vodili bolesni i zli ljudi, te bolesne i zle vođe slijedili i pridružili im se ljudi koji su voljeli svoje obitelji, ljudi koji su nosili juhu svojim bolesnim susjedima, ljudi koji su odlazili u crkvu. Dobri ljudi pomogli su u ubojstvu milijuna. I to je najužasnija lekcija od svih — da naš ljudski rod može predati našu moralnu vlast skupini koja može biti opsjednuta zlom. Ili da možemo biti zastrašeni onima na vlasti. Ili da možemo sami sebe uvjeriti u gotovo sve. Ubojice i njihovi suradnici u Njemačkoj, u Poljskoj, u Mađarskoj i brojnim drugim zemljama nisu, u svojim glavama, učinili ništa zlo. Uvjerili su se da je to bila stvar koju je trebalo napraviti, stvar koju su morali napraviti. To ljudi čine. I to nas treba istinski zabrinuti.

I zato naše agente i analitičare šaljem u Muzej Holokausta. Želim da nas gledaju i da shvate našu mogućnosti i sposobnost racionalizacije i moralnog prepuštanja. Želim da izađu iz ovog velikog muzeja svjesni da vlada može biti podijeljena, svjesni ograničenja vladavine prava, važnosti slobode medija. Želim da shvate da je sve to potrebno i da se moramo provjeravati zbog onoga kakvi jesmo. Moramo graditi na tome, moramo znati i hraniti dobro, kako bi nas to sačuvalo za kasnije. To je jedini put ka odgovornom izvršenju vlasti.

FOTOGRAFIJA: TREBAJU LI NAM MUZEJI I SPOMENICI HOLOKAUSTA?

JAD VAŠEM — MEMORIJALNI CENTAR POSVEĆEN ŽRTVAMA HOLOKAUSTA

PIŠE: RENATA DEBELJAK

Kada sam dobila novinarski zadatak da za “Ha-Kol” napišem tekst o Jad Vašemu u Jeruzalemu, službenom memorijalnom centru posvećenom žrtvama Holokausta, s jedne strane sam bila jako zahvalna što mogu pisati o tako značajnoj instituciji, no s druge strane bila sam obuzeta bolnim i vrlo emotivnim iskustvom. Prisjetila sam se svoga prvog posjeta Jad Vašemu 2009. godine. Posjetila sam brojne memorijalne institucije i muzeje, no iskustvo posjeta Jad Vašemu teško je usporediti s bilo kojim drugim memorijalnim centrom, barem je takvo moje osobno iskustvo. Mjesto je to gdje riječi nisu potrebne, srce je ispunjeno tugom, a oči suzama, jer su ovdje zapravo sve židovske žrtve Holokausta na jednome mjestu. I nevezano kojoj vjeroispovijesti i nacionalnosti netko pripadao, ovdje svatko tko u sebi ima imalo ljudskosti, jednostavno zanijem. Ono što ovu instituciju čini drugačijom od svih ostalih memorijalnih centara posvećenima žrtvama Holokausta je što je još od osnutka

FOTOGRAFIJA RENATA DEBELJAK: JAD VAŠEM MEMORIJALNI CENTAR
POSVEĆEN ŽRTVAMA HOLOKAUSTA

Jad Vašemu povjereno dokumentiranje povijesti židovskog naroda za vrijeme Holokausta, uz čuvanje sjećanja i priča svake od šest milijuna žrtava i prenašanje nasljeđa Holokausta novim generacijama. Do sada je utvrđen identitet čak četiri i pol milijuna žrtava Holokausta. “Imena preostalih gotovo jedan i pol milijuna žrtava ostaju nepoznati, a vrijeme istječe. To je naš zajednički moralni imperativ —

da ustrajemo u naporima za utvrđivanje njihovih imena i da im vratimo njihov identitet”, ističu u Jad Vašemu.

Kao službeni memorijalni centar posvećen žrtvama Holokausta osnovan je 1953. godine posebnim zakonom (Zakonom Jad Vašem) koji je donio izraelski parlament Knesset. Nalazi se na zapadnoj padini Brda sjećanja Har HaZikaron u Jeruzalemu, a sastoji se od Muzeja

Holokausta, memorijalnih mjesta kao što su Dječji memorijal i Dvorana sjećanja, Muzeja umjetnosti Holokausta, statua, komemorativnih mjesta (Dolina zajednice), sinagoge, istraživačkog instituta s pismohranom, knjižnice, izdavačke kuće, obrazovnog centra nazvanog Međunarodna škola (Institut za proučavanje Holokausta).

Cilj memorijalnog centra Jad Vašema je predstaviti židovski narod kao ljudska bića s prepoznatljivim identitetom, koji su Nijemci planirali uništiti u ime svoje ubilačke, rasističke ideologije. Već su desetljećima u Jad Vašemu ustrajni u tome da iz prašine i tragičnog gubitka, obnove ljudska lica žrtava i otkriju sve obitelji i zajednice, kao i njihove kulturne identitete uništene tijekom Holokausta. Nacisti su pokušali dehumanizirati Židove, pretvoriti ih u brojeve, ubiti ih i sustavno uništiti svaki spomen na njih. Takva bolesna ideologija je ne samo promijenila opseg i način ubojstava, već poziva i na novu vrstu sjećanja. Uz potrebu dokumentiranja događaja Holokausta, Jad Vašem je prepoznao važnost prikupljanja i evidentiranja imena žrtava, kako bi produžio i učinio trajnim sjećanje na svaku osobu koja je ubijena. "Kroz naše napore nadamo se da ćemo svim žrtvama vratiti njihova imena i lica, a time trajno onemogućiti navedene nacističke namjere da ih se ubije i izbriše zauvijek iz pamćenja", navode u Jad Vašemu.

I danas u 21. stoljeću još se uvijek susrećemo s antisemitskim teorijama, pa je svim njihovim poklonicima Jad Vašem "trn u oku". Unatoč tome što žrtve Holokausta nemaju groblja niti nadgrobne spomenike, 'Dvorana imena' u Jad Vašemu je židovski spomen na svakog Židova ubijenog u Holokaustu, mjesto gdje su sve žrtve komemorirane i za generacije koje dolaze.

Jad Vašem, uz podršku židovskih zajednica i organizacija širom svijeta,

FOTOGRAFIJA RENATA DEBELJAK: JAD VAŠEM MEMORIJALNI CENTAR POSVEĆEN ŽRTVAMA HOLOKAUSTA

ima vrlo odgovornu i povijesnu misiju da trajno održava spomen na židovske žrtve Holokausta i putem prikupljanja 'Stranice svjedočanstva', posebnog oblika web stranice dizajnirane za utvrđivanje osobnog identiteta i kratke životne priče o svakome od šest milijuna ubijenih Židova.

Svaki dio memorijalnog centra prepun je potresnih događaja, prizora i svjedočanstava. I teško je suspregnuti emocije, no moje najpotresnije osobno iskustvo svakako je posjet Dječjem memorijalnom centru, posvećenom djeci ubijenoj za vrijeme Holokausta. Na samom ulazu stoji nekoliko velikih fotografija djece. Iako posjetitelji možda očekuju da će ovdje ugledati također uzmemirujuće fotografije o stradanjima, iskustvo je drugačije, ali ipak jednako potresno. Ulazi se u potpuni mrak, kroz labirinte staklenih stijenki dok na 'mračnom nebu' svijetli beskrajno mnogo svjetlosnih točki, poput zvijezda na noćnom nebu. Svaka ta svjetlosna točka ili zvijezdica predstavlja jedno od milijun i pol ubijene djece. Glas spikera na tri jezika (jidišu, hebrejskom i engleskom) izgovara imena ubijene djece,

njihove godine, mjesta i gradove u kojima su živjeli. Potrebno je čak nekoliko dana da se izgovore imena sve ubijene djece. Povijesni muzej sagrađen je u obliku trokuta koji se prostire u širinu i dubinu na oko 4.000 četvornih metara. Zauzima uglavnom podzemni prostor. U njemu su kronološkim redoslijedom poredane sve etape od početka do kraja Holokausta. U muzeju se nalazi prvo izdanje Hitlerove knjige 'Mein Kampf', razni nacistički propagandni materijali, originalna Schindlerova lista, žute Davidove zvijezde, rekonstrukcije prostorija u logorima, maketa Auschwitzta, odjeća i ostali osobni predmeti žrtava, fotografije, video materijali... Potom se ulazi u Dvoranu imena gdje se nalaze imena četiri i pol milijuna žrtava...

Jad Vašem poziva sve one koji mogu pridonijeti tome da se što prije utvrde imena i identiteta preostalih milijun i pol žrtava da im se jave i tako daju svoj doprinos ovom projektu, koji nam svima treba biti trajni podsjetnik da se takva bolesna mržnja i povijest usmjerena protiv jednog naroda, nikada više ne smije ponoviti.

A-B ILI PRVA DVA SLOVA “ZLA”

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

FOTOGRAFIJA: A — B ILI PRVA DVA SLOVA ZLA

Poljski Oświęcim u južnom dijelu države sinonim je za mjesto najvećeg užasa u 20. stoljeću. Dokazi toj tvrdnji nalaze se u redovitim obilascima muzejskog kompleksa Auschwitz-Birkenau kojeg posjećuju razni predsjednici država, premijeri, pape, svjetski poznate osobe. Posjet Auschwitzu postao je standardni dio turističke ture južnom Poljskom i ako kažete da ste bili u Krakowu, očekivano slijedi i pitanje: što mislite o Auschwitzu?

O tom se mjestu uči od osnovne škole pa ako školarci i ne znaju nabrojati velike bitke Nijemaca i partizana u ex-Jugoslaviji ili navesti tko je 1945. zamijenio Roosevelta na čelnom mjestu SAD-a, za Auschwitz će i oni s upisanim dvojkama s velikom sigurnošću reći da se radi o najvećem logoru smrti u Europi. To se nije promijenilo zadnjih sedam desetljeća, jer Auschwitz i dan-danas izaziva posebni respekt i pažnju.

Početkom 1945., pred nadirajućim snagama Crvene armije s istoka, njemački vojnici započinju s uništavanjem logorskih zgrada, krematorija i plinskih komora, dokumentacije. Više od 50.000 logoraša natjerano je na marševe smrti u srce Reicha, dok je sovjetske vojnike 27. siječnja dočekalo oko 7.000 preostalih izglednijih i nemoćnih logoraša. Rat u Europi završio je nepuna četiri mjeseca kasnije, no ostaci logora nisu nestali. Već u travnju 1946. poljska vlada šalje prvu grupu ljudi u Oświęcim s ciljem zaštite mjesta logora. Naredne 1947. Ludwik Rajewski predstavlja projekt Auschwitz-a kao mjesto povijesnog izvora. Nakon niza sastanaka i konferencija te prednog rada, Muzej je otvoren 14. lipnja 1947. Bio je to samo djelomični postav koji se narednih godina proširivao. Na gotovo 200 ha nalazi se muzejski kompleks koji se sastoji od dijela Auschwitz I i Auschwitz II-Birkenau. Ono što je najvažnije: Auschwitz nije ostao samo mjesto memorijalnog karaktera, već i živa škola, centar edukacije, istraživanja i proučavanja povijesti, prikupljanja povijesne građe.

Svaki posjetitelj koji prođe poznatim ulazom s natpisom “Arbeit macht frei” zatekne se u ulicama među tridesetak zidanih zgrada (blokova) koje su nekad sagrađene za potrebe poljske vojske. Dugačke jednokatne zgrade u doba nacizma služile su za smještaj logoraša, skladišta otete robe, spavaonice stražara, logorske

FOTOGRAFIJA: A — B ILI PRVA DVA SLOVA ZLA

radionice, mučilišta, laboratorije, danas su ispunjene drugačijim sadržajem. Najčešće se posjećuju blokovi 4, 5, 6, 7 i 11. Blok 4 nazvan je Egzekucija. Tu se nalaze limenke Giftgasa Ziklona B, nezaboravne hrpe ljudske kose i umanjeni model “tvornice smrti” — kako bi posjetitelji vidjeli što se događalo s logorašima od ulaska u logor do krematorija. Petica je nazvana Rzezowe dowody zbrodni ili u prijevodu Materijalni dokazi zločina. Pogledi posjetitelja zadržavaju se na hrpama otetih torbi i košara, cipela, lončića, molitvenih talita pa čak i invalidskih proteza. U zgradi broj 6 (Życie wiznia) prikazan je život logoraša: glavnim hodnikom nižu se fotografije logoraša, a u sobama slike dolaska zatočenika u logor okružen bodljikavom žicom i nacistički formulari. Mršavi logoraši postrojeni pred barakama, maširaju, logoraši u radionicama... Cilj je da posjetitelj upozna žrtve imenom i licem, a ne da u glavi ostanu samo neki brojčani podaci. Kreveti na kat za logoraše postavljeni su u bloku 7, dok u 11 predstavljen logorski zatvor. Blokovi 16–20 sadrže podatke o logorašima pojedinih zemalja, 16. se na-

ziva Tragedija slovačkih Židova, u 17-ici su podaci o jugoslavenskim i austrijskim Židovima (tu je boravio i Elie Wiesel), 18. blok prikazuje mađarski Holokaust, a 20. nizozemske Židove. Iako postave u blokovima izazivaju tugu, često i zgražanje posjetitelja, izložba nije prekrcana ili opterećena podacima. Toliko koliko je potrebno da se jednom posjetitelju koji imalo poznaje povijest Holokausta pruži više informacija o tom tragičnom događaju. Cilj je izazivanje empatije i poistovjećenja s žrtvama, jer se prikazi počinitelja zločina vrlo malo ili nimalo ne izlažu. Sivo obojeni zidovi iznutra i zgrade bez fasada izvana izvrsno prikazuju stvarni izgled logora i vraćaju nas u 1940-te. Za kraj posjetitelji obilaze plinske komore i krematorij te vješala gdje je smaknut Rudolf Höss, ratni zapovjednik logora.

Za detaljniji posjet Auschwitzu I potreban je cijeli dan, a oni koji su bili više puta često tvrde da svaki puta naiđu na neke nove stvari. Auschwitz II–Birkenau sadržajem se prilično razlikuje. Nalazi se na mnogo većoj površini, tu su nekada bile one velike drvene barake do kojih se

dolazilo vlakom kroz zloglasnu kulu. Taj je dio muzejskog kompleksa većinom orijentiran na eksterminaciju logoraša, tu se nalaze ostaci više krematorija i plinskih komora, na nekim su mjestima iskopane hrpe pepela ljudskog podrijetla.

Tijekom Holokausta u Poljskoj je ubijeno između 2,7 i 3 milijuna Židova, većinom u logorima smrti. Danas se u Poljskoj nalazi sedam mjesta koja sadržavaju eksponate povezane s poviješću Židova i Holokaustom: tri su vezana uz logor Auschwitz–Birkenau, po jedan u svakom od nekadašnjih logora u Lodzu, Treblinku i Belzecu te novoootvoreni Muzej povijesti poljskih Židova u Varšavi. Naravno, uz ta mjesta ima i drugih gdje je povijest Židova prikazana parcijalno, poput poznate Schindlerove tvornice u Krakowu ili manjih zavičajnih muzeja.

LE MEMORIAL DE LA SHOAH — ČIN OTPORA I VAŽNOST SJEĆANJA

PIŠE: LUC LEVY, SAVJETNIK ZA SURADNJU I KULTURNU DJELATNOST U VELEPOSLANSTVU FRANCUSKE U REPUBLICI HRVATSKOJ I RAVNATELJ FRANCUSKOG INSTITUTA U ZAGREBU. GOSPODIN LUC LEVY JE OD 2011. DO 2013. BIO ZADUŽEN ZA MEĐUNARODNE AKTIVNOSTI MÉMORIALA DE LA SHOAH U PARIZU.

RENÉ CHAR: "NAŠE NASLJEDSTVO NAM JE OSTAVLJENO BEZ TESTAMENTA"

Le Mémorial de la Shoah, na svoj način, u Francuskoj, svjedoči o vezi između pravde, sjećanja, povijesti i prenošenja sjećanja. Biti Europljanin danas također znači i sjećati se i dijeliti zajedničko sjećanje.

Holokaust (na hebrejskom i francuskom: Shoah) je dao pečat povijesti Europe. Sposobnost koju imamo danas i koju ćemo imati sutra da preuzmemo, da ispitamo smisao tog nasljedstva također je dio snage Europe i njezinog identiteta u svijetu.

Na početku, Mémorial de la Shoah je bio tajni poduhvat čiji je cilj bio sačuvati ugroženo židovsko nasljeđe u Francuskoj, i sačuvati od 1943. bez čekanja i odgode uz pomoć sreće, tragove zločina koji su se upravo tada odvijali.

Ova inicijativa je pokazala da su se u samom srcu genocidnog procesa, pronašli glasovi i pera koji su mogli na dobrovoljnoj osnovi sačuvati tadašnje i prošle tragove jednog događaja koji se upravo tada odvijao, kako bi se na taj način sačuvala mogućnost buduće povijesti i budućeg sjećanja za one koji će biti nasljednici preživjelih.

FOTOGRAFIJA: LE MEMORIAL DE LA SHOAH — ČIN OTPORA I VAŽNOST SJEĆANJA

Načini na koje se Mémorial de la Shoah razvijao svjedoče o znakovitom putu jedne udruge, igrača u potrazi za pravdom u zločinima protiv čovječanstva u Francuskoj, i stvaratelja mjesta sjećanja i referentne institucije. Ambicija određena od

samog početka bila je sljedeća: uzimanje u obzir čitljivosti događaja bez presedana kako bi on, bez ograničenja u vremenu, odzvanjao u javnim nastupima, kako bi se upisao u nacionalnu predaju i kako bi bio prenošen novim generacijama.

Institucija poput Mémorial de la Shoah, jedinstvena po svom obliku u Europi, zahvaljujući svojim predstavnicima i pobornicima, u velikoj je mjeri pridonio tome da država Francuska prizna Holokaustu karakter bez presedana i tome da se oko tog događaja razradi nacionalna predaja.

Velika povjesničarka Annette Wierville imala je pravo kada je kazala: "Ako u Francuskoj postoji 'mjesto sjećanja' onda je to Centar židovske dokumentacije pridružen Grobu neznanog židovskog junaka, koji je postao Spomenik neznanom židovskom junaku i na kraju Mémorial de la Shoah".

XXX

Mémorial je, tijekom svoje povijesti, bio stalno i neprestano izraz otpora prema progonima, mjesto arhiviranja u kojem su aktivisti i povjesničari pronašli svoju građu, mjesto komemoracija, zatim polazište pomoću kojeg su države, europske i multilateralne organizacije prenosile sjećanje posrednicima svih vrsta i kod novih generacija.

PODSJETNIK NA NEKE ČINJENICE

Mémorial je rođen kao čin otpora. Godine 1943. u Grenobleu, četrdesetak predstavnika različitih židovskih organizacija sastalo se i pokušalo, u onome što su nazvali Suvremeni centar židovske dokumentacije, sakupiti dokaze o progonima koji su se tada provodili u okupiranoj Francuskoj i u višijevskoj Francuskoj. Radilo se također i o tome da se sakupe i sačuvaju svi dokumenti koji će omogućiti internircima i deportiranim osobama da pri povratku ostvare svoja prava. Nisu mogli ni zamisliti da će se taj povratak odnositi samo na između 2 i 3 posto od 76.000 deportiranih Židova Francuske.

Nakon rata, stvoreno je jedinstveno mjesto te vrste u srcu Pariza, u staroj židovskoj četvrti: alternativni i nezavisni

arhivski centar koji je mogao odgovoriti zahtjevima pravde, biblioteka, mjesto skupljanja i komemoracije. Osnivači onoga što se tada zvalo Suvremeni centar židovske dokumentacije, odlučiti su tada osnovati spomenik, mjesto sjećanja, u tradiciji republikanske Francuske: grob neznanog židovskog junaka, čiji je kamen-temeljac postavljen 1953. godine. To je bio prvi memorijal/spomenik u Europi i u svijetu posvećen židovskim žrtvama nacizma. To je nepoznat a ipak ključan događaj. Željelo se od Pariza napraviti središte sjećanja na genocid. Pariz je bio glavni grad zemlje u kojoj je, za razliku od situacije u drugim europskim zemljama, većina Židova bila spašena a židovska zajednica je pronašla novu dinamiku.

Želja tih osnivača-aktivista Mémoriala, bila je da se genocid nad Židovima, zatvoren u traumama individualnih povijesti, zavučen u užim ili širim krugovima sjećanja, izvuče i da ga se pozicionira i upiše u nacionalnu predaju, odnosno u kolektivnu europsku povijest. Tijekom desetljeća, Mémorial je postao referentno mjesto za sve, aktiviste, povjesničare, obitelji preživjelih žrtava koji su se zalagali za to da sjećanje na genocid prijeđe iz privatne predaje u nacionalnu predaju.

Neodlučnosti, kolebanja, izražena s obje strane pratile su ove razvoje događaja. Osim pokušaja da se sve prepusti vrlinama zaborava, pojavila su se pitanja: je li ovo sjećanje u domeni država, čitavoga naroda, svih građana ili je ono pitanje koje posebno pogađa stradale zajednice? Treba li se država samo baviti reparacijama ili ići dalje od toga, u potpunosti priznati svoje odgovornosti, upisati tu priču u nacionalnu predaju ili samo pomagati udruge koje se zalažu za takav smjer?

Čini se da je tu razvoj povijesnih događaja imao presudnu ulogu. U desetljećima 1990-ih, koje su se otvorile padom

Berlinskog zida i nadom u ujedinjenu i demokratsku Europu, zahvaljujući dugogodišnjim borbama aktivista sjećanja, upisivanje sjećanja na Holokaust proširilo se Europom. Sjećanje na Holokaust postalo je s vremenom referenca protiv onoga zbog čega se Europa izgradila, ujedinila se, europski narodi dijele odgovornost za zločine, upisuju to priznanje u proces demokratizacije i pomirenja kao znak zajedničkog identiteta kontinenta. Većina europskih čelnika, poput predsjednika Jacquesa Chiraca 1995., priznali su odgovornost država ili lokalnih administracija u počinjenju genocida.

Sjećanje na Holokaust postalo je normativni izazov u Francuskoj. Uvođenje Holokausta u obrazovne programe, uspostavljanje muzeja-memorijala, i sve veći broj filmskih arhiva namijenjenih između ostaloga stvaranju multimedijских pedagoških materijala.

Godine 2005., na francusku i europsku inicijativu, 27. siječnja, dan oslobođenja Auschwitzta, postao je za UN međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta. Ovaj datum između ostaloga pokazuje volju da komemoracije žrtava Holokausta postanu poticaj kako bi se spriječili zločini protiv čovječnosti. Radi se dakle o tome da se slavi sjećanje kako bi se spriječili zločini u budućnosti.

XXX

Kao zaključak i poput ilustracije, prisjetit ću se nekih od konkretnih akcija Mémoriala. Osim posla na arhiviranju, komemoracija, putovanja sjećanja, vrlo gustog kulturnog programa i značajnog muzeja, Mémorial razvija pravu politiku prenošenja u obliku posvećenog obrazovanja.

Mémorial je na nacionalnoj razini razvio više partnerstava s različitim francuskim ministarstvima: ministarstvom obrane, obrazovanja, pravosuđa, unutrašnjih poslova. Između ostaloga, međunarodna djelovanja se pojačavaju

i pridonose pravoj javnoj diplomaciji Francuske u korist sjećanja na Holokaust.

Mémorial svake godine ostvaruje stotinjak međunarodnih projekata (obrazovnih projekata, seminare, znanstvene susrete, razmjenu stručnjaka, izložbe). Cilj obrazovanja koje provodi Mémorial, posebice u Europi, je da se ljudi upoznaju s činjenicama, da se pridonese novom razmišljanju o masovnim zločinima i da se obznanu sva nova povijesna saznanja tom pitanju.

Ciljana publika, osim djelatnika u obrazovanju, su predstavnici civilnog društva i administracija čije stečeno znanje ima učinak poluge (novinari, dužnosnici, aktivisti udruga). Dužnosnici muzeja ohrabuju i razmjenu stručnjaka.

Mémorial radi i na uspostavljanju programa koje su najčešće određeni konvencijama na bilateralnoj razini ili u okviru europskih programa koji osiguravaju dugotrajnost vođenih akcija. Određeni broj partnerstava već je utvrđen, na primjer sa Španjolskom, Argentinom, Italijom, Rumunjskom, Poljskom, Luksemburgom, Hrvatskom, Mađarskom, Grčkom, Finskom i Irskom. Za zemlje s kojima je teško razviti institucionalizirano partnerstvo, provode se akcije s udrugama ili nevladinim organizacijama, kao što je to slučaj s Rusijom, Ukrajinom i Bosnom i Hercegovinom. Akcije na multilateralnoj razini također se organiziraju posebice s Vijećem Europe.

xxx

Veliki ruski pisac Vasilij Grossman, je napisao: “pri suočavanju s razmjerima nesreće, i tugom, znanje je brana koja nas štiti”. Treba nastaviti djelovati diljem Europe kako bi se bolje upoznala povijest Holokausta. Povratak povijesnom događaju je neophodan. Moramo izbjeći to da se Holokaust vadi iz povijesnog konteksta, da se Holokaust pretvori u poučnu

FOTOGRAFIJA: LE MEMORIAL DE LA SHOAH — ČIN OTPORA I VAŽNOSTSJEĆANJA

lekciju ili da se pretvori u metafizički događaj izvan povijesti čovječanstva.

Poznavanje povijesti, činjenica, može pridonijeti tome da nam pomogne iščitati sadašnjost i da nam pomogne pojačati etičke zahtjeve koje imamo kao europski građani.

Ako danas postoji nešto što sadrži pravu univerzalnu poruku u saznavanju povijesti Holokausta, to je, uz sućut prema žrtvama koja nas nikada ne smije napustiti, dešifriranje administrativnih i političkih mehanizama koji se uspostavljaju prije samih zločina: popis stanovništva, pljačka i isključivanje s javnih mjesta zajednice i pojedinaca kako bi došlo do njihove dehumanizacije. Sve to pridonosi razmišljanju o građanskoj odgovornosti, moralu, politici i sposobnosti demokracije da se odupre svojim vlastitim nusproizvodima.

Ovo stečeno znanje trebalo bi nam omogućiti da prevladamo navodna rivalstva sjećanja. To znanje može dati prednost komparativnom pristupu koji

može pridonijeti razumijevanju masovnih zločina, zločina koje su počinile države prema stanovnicima i na taj način pridonijeti razumijevanju drugih bolnih događaja koji su izdali Europu u njezinom identitetu.

I stoga mi se čini da svi masovni zločini počinjeni na ovom kontinentu u 20. stoljeću, poput zločina sovjetskog totalitarizma ili onih nedavnih u sukobu u bivšoj Jugoslaviji koji nažalost ostaju za nas zapadne Europljane “hladna” sjećanja, zaslužuju dobiti svoje mjesto u prostoru i kalendaru europskih komemoracija.

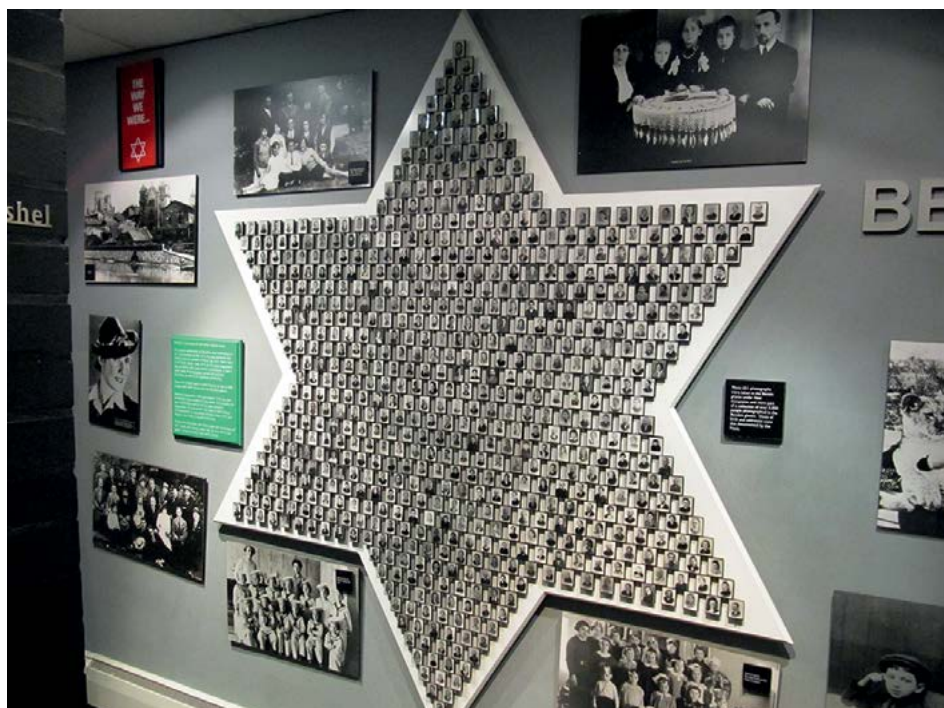
Sjećanja Europe jednako su brojna kao i njezini narodi i kulture. Ali sjećanje na Holokaust označava ljudskost Europe oslobođene svog crnog identiteta.

Naše nasljedstvo, nasljedstvo svih nas Europljana, nije ono samo lijepo i plemenito. Europska poruka je također čvrsto sjećanja kako svijet sutrašnjice ne bi ponovno izdao elementarne vrijednosti čovječanstva. Sjećanje kao čin stvaranja u korist naših temeljnih vrijednosti.

ODRŽAVANJE SJEĆANJA NA HOLOKAUST U VELIKOJ BRITANIJI

PIŠE: VESNA DOMANY HARDY

Nacionalni dan sjećanja, Reminiscence Day, u Velikoj Britaniji redovito se slavi 11. studenog. Ove godine, paralelno s kakofonijom zabrinutih komentara nakon američkih izbora, to je glas savjesti s odgovornih progresivnih tribina i medija o tome kako je važno podizati svijest, jer nas samo sjećanje na prošle užase neće zaštititi od sadašnje opasnosti. Uz svečanu vojno-monarhističku pompu polaganja vijenaca na Cenotaph, spomenik palima u Prvom svjetskom ratu u Whitehallu u središtu Londona, etablirano društvo odaje počast svim poginulima i preživjelim ratnim veteranima svih generacija i nacionalnosti ex i postimperija. Na taj se način generacijama brižno njeguje kolektivno pamćenje i ponos na britansku ulogu u Drugom svjetskom ratu kad je pod Churchillovim vodstvom Velika Britanija stajala sama protiv nacizma pred kojim je tada pokleknuo veliki dio Europe. Tradicionalna pompa oficijelne Britanije oko proslave otpora fašizmu ulijevala je decenijama samopouzdanje stanovnicima Otoka i uspješno ih cijepila protiv nacionalizma i drugih oblika netolerancije. Međutim, odskora sve se okrenulo naopačke kad su pod egidom Brexita i ohrabrene lažima ambicioznih demagoga isplivala

FOTOGRAFIJA: ODRŽAVANJE SJEĆANJA NA HOLOKAUST U VELIKOJ BRITANIJI

na površinu zakonom prigušivane sile mraka, ksenofobije i razdora. Nas koji smo malo stariji, njihova retorika plašenja i sipanja otrova netrpeljivosti prema različitostima vraća u osamdesete godine prošlog stoljeća, u vrijeme raspadanja Jugoslavije i još gore, podsjeća na međuratne godine prošlog stoljeća

kada se bauk fašizma tridesetih godina širio kontinentom. Međutim, stvari ipak nisu do sada krenule tim putem, jer ovdje kontinuirano djeluju državne i nedržavne institucije i udruge koje se ustrajno i uspješno zalažu za očuvanje sjećanja na Holokaust, edukaciju i razvijanje međuvjerske i multietničke tolerancije.

NACIONALNI CENTAR ZA HOLOKAUST I MUZEJ

Jedna od takvih važnih institucija je ne-profitna, nevladina udruga Nacionalni centar za Holokaust i muzej (The National Holocaust Centre and Museum) blizu Nottinghama, do sada jedini centar posvećen isključivo sjećanju na i edukaciji o Holokaustu u Velikoj Britaniji. Centar ima jedinstvenu ulogu kao spomenik, muzej, mjesto svjedočanstva i učenja. Sagrađen je sa svrhom održavanja sjećanja na žrtve i mjesto gdje će preživjeli svjedoci imati priliku dati svoj glas za dobrobit edukacije budućih generacija. Centar je mjesto gdje se istovremeno pamti najgore što su ljudi u stanju uraditi jedni drugima, dok s druge strane ističe najbolja svojstva ljudskosti. Godišnje Centar posjeti oko 20.000 posjetitelja uključujući djecu, roditelje, preživjele stradalnike Holokausta i njihove obitelji. Svi oni imaju pristup materijalu i jedinstvenom edukativnom iskustvu kroz stalnu izložbu o Holokaustu primjerenu djeci osnovnih škola. Uz Centar tu je i Memorijalni vrt. Budući da do sada nema državnih subvencija, rad i održavanje Centra ovisi o donacijama zbog čega je sakupljanje fondova važan element aktivnosti centra.

HOLOKAUST GALERIJA, DIO STALNE POSTAVE IMPERIJALNOG RATNOG MUZEJA

Polovinom 90-tih godina prošlog stoljeća laburistička vlada Tonyja Blaira donijela je odluku o važnosti kontinuiranog memoriranja Holokausta. Imperijalni ratni muzej (Imperial War Museum) u Londonu dobio je zatim potrebna sredstva za realizaciju izložbe o Holokaustu koju je trebalo inaugurirati u okviru milenijjskih proslava. Uz vladine subvencije muzej je dobio i veliki dio sredstava od privatnih donatora. Ekipe povjesničara i drugih stručnjaka, među kojima

pokojni David Cesarani i Martin Smith (realizator vašingtonskog Holokaust muzeja), pet godina je potom radila na istraživanju teme, planiranju postava i sakupljanju materijala. Članovi ekipe putovali su po zemljama istočne Europe u potrazi za mogućim eksponatima i preživjelim stradalnicima čija su sjećanja pažljivo bilježili i arhivirali. Za izložbeni prostor projektu je dodijeljen cijeli četvrti kat, a izložba je postala stalni dio postava muzeja. Pomoću pomno skupljenih eksponata, fotografija, tiskanog materijala, kostima, plakata i mnogih sačuvanih predmeta logoraša, ovi su muzealci uspjeli vjerno inscenirati povijesni tok događaja od dolaska Hitlera na vlast, prikazati mukotrpnu slijed i sve aspekte genocida počevši od medijske i ostale propagande, raznih vrsta progona, obespravljivanje, getoizaciju, hapšenja, ponižavanja, osnivanje koncentracijskih logora, užase deportacija, kalvariju logorskog života, dehumanizaciju i smrt. Svojevremeno, prigodom otvorenja o izložbi sam pisala za Ha-Kol. Premda sam mnogo toga znala i držala da sam relativno dobro informirana, izložba me tada potresla do srži i nakon 16 godina pamtim bolni utisak prolaska kroz muzejsku inscenaciju tog pakla. Na kraju izložbe u posebnoj prostoriji s televizijskih monitora preživjeli su stradalnici pričali o svojim iskustvima.

Nakon 16 godina ovih je dana preživjelim svjedocima Holokausta stigao poziv na sastanak, razgovor i ručak u Imperijalni ratni muzej radi dogovora i eventualnih prijedloga u vezi renoviranja stalne postave izložbe o Holokaustu.

U vezi s planovima najavljene obnove povelila sam razgovor s Lucy Donoghue, odgovornom za edukativni program Holokausta u muzeju. Ispričala mi je da je od 2010. muzej u procesu obnavljanja da bi se išlo u korak s najnovijim muzeološkim dostignućima i otkrićima koja su

otišla mnogo dalje od kada je izložba o Holokaustu koncipirana prije dvadeset godina. Osim toga, muzejske postave zastaraju i svakih 15-20 godina potrebno ih je obnoviti jer, kao u ovom slučaju, nova straživanja o Holokaustu donijela su zanimljiva otkrića, a svijest o i zanimanje za temu poraslo je globalno. Potrebno je da muzej pokaže nova akademska otkrića i tehnološka dostignuća kao i inovacije na pedagoškom planu i načinu reprezentiranja. Odlučeno je da će muzej renovirati i modernizirati cijeli postav Drugog svjetskog rata, a u obnovljenom muzeju prikazivanje Holokausta neće više biti u zasebnoj galeriji već uklopljeno u kompletnu prezentaciju Drugog svjetskog rata. Za razliku od 1996. kad je izložba koncipirana, danas se više ne misli da je Holokaust bio zasebna epizoda rata, već naprotiv njegova svrha. Muzejska ekipa koja radi na Holokaust galeriji posjetila je Muzej Holokausta u Washingtonu radi sticanja uvida u najnoviji način prezentacije.

Holokaust galeriju u Imperijalnom ratnom muzeju posjeti između 20 i 25.000 posjetitelja, većinom školske djece, dok čitavi muzej bilježi oko 3 milijuna posjetitelja godišnje. Od 2008. zbog ekonomske krize državne subvencije za kulturu smanjene su 30 posto, pa Muzej uspješno radi na skupljanju potrebnih fondova zbog čega se sada mora naplaćivati i školama za edukativni program. Učenje o Holokaustu uključeno je u obavezni školski programa za djecu od 13 do 14 godina. Zbog drastične prirode teme smatra se da mlađa djeca nisu još dovoljno zrela. Prije posjeta planirano je predavanje od 30 minuta koje održi netko od muzejskog tima ili jedan ili dva svjedoka Holokausta. Za sam obilazak galerije svi su opremljeni audio-vodičem a nakon posjete uvijek se vodi razgovor o viđenom uz pitanja i odgovore. Studenti, policijski kadeti,

policijci ili vojne grupe također koriste ovaj edukativni program o Holokaustu.

ZAKLADA EDUKACIJE O HOLOKAUSTU (HOLOCAUST EDUCATIONAL TRUST)

Nedavno su me posjetili iz Zaklade za edukaciju o Holokaustu zamolivši me da kao dijete spašeno iz Holokausta ponekad u školama održim maturantima predavanje. Od suradnice udruge Anne Lloyd dobila sam sljedeće informacije o ovoj Zakladi: godine 1988., prilikom parlamentarnog izglasavanja zakona o ratnim zločinima, odlučeno je osnovati zakladu za edukaciju o Holokaustu u cilju podizanja svijesti i produblivanja razumijevanja u školama i općenito o Holokaustu i o njegovoj stalnoj relevantnosti, budući da Holokaust mora imati stalno mjesto u kolektivnoj memoriji nacije. Jedno od najvažnijih postignuća Zaklade je da je od 1991. Holokaust uključen u Nacionalni školski obavezni program u Engleskoj za učenike od 11 do 14 godina. Osim toga Zaklada je 1990. povelu uspješnu kampanju da se vlasništvo žrtava Holokausta i preživjelih mora vratiti zakonitim vlasnicima. Od 1999. Projekt Zaklade Lekcije iz Auschwitza pružio je tisućama maturanata i nastavnicima priliku obilaska nacističkog koncentracijskog logora Auschwitz-Birkenau kao dio četverostrukog edukacijskog programa. Mladi ljudi uključeni u ovaj program postaju veleposlanici Zaklade. Obično su to mladići i djevojke koji smatraju da je znanje i svijest o Holokaustu potrebno širiti, jer ne može prestati biti relevantno. Neki od njih postanu regionalni veleposlanici odgovorni da među svojim vršnjacima i u široj zajednici šire znanje o onome što se događalo za vrijeme Holokausta. Trenutno Zaklada radi sa 65 regionalnih veleposlanika koji predstavljaju sve regije Velike Britanije. Od 2006. projekt prima potporu vlade. Na inicijativu

FOTOGRAFIJA: ODRŽAVANJE SJEĆANJA NA HOLOKAUST U VELIKOJ BRITANiji

Zaklade 2010. godine, britanska je vlada uspostavila novo priznanje za britanske građane koji su pomagali Židovima i drugim proganjanim grupama za vrijeme Holokausta.

Ova udruga snabdijeva škole materijalima, tečajevima i organizira predavanja u još živih svjedoka te surađuje sa sindikatima, BBC-em, nogometnim savezom, Zakladom Shoah i mnogim drugim organizacijama. Važan aspekt rada Zaklade je rad s nastavnicima u svim institucijama visokog i višeg obrazovanja. Svi tečajevi i radionice dostupni su svim učiteljima i nastavnicima Velike Britanije.

Zaklada posvećena Danu komemoriranja Holokausta (Holocaust Memorial Day Trust)

Datum 27. siječanj, dan kad je 1945. Crvena armija oslobodila Auschwitz obilježava se kao međunarodni dan sjećanja na sve žrtve nacističkih progona i kasnijih

genocida u Kambodži, Ruandi, BiH-u i Darfuru. Zaklada posvećena Danu komemoriranja Holokausta osnovana je 2005. godine, a podržava ju i britanska vlada. Ova Zaklada svake godine, uz veliku nacionalnu komemoraciju u Londonu, organizira ili pomaže mnogo manjih obilježavanja u Velikoj Britanije koje organiziraju manje udruge ili pojedinci. Ove godine održano je 5.590 lokalnih komemorativnih obilježavanja uz središnje obilježavanje u Londonu koje je putem BBC-a gledalo oko 1.300.000 ljudi. Tema Memorijalnog dana Holokausta za 2017. godinu je "Kako živjeti dalje".

LEPTIRI HOLOKAUSTA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Predivan projekt koji je za dobrotu raširio svoja krila došao je, nakon dvadeset godina, do svog konačnog cilja: Muzej Holokausta u Houstonu sakupio je 1,5 milijuna leptira iz čitavog svijeta, po jedan za svako dijete ubijeno u Holokaustu.

Leptiri su danas dio jedne od najdirljivijih umjetničkih izložbi. Prije dvadeset godina, 1964. godine, riječ “leptir” dobila je novo značenje. Tada je objavljena pjesma “Više nikada nisam vidio leptira”, Pavla Friedmana, mladog Čeha koji je tu pjesmu napisao dok je bio zatočenik koncentracijskog logora Terezin. Friedman je 1944. godine preminuo u Auschwitzu. Pjesma “Leptir” u samo nekoliko dirljivih stihova postala je glas i duh 1,5 milijuna djece nestalih u Holokaustu.

Ova je pjesma 1996. godine inspirirala djelatnike i pokrovitelje Muzeja Holokausta u Houstonu da pokrenu Projekt Leptir. Cilj ovog projekta bio je da poveže nove generacije djece s djecom nestalom u razdoblju nacizma, te da se na taj način sačuva sjećanje na izgubljene živote i generacije.

Projekt Leptir odjeknuo je svijetom i potaknuo kreativnost i suosjećanje. Djeca i mladi učili su o iskustvima djece tijekom Holokausta proučavajući pjesme i umjetnička djela koja su stvorila djeca zatočena u Terezinu, koji je prvo bio “geto za pokazivanje” a zatim je postao koncentracijski logor Theresienstadt.

Malo je djeca koja su uspjela preživjeti užase koncentracijskih logora.

Educirani pedagozi osmislili su ovaj projekt da bi pokazali strašan gubitak

FOTOGRAFIJA: LEPTIRI HOLOKAUSTA

tolikih mladih života, a profesori su svoje učenike vodili kroz poseban “projekt leptira”. Učenici bi dobili ime jednog djeteta iz razdoblja Holokausta i tada su stvarali leptira koji je odavao počast tom djetetu i njegovom životu.

Leptiri, često šareni i veseli, sobu bi ispunili ljepotom a često su visili sa stropova učionica. Nakon nekog vremena, profesori bi uklonili leptira koji je predstavljao jedno dijete. Učenici bi dolazili u učionicu svakoga dana vidjeti je li “njihov” leptir još živ ili je nestao. Kada bi otkrili da njihovog leptira više nema, učenici bi bili šokirani, tužni i često ljuti.

Projekt Leptir širio se i izvan Muzeja, uglavnom usmenom predajom. Diljem svijeta stvarani su leptiri različitih veličina, od različitog materijala — od papira, drva, plastike, žica. Sudionici projekta pisali su pjesme i pisma, stvarali novine, pisali dnevnike, osmišljavali igrokaze i videa.

A leptiri su počeli stizati u Muzej u Houstonu i bili su dokaz emocija i sjećanja. U ovaj projekt uključile su se razne skupine: djeca, studenti, pojedinci, vjerske

skupine, umirovljenici, bolnice, poslovni ljudi i njihove tvrtke, umjetnici i brojni drugi. Leptiri su dolazili sa svih kontinenta a jedan leptir stigao je čak iz svemira. Američki astronaut Rex Wallheim sudjelovao je u Projektu Leptir u srpnju 2011. dok je bio dio misije svemirskog broda Atlantis. Stvorio je svog leptira u znak sjećanja na djecu poginulu u Holokaustu ali i odajući počast izraelskom astronautu Ilanu Ramonu, koji je tragično poginuo u veljači 2003. pri povratku iz svemira.

Tijekom godina Muzej Holokausta u Houstonu primio je više od 1,5 milijuna leptira i danas organizira izložbe leptira u znak sjećanja na djecu nestalu u Holokaustu. Leptiri tako putuju i pričaju priče. Može ih se vidjeti na javnim mjestima, u muzejima, u galerijama, u zračnim lukama. Osim toga, Muzej je objavio i knjigu “Projekt Leptir” s predivnim leptirima i njihovim pričama. Projekt je završio ali i danas možete “obožiti svog leptira”, staviti ga na jednu od društvenih mreža, ispričati kako ste saznali za ovaj projekt i kako je on na vas utjecao.

NAJSTARIJI MUZEJ HOLOKAUSTA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Kuća boraca geta ili Muzej Holokausta i židovskog otpora Itzhak Katzenelson nije samo prvi muzej Holokausta otvoren u svijetu već i prvi te vrste čiji su osnivači preživjele žrtve Holokausta. Od njegovog osnivanja 1949., samo godinu dana nakon osnivanja Države Izrael, muzej neumorno priča priču o Holokaustu, Židovima i svemu onome što se događalo tijekom Drugog svjetskog rata ističući pri tome hrabrost, duhovnost i nevjerojatnu sposobnost preživjelih žrtva i boraca Holokausta da ponovno izgrade svoje živote u novoj zemlji o kojoj su sanjali — u Izraelu.

Ovaj muzej, poznat i kao “Kuća”, u potpunosti ispunjava vizije i težnje osnivača Izraela. Nakon što su odlučili da će za sobom zauvijek ostaviti tugu i užase kojima su svjedočili za vrijeme Holokausta, preživjele žrtve stigle su u zapadnu Galileju i tu izgradili Kibuc boraca geta ili Kibbutz Lohamei Hagetaot. Unutar kibuca i same zajednice, oni su vrlo brzo izgradili muzej, odajući na taj način počast svim žrtvama u želji da sačuvaju sjećanje na njih i na nekadašnji život Židova u Europi. Neki od osnivača ovog kibuca i muzeja bili su preživjele žrtve Varšavskog geta i ustanka u tom getu, partizani, logoraši koncentracijskih logora, Židovi koji su preživjeli rat skrivajući se pod lažnim imenima.

Muzej je u godinama koje su uslijedile sakupio brojne dokumente, predmete, fotografija, knjige, svjedočanstva. Danas u svojim arhivima čuva desetke tisuća fotografija, umjetničku kolekciju koja sadrži tisuće crteža, ulja na platnu i skulpture koje svjedoče o židovskom životu prije, za vrijeme i poslije Holokausta. Knjižnica muzeja sadrži oko 60.000 naslova na različitim jezicima. U sklopu muzeja nalazi se i Centar za humanističko obrazovanje čiji je cilj učenje i razumijevanje događaja koji su se dogodili za vrijeme Holokausta. U kibucu je 1995. izgrađen i Memorijalni muzej djece Yad Layeled kako bi se posebno odala počast za milijun i pol židovske djece ubijene tijekom Holokausta.

CIPELE NA OBALI DUNAVA

PIŠE: F. C.

Cipele na obali Dunava u Budimpešti odaju počast Židovima ubijenim u ovome gradu tijekom Drugog svjetskog rata. Jedan od najdirljivijih spomenika žrtvama Holokausta nalazi se nedaleko od mađarskog parlamenta i sastoji se od šezdeset pari muških, ženskih i dječjih staromodnih cipela, cipela kakve su se nosile četrdesetih godina prošlog stoljeća.

Pripadnici mađarske nacionalističke stranke Strelasti križevi prisili su 19. prosinca 1944. godine skupinu mađarskih

Židova da goli stanu na obalu Dunava. Streljački odred poubijao ih je tako da su tijela pala u rijeku koja ih je odnijela. Ubijeni Židovi bili su prisiljeni skinuti svoje cipele, koje danas, zahvaljujući ovom spomeniku, svjedoče o ovom zločinu.

Za ovaj su spomenik zaslužni Gyula Pauer, mađarski kipar i njegov prijatelj filmski režiser Can Togayu. Cipele, izrađene od željeza, nalaze se na obali Dunava od 2005. godine. Ovaj spomenik posebno je dojmljiv i otvara brojna pitanja. Čije su ovo cipele? Tko su bili ljudi koje ne vidimo i koje umjetnik nije ni pokušao ovjekovječiti? Osim toga cipele su različite. Neke su iznošene, neke imaju visoke pete, druge nisu dobro

zavezane, treće su ostavljene kao da ih je njihov vlasnik morao u brzini skinuti. Među njima su i male, dječje cipelice. Sve te različite cipele predstavljaju Židove koji su isto tako bili različiti.

Intimnost ovog spomenika je dirljiva. Cipele su tako opipljive da je vrlo lako zamisliti ljude koji su ih nosili. Svaka cipela ima osobnost, svaka nosi trag osobe kojoj je pripadala. I podsjećaju nas da su žrtve bile ljudi koji su imali svoje živote. Ljudi koji danas obilaze ovaj jedinstveni spomenik ponekad zapale svijeću ili ostave koji cvijet u nekoj od cipela koja ih je posebno dirnula i podsjetila na neku njima dragu osobu.

HOLOKAUST KROZ PERSPEKTIVU ORTODOKSNIH ŽIDOVA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Kao mladić, rabin Dovid Reidel u krevet je nosio neobičnu knjigu: umjesto priča prije spavanja, radije je čitao bilješke svoga djeda, s detaljnim opisima njegovih napora da spasi Židove tijekom Holokausta, uključujući i lobiranja kod Eleanor Roosevelt. Kao što je to bio čest slučaj kod ortodoksnih židovskih obitelji, tako ni njegova baka nije željela te dokumente donirati tradicionalnim muzejima Holokausta već je dokumente radije spremila u podrum. Ortodoksne židovske obitelji "nisu smatrale da te institucije razumiju vrijednost i važnost dokumenta", objašnjava rabin Reidel.

Danas su ti dokumenti dio zbirke Memorijalnog muzeja Amud Aish, nove institucije koja pokušava prikazati Holokaust kroz perspektivu Židova vjernika. To je potpuno novi pristup i odmak od načina na koji Holokaust prikazuju tradicionalni muzeji posvećeni Holokaustu. Amud Aish prvi je i jedini muzej na svijetu koji Holokaust prikazuje iz perspektive ortodoksnih Židova.

"Nismo posebno izdvojili iskustvo ortodoksnih Židova", kaže Steven Lucekert, viši kurator Memorijalnog muzeja Holokausta u Washingtonu. "Fokusirali smo se na nacističke progone Židova zato što

su nacisti identificirali sve Židove kao pripadnike jednog naroda", dodaje.

U muzeju Amud Aish, koje trenutačno djeluje u privremenom prostoru dok traje izgradnja stalnog muzeja u predjelu Borough Park u Brooklynu, "učite kako se žrtva usprkos progona borila da održi svoju vjeru, borila se za svoje dostojanstvo. To je potpuno novi pristup tim strašnim događajima", kaže direktor Amud Aisha rabin Sholom Friedmann. Mjesto za izgradnju ovog muzeja nije odabrano slučajno, u tom dijelu Brooklyna živi veliki broj preživjelih žrtava Holokausta i njihovih obitelji. Procjenjuje se da će za izgradnju muzeja biti utrošeno oko 10 milijuna dolara a jednom kada bude završen u zgradi će se nalaziti i biblioteka, organizirat će se obrazovni programi, predavanja i izložbe.

Za ovaj projekt zaslužan je Martin "Elly" Kleinman, ortodokсни Njujorčanin, sin preživjele žrtve Holokausta. Ali osmišljavanje muzeja koji ističe iskustvo ortodoksnih Židova suočilo se s teškim izazovima, kako na logističkoj tako i na kulturološkoj razini. Na osnovnoj razini muzej će biti podijeljen po rodnoj pripadnosti tako da će da biti izgrađena odvojena stubišta, jedno za žene a drugo za muškarce. Što se tiče sadržaja, on će biti uravnotežen s obzirom na vjersku i kulturnu osjetljivosti. "Uključen sam u projekt i smatram da bi se trebala ispričati cijela priča i unutar nje dio koji se odnosi na ortodok-

sne Židove", kaže dr. Michael Berenbaum, projektni direktor Holokaust muzeja u Washingtonu, zadužen za konceptualni razvoj stalne izložbe u Brooklynu.

Ako muzej ne uspije dati širu sliku, onda to neće biti dobro, dodaje te ističe da uprava muzeja još uvijek razmatra kako će prikazati vjeru tijekom Holokausta, jer su neki vjernici tada prestali vjerovati a ta poruka vjerojatno neće biti dobro primljena u ortodokсноj zajednici.

Uz druge brojne izazove, organizatori se suočavaju s problemom kako prikazati žene i njihovu žrtvu tijekom Holokausta. Najortodoksnijim Židovima neće biti ugodno gledati fotografije ljudi općenito a posebice ne žena. Slike golih ljudi ne mogu biti prikazane iako one dobro pokazuju na koje su sve načine nacisti omalovažavali svoje žrtve. Svaki muzej koji se bavi Holokaustom suočava se sa sličnim pitanjima. Muzej u Washingtonu, na primjer, preporuča da posjetitelji stalnog postava ne budu mlađi od 11 godina. Posjetitelji, s obzirom na to jesu li ili nisu vjernici, ponekad na različite načine sagledavaju isti predmet ili dokument. U muzeju u Brooklynu prikazano je pismo koje govori o sastanku Eleanor Roosevelt i Mikea Tressa, djeda rabina Reidela, a to pismo trebalo bi pokazati kako je Tress na sve načine pokušavao spasiti što veći broj Židova od nacista. Ortodokсни posjetitelji, međutim, odmah uočavaju da je sastanak održan na šabat.

MUZEJ CANDLES POSVEĆEN “MENGELEOVIM BLIZANCIMA”

PIŠE: D.S.

U svijetu postoji veliki broj muzeja posvećenih Holokaustu. Jedan od njih, onaj u američkom gradu Terre Haute, poseban je — čuva sjećanje na žrtve— blizance i preživjele žrtve medicinskih eksperimenata u Auschwitzu.

Muzej Holokausta CANDLES (na engleskom “svijeće”, ali istovremeno i akronim za “preživjelu djecu nacističkih smrtonosnih eksperimenata u laboratoriju u Auschwitzu”) ujedno je i obrazovni centar, a na ovaj se način želi sačuvati sjećanje na živote blizanaca dr. Josefa Mengelea i

pričajući njihove priče spriječiti da se tako nešto ikada više ponovi. Organizaciju CANDLES osnovala je 1984. Eva Mozes Kor uz pomoć svoje sestre blizankinje Miriam Mozes Ziegler. One su pokušale pronaći druge preživjele “Mengeleove blizance”. Uspjele su locirati 122 blizanaca, žrtava “eksperimenata” dr. Mengelea, koji su živjeli u deset zemalja i na četiri kontinenta.

Eva je 1995. otvorila Muzej Holokausta CANDLES. Osam godina kasnije u muzeju je podmetnut požar i bio je spaljen do temelja. Uz pomoć lokalne zajednice i raznih organizacija, nova zgrada muzeja otvorena je dvije godine kasnije i kao važan dio zajednice svake godine privlači sve veći broj posjetitelja.

Holokaust je za sobom ostavio tugu, bol, stravična svjedočanstva i užasne priče. Jedna od njih, jedna od najtežih, upravo je priča o užasnim eksperimentima koje je u Auschwitzu provodio dr. Josef Mengele. Gotovo četrdeset godina o tome se nije puno govorilo i nije se znalo puno o eksperimentima koje je provodio nad blizancima. Zbog užasnih eksperimenata koje je provodio bez anestezije, bez sterilnih instrumenata, zvali su ga “anđeo smrti”. Posebno je bio fasciniran blizancima, a od 3.000 Mengeleovih blizanaca, preživjelo ih je samo 180. Nakon rata pobjegao je iz Njemačke i živio u Argentini sve do smrti 1979. Za svoje se zločine nikada nije pokajao.

NAJMANJI MUZEJ HOLOKAUSTA

PIŠE: D.H.

Vjerojatno najmanji muzej Holokausta nalazi se na Tajvanu u gradu Tainanu, često nazivanim “multikulturalnim gradom”. Pravi dokaz toj tvrdnji sigurno je otac Joe Chou. Joe Chou, koji nosi i kinesko ime Chou Chou-An, bio je tijekom japanske okupacije poslan u Osaku gdje je njegov mentor bio otac Takago Otsuki, veliki pobornik Židova i judizma.

Nakon povratka na Tajvan, otac Joe je osnovao malu crkvu u Tainanu. Nekoliko puta boravio je u Izraelu, naučio

puno toga o Židovima i Holokaustu te je tako 1998. godine, dirnut svime što je vidio, odlučio osnovati muzej Holokausta u Tainanu. Tri godine radio je na osnivanju muzeja, posjetio je Jad Vašem i Muzej Holokausta u Washingtonu, kako bi stekao potrebna znanja o muzejima a onda je 2002. godine objavio otvaranje muzeja kojeg s ponosom naziva “najmanjim muzejom Holokausta na svijetu”.

Muzej se nalazi na drugom katu Chouove crkve, a na ulazu se nalazi izraelska zastava. Ovo je sigurno jedinstveni muzej Holokausta na svijetu: obitelj s Tajvana uspjela je otvoriti nezavisni muzej bez ikakve pomoći, a ono što je izloženo,

uglavnom fotografije i dokumenti, većinom su stvari prikupljene s interneta. U muzeju kao muzička pozadina odjekuju izraelske pjesme, a na televizoru u središnjoj prostoriji posjetitelji mogu pogledati, između ostaloga, snimku Marša živih u Auschwitzu.

Na zidovima su deseci fotografija koji prikazuju “Židove u Europi prije Holokausta”, a svaka od šest soba muzeja bavi se određenim aspektom, npr. “Hitler preuzima Njemačku”; “Logori”, “Djeca Holokausta” itd.

Ovaj najmanji muzej na svijetu nema puno posjetitelja, ali oni koji ga posjete sigurno ga neće zaboraviti.

URUŠENA SCHINDLEROVA TVORNICA POSTAJE SPOMENIK HOLOKAUSTA

PIŠE: H. S.

Spomenici Holokaustu često se podižu na mjestima velikih patnji i očaja. Češka Zaklada Shoah i Oskar Schindler namjerava na mjestu urušene Schindlerove tvornice napraviti memorijalno mjesto sjećanja. Napuštena i uništena tvornica u Češkoj, u kojoj je njemački industrijalac Oskar Schindler zapošljavao više od tisuću Židova te ih na taj način spasio od plinskih komora, trebala bi uskoro postati memorijalno mjesto Holokausta. Dijelovi tvorničkog kompleksa koji se nalazi u mjestu

Brnec (nekadašnji Brunnlitz) u blizini Schindlerovog rodnog mjesta, dobili su status spomenika kulture u studenome ove godine.

Tvornički kompleks koji se sastoji od laboratorija, mlina, kemijskog skladišta i tvorničkih pogona “ima povijesne veze s koncentracijskim logorom Gross-Rosen”, kazala je glasnogovornica češkog Ministarstva kulture Simona Cigankova.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata, Oskar Schindler (1908.-1974.) spasio je živote 1.200 Židova tako da ih je zaposlio u svojim tvornicama u Poljskoj i Češkoj, tvrdeći da bez njih ne može organizirati proizvodnju.

Tom Keneally napisao je 1982. godine roman o Oskaru Schindleru a Steven Spielberg je deset godina kasnije snimio poznati film “Schindlerova lista”.

Ceška zaklada planira obnoviti uništenu tvornicu u Brnecima i na tom mjestu napraviti memorijalno mjesto Holokaustu. U sklopu tog projekta predviđena je izložba o životu Oskara Schindlera a otvaranje memorijala predviđeno je za 2019. godinu.

“Naš cilj je da obnovimo zgrade i vratimo ih u nekadašnje stanje”, kazao je predsjednik Zaklade Jaroslav Novak. Zaklada vjeruje da bi obnova i otvaranje memorijalnog spomenika mogli privući više posjetitelja u ovo područje.

NAGRADA UNESCO-A ZA ŽIDOVSKI MUZEJ U MOSKVI

PIŠE: J.C.

UNESCO je krajem studenoga ove godine uglednu nagradu za širenje tolerancije dodijelio Židovskom muzeju i centru tolerancije u Moskvi zbog uložene napore za širenjem tolerancije i međusobnog razumijevanja.

Židovski muzej u glavnom gradu Rusije dobio je nagradu UNESCO-a u visini od 100.000 dolara na posebnoj ceremoniji održanoj u Parizu. Nagradu, koja nosi ime pakistanskog borca za ljudska prava Mandajeeta Singha i koja se dodjeljuje svake dvije godine za doprinose na području tolerancije i nenasilja, primio je direktor moskovskog Židovskog muzeja i predsjednik Federacije židovskih

zajednica Zajednice nezavisnih država rabin Aleksandar Boroda.

Židovski muzej u Moskvi djelomično financira ruska vlada, a sam predsjednik Vladimir Putin pokazao je veliki interes prema tom muzeju. U četiri godine od njegova osnutka, ruski je predsjednik Židovski muzej posjetio tri puta a tijekom posljednjeg posjeta najavio je svoju želju da dio svoje mjesečne plaće donira muzeju.

Židovski muzej otvoren je u Moskvi prije četiri godine u nazočnosti tadašnjeg izraelskog predsjednika Shimona Peresa. Njegova izgradnja stajala je 60 milijuna dolara. Muzej je interaktivan i uključuje i zanimljivosti poput četverodimenzionalnog filma koji prikazuje priču o povijesti židovskog naroda od

pradavnih vremena pa do danas. Dio ovog muzeja posvećen je Holokaustu.

Ruski nadrabini Berel Lazar izrazio je zadovoljstvo zbog ovog visokog priznanja te kazao kako ruska vlada, te posebice ruski predsjednik Vladimir Putin, poštuju rusku židovsku zajednicu i omogućavaju im da žive u sigurnosti. Lazar je čak

ocijenio da pripadnici ruske židovske zajednice žive bolje od Židova u drugim europskim zemljama. Nakon raspada bivšeg Sovjetskog Saveza, veliki broj Židova iselio se u Izrael. Prema popisu stanovništva iz 2002. godine, Židovi čine 0,16 posto ukupnog stanovništva Rusije. Većina ruskih Židova danas nije religiozna.

OPROŠTAJ S VELIKANOM — TODA, SHIMON PERES

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Velikan 20. stoljeća, uz bok Nelsonu Mandeli i kraljici Elizabeti II., izniman državnik, veliki sanjar i optimist, pažljiv otac, djed i pradjed — sve su to riječi kojima je opisan Shimon Peres u govori na njegovom posljednjem ispraćaju, posljednjeg dana rujna na brdu Herzl u Jeruzalemu. Otkad su se opraštali od svog ubijenog premijera Yitzhaka Rabina 1995. godine, Jeruzalem i Izrael nisu primili toliko predstavnika svjetske političke elite.

Posljednje zbogom velikanu svjetske i izraelske politike i čitavog 20. stoljeća, kako ga je nazvao američki predsjednik Barack Obama, došli su reći svi najvažniji državnici zapadnog svijeta: ukupno četrdesetak predsjednika država i vlada. Iz SAD-a je uz Obamu stigao i bivši predsjednik Bill Clinton, dočekan u Izraelu

s puno emocija kao veliki prijatelj, kao i državni tajnik John Kerry, Njemačka je poslala predsjednika Joackima Gaucka i ministra vanjskih poslova Franka-Waltera Steinmeira, iz Pariza su doputovali predsjednik Francois Hollande i njegov prethodnik Nicolas Sarkozy. Britanska delegacija uključila je princa Charlesa, ministra vanjskih poslova Borisa Johnsona, bivše premijere Davida Camerona, Gordona Browna i Tonyja Blaira i glavnog britanskog rabina Ephraima Mirvisa. Nazočni su bili i hrvatska predsjednica Kolinda Grabar-Kitarović te predsjednici Slovenije, Srbije, Poljske, Litve. Obama je proveo 22 sata u zrakoplovu kako bi šest sati bio u Jeruzalemu i pozdravio se od svog “dragog prijatelja”. Jedini je to put, osim sprovoda Nelsona Mandele, da je Obama putovao

u inozemstvo na posljednji ispraćaj nekog političara.

Ukupno se na brdu Herzl, nazvanom po vizionaru židovske države i osnivaču cionističkog pokreta Theodoru Herzlu, gdje se pokapaju izraelski čelnici i iznimno zaslužni građani, okupilo oko 5.000 osoba. Na velikoj pozornici stajao je lijes s Peresovim tijelom prekriven izraelskom zastavom: dan prije sprovoda stajao je ispred izraelskog parlamenta gdje mu je počast odalo oko 50.000 ljudi. Za govornicom se izmijenilo nekoliko ljudi, upravo onih koje je Peres za života, kako su pisali izraelski mediji, želio da se okupe i govore na njegovom posljednjem ispraćaju. Peres je želio izraelske državnike, svoje troje djece, jednog stranog državnika i jednu osobu istaknutu u izraelskom kulturnom životu.

Američki predsjednik na pogrebu je govorio kao posljednji. “Mnogi govore da je bio naivan. Mislim da nije. Mislim da je shvaćao iz svog teško stečenog iskustva da istinska sigurnost proizlazi iz mira s vašim susjedima”, rekao je Obama. “Židovski narod nije rođen da bi vladao drugima”, citirao je Peresove riječi američki predsjednik.

Na posljednji ispraćaj Shimona Peresa nisu došli predstavnici arapskih zemalja. Za razliku od zapada koji Peresa drži mirotvorcem, arapske zemlje imaju suprotno stajalište. Zamjeraju mu potporu izgradnji izraelskih naselja na palestinskim teritorijima prije sporazuma iz Osla i gledaju na njega kao na “ratnog zločinca”, navodeći njegovu uključenost u arapsko-izraelske ratove.

OD JASTREBA DO PACIFISTA

Shimon Peres rođen je u Poljskoj 1923. Kad mu je bilo 11 godina stigao je u Palestinu, tada pod britanskom upravom, a s 25 godina ušao je u politiku zahvaljujući Davidu Ben Gurionu, utemeljitelju Izraela.

Iako se danas na njega gleda kao na velikog zagovaratelja mira, nije uvijek bio pacifist. Kao laburistički “jastreb”, Peres je 70-tih godina na mjestu ministra obrane podupirao izgradnju prvih židovskih naselja na okupiranoj Zapadnoj obali. Bio je premijer kada je izraelsko zrakoplovstvo bombardiralo libanonsko selo Kana i usmrtilo stotinu civila.

Reputaciju mirotvorca donio mu je mirovni sporazum iz Osla 1993. sklopljen s Palestinskom oslobodilačkom organizacijom (PLO), iako se on nikada nije pretvorio u trajni mir. Za taj je sporazum 1994. podijelio Nobelovu nagradu za mir zajedno s palestinskim čelnikom Jaserom Arafatom i tadašnjim izraelskim premijerom Yitzhakom Rabinom.

Peres, koji je u ranim godinama odbacivao bilo kakav kompromis s neprija-

FOTOGRAFIJA: OPŠOSTAJ S VELIKANOM TODA SHIMON PERES

teljski raspoloženim arapskim zemljama, rekao je da se promijenio nakon 1977. i povijesnog posjeta egipatskog predsjednika Anvara al Sadata Jeruzalemu koji je doveo do prvog arapsko-izraelskog mirovnog sporazuma.

“Nema alternative miru. Ratovati nema smisla”, rekao je 2013. godine. “Mirovni sporazum je jasan cilj: židovska država pod imenom Izrael i arapska pod imenom Palestina koje međusobno ne bi ratovale već živjele zajedno u prijateljstvu i suradnji”.

U Izraelu njegova aura posljednjeg preživjelog iz generacije izraelskih utemeljitelja i njegova sveprisutnost tijekom desetljeća nametnula ga je kao najistaknutiju ličnost zemlje. Njegovi ‘otisci’ su na svim važnijim izraelskim postignućima, a u mirovini je imao svojevrstu ulogu ‘mudrog djeda nacije’ kojeg se sluša što govori.

U svojoj političkoj karijeri dugoj gotovo 70 godina bio je član desetak kabineta: dvaput laburistički premijer, ministar

vanjskih poslova, ministar obrane, financija, informiranja, prometa i integracija, predsjednik države. Izrael je zahvaljujući njemu razvio moćnu industriju oružja i aeronautičku industriju. Pedesetih godina zalagao se za vojnu suradnju s Francuskom i smatra se “ocem” izraelskog nuklearnog programa.

Od 2007. do 2014. bio je deveti izraelski predsjednik, i koristio je tu protokolarnu funkciju kako bi promovirao mir, pa se često činio kao jedini protivnik ‘jastrebu’, premijeru Netanyahuu. Kao predsjednik države bio je u službenom posjetu Hrvatskoj 2010.

Među palestinskim stanovništvom zapamćen je dvojako. Priznaju mu mirovnu retoriku, ali naglašavaju da je htio da Izrael diktira uvjete mira. Ističu i njegovu ulogu u gradnji židovskih naselja na okupiranoj Zapadnoj obali.

Unatoč tome, na posljednji ispraćaj došao je palestinski predsjednik Mahmud Abas. Kamere su zabilježile njegovu rukovanje s Netanyahuom i riječi koje

mu je uputio predsjednik vlade: “Cijenim što ste došli”.

BENJAMIN NETANYAHU SJETIO SE ENTEBBE I PERESOVE SUZE

Nad odrom Netanyahu je kazao da Shimon Peres ima monumentalni doprinos u izgradnji izraelske obrane, zbog čega će imati zahvalnost budućih generacija, ali je istovremeno činio svaki mogući napor da postigne mir sa susjedima. “Nismo se slagali oko puno stvari, ali ta neslaganja nikad nisu zasjenila naše mnoge tople i duboke razgovore a prijateljstvo nam se produbljavalo svakim sastankom”.

Netanyahu se prisjetio, 40 godina kasnije, i operacija Entebbe, misije oslobađanja taoca na istoimenom aerodromu u Ugandi iz Air Franceovog zrakoplova koji je letio iz Tel Aviva u Pariz. S izraelske strane u toj je akciji poginula samo jedna osoba — Yonathan Netanyahu, stariji brat Benjamina Netanyahua.

“Dva dana nakon odvažne operacije u Entebbeu u kojoj je moj brat dao svoj život,

održan je Yonijev ispraćaj. Kao ministar obrane, Shimon je zajedno s premijerom Yitzhakom Rabinom odobrio operaciju. Na pogrebu, održao je duboko emotivan govor, koji neću nikada zaboraviti. To je bilo prvi put da sam ga sreo. Moji roditelji, moj brat i ja bili smo duboko dirnuti onime što je rekao o Yoniju, o operaciji, o vezama s našim praočevima, i o ponosu naše nacije. Otad je među nama stvorena posebna veza”, sjetio se izraelski premijer i dodao: “Shimon, prijatelju, rekao si da je jedan od samo nekoliko puta kada su pustio suzu bilo kada si saznao za smrt moga brata. Ti si plakao tada, a danas ja plačem za tobom”.

AMOS OS: GDJE SU NASLJEDNICI SHIMONA PERESA

“Ali gdje su hrabri državnici, gdje su hrabri vođe koji će se za mir založiti i i ostvariti ga. Gdje su nasljednici Shimona Peresa?”, upitao se u svom govoru veliki izraelski književnik Amos Oz. “Mir nije samo moguć. On je ključan, jer mi nema-

mo kamo otići a nemaju ni Palestinci. I budući da Izraelci i Palestinci ne mogu odjednom postati velika sretna obitelj, ne mogu najednom otpočeti medeni mjesec, mi nemamo druge opcije nego podijeliti ovu kuću na dva stana i stvoriti od njih kuću za dvije obitelji”, opisao je Oz svoju viziju. Oz je govorio o 40 godina dugom prijateljstvu s Peresom. Kazao je kako je svaki petak u posljednje 42 godine dugo razgovarao s njim telefonom. “Ta konverzacija među nama neće nikada završiti. Trajat će dok sam ja živ. Kažem zbogom bliskom prijatelju, sanjaru, velikom državniku i osobi koju sam duboko volio”, emotivno je rekao Oz.

CLINTON SE SJETIO LENNONA I “IMAGINE”

Bill Clinton, koji je posredovao pri donošenju sporazuma iz Osla za koji je Peres zajedno Rabinom i Arafatom dobio Nobela za mir, govorio je o vremenu kada su on i Peres pokušavali pronaći mir u regiji.

Članovi obitelji nedavno preminulog Shimona Peresa zapalili su svijeće na posljednjoj proslavi Hanuke koju je u Bijeloj kući u svom mandatu organizirao američki predsjednik Barack Obama. Na obiteljskoj menori prve svijeće zapalili su Chemi Peres, sin bivšeg izraelskog predsjednika i njegova unuka Mika Almog. Obiteljska menora koju su sa sobom donijeli je menora koju je tijekom Holokausta sačuvala obitelj Walden, kojoj pripada Peresov zet.

“Deveti izraelski predsjednik Shimon Peres, odgojen na židovskim vrijednostima i tradiciji na koljenu svoga djeda rabina Zvia Melzera, svake je godine palio svijeće za Hanuku i uvijek se pobrinuo da ova posebna menora, koja je preživjela Holokaust, ima počasno mjesto u obitelji Walden-Peres”, kazao je Peresov zet profesor Rafi Walden.

Naglasio je da kritičari koji ga smatraju “naivnim i preoptimističnim” griješe “Nije bio naivan, on je jako dobro znao što radi kada je bio preoptimističan. Nikome nikada nije popustio”, rekao je Clinton.

Istaknuo je da se osjeća počašćenim što ga je obitelj Peres zamolila da govori na ispraćaju, jer tako može reći što je Peres “značio nekome tko nije građanin ove zemlje”. “On je započeo život u Izraelu kao najbolji izraelski učenik, postao njegov najbolji učitelj i završio kao najveći sanjar”, rekao je Clinton.

“U njegovu čast želim da se sjećamo njegovog blistavog osmijeha i pjesme 'Imagine'”, rekao je, podsjetivši na legendarnu pjesmu Johna Lennona o svim ljudima koji žive u miru i prigodu u kojoj su tu pjesmu zajedno pjevala izraelska i arapska djeca.

CHEMI, YONI I TZVIA O SVOME OCU

Mlađi od dvojice Peresovih sinova Chemi, započeo je govor na engleskom, rekavši kako bi otac sigurno volio da on kaže nekoliko riječi na tom jeziku za sve one koji su došli iz svijeta odati počast “posebnom čovjeku kojeg smo svi duboko voljeli” i “zahvaliti svima za vaše prijateljstvo prema njemu i našem narodu”.

Potom je prešao na hebrejski i govorio o njihovoj obitelji, ljubavi i privrženosti. “Tvoja ljubav bio je prvi i najveći dar koji si dao meni, mojoj supruzi Gili i našoj troje djece. Sjećat ćemo se toga kamo god išli i što god radili. Sjećat ćemo te se u riječima i knjigama. Sjećat ćemo te se u poeziji i pjesmama. I na putevima zemlje koju si pomogao izgraditi i u veličanstvenim postignućima koje su utemeljio. Ostavio si za sobom monumentalnu i trajnu ostavštinu a to je svijet sutrašnjice”, rekao je Chemi.

“Riječima se ne može opisati što si učinio za Državu Izrael, za židovski narod i za cijelo čovječanstvo. Posvetio si svoj život ovoj zemlji i njezinu narodu”,

FOTOGRAFIJA: OPŠOSTAJ S VELIKANOM TODA SHIMON PERES

rekao je Yoni Peres, stariji sin, opisavši svog oca kao osjetljivog i brižnog prema ljudima. “O Peresu kao državniku, građaninu svijeta, govorili su drugi. Ja ću podijeliti nekoliko privatnih trenutaka”, kazala je kći Tzvia Walden, čiji je suprug bio osobni liječnik Shimona Peresa.

“Svijet će se sjećati odlučnog Peresa koji nikad nije stao, koji je išao dalje unatoč preprekama, i unatoč padovima na tom putu. Ja ću ga se sjećati upravo onakvog kakav je bio posljednjih godinu dana, na našim večerama u petak navečer.

Opisivan je kao veliki pregovarač, kao netko tko je uvijek našao put da dobi ono što želi. Ja ću ga se sjećati kao mladog oca koji je uvijek pronalazio kreativne načine kako bi nas privolio da otvorimo usta i nešto pojedemo. Svijet će ga se sjećati kao nekoga tko je večerao s kraljevima. Ja se sjećam večere u francuskom restoranu, kada mi je šapnuo na uho: ukusno je, ali ništa nije usporedivo sa salatnom tvoje mame”, kazala je.

Shimon Peres oženio je 1945. Soniu Gelman, koja je odlučila ostati daleko od očiju javnosti, što je često bilo pred-

met kritika pa su tako neki tvrdili da bi Peres uspio na nekih izborima na kojima je izgubio da je uz njega stajala šarmantna supruga. Sonia Peres umrla je 2011. u dobi od 87 godina.

MANJE POZNATI DETALJI IZ NJEGOVA ŽIVOTA

Shimon Peres bio je poliglota i pjesnik. U svojoj dugoj karijeri surađivao je s deset američkih predsjednika: od Kennedyja, Johnsona, Nixona, Forda, Cartera, Reagana, starijeg i mlađeg Busha, Clintona i konačno do Obame.

Godine 2014. kada je završio njegov predsjednički mandat, bio je najstariji šef države na svijetu. Kada su ga pitali što bi želio da mu piše na nadgrobnoj ploči nakon smrti rekao je: “Bio je premlad da umre”.

Shimon Peres umro je u dobi od 93 godine, od posljedica teškog moždanog udara. Pokopan je između dvojice bivših premijera, Yitzhaka Rabina i Yitzhaka Shamira.

PRIČA O EUGENU VIKTORU FELLERU I ELSA-FLUIDU

PIŠE: PROF.DR.SC. STELLA FATOVIĆ-FERENČIĆ
I JASENKA FERBER BOGDAN

U prostorijama Kluba Židovske općine Zagreb održana je tijekom Tjedna Izraela u studenom ove godine izložba "Od Elsa-fluida do Elsa-fluid doma — Eugen Viktor Feller u javnom i kulturnom životu Donje Stubice i Zagreba", u organizaciji Galerije Milan i Ivo Steiner. Izložbom je ispričana priča o jednom od najpoznatijih ljekarnika s naših prostora, koji je živio i stvarao početkom 20. stoljeća, prikazana uz pomoć dokumenata, fotografija i predmeta iz muzejskih zbirki Muzeja seljačkih buna Gornja Stubica, Hrvatskog muzeja medicine i farmacije HAZU te iz privatnih zbirki Fellerovih praunuka Marte i Nikole Zdenković i kolekcionara Jurja Gašparca. Autorice izložbe i teksta u katalogu su prof.dr.sc. Stella Fatović-Ferenčić, povjesničarka medicine i farmacije i Jasenka Ferber Bogdan, povjesničarka umjetnosti, a dijelove njihovog teksta iz kataloga donosimo u nastavku:

Siromaštvo podataka o podrijetlu, djelovanju i ulozi ljekarnika Eugena Viktora Felleru u sklopu istraživanja povijesti hrvatskog ljekarništva, poduzetništva i graditeljstva u opreci je s njegovim impresivnim poduzetničkim aktivnostima, masovnom proizvodnjom i izvozom glasovitog Elsa-Fluida te stečenim bogatstvom. Feller je, naime, zazirao od javnosti, a

FOTOGRAFIJA: OD ELSA FLUIDA DO ELSA DOMA

nije bio osobito zainteresiran ni za staleške aktivnosti, što se zasigurno odrazilo i na količinu sačuvanog građiva. S druge strane, njegovo je poslovanje utjecalo na mnoge aspekte života žitelja Hrvatskoga zagorja i Zagreba, što je ostalo fiksirano u kolektivnom pamćenju, ali i unutar ljekarničke i arhitektonske baštine. Na području Donje Stubice legendu o ovom ljekarniku znaju gotovo svi stanovnici, a i danas će s ponosom istaknuti kako je proizvodnja čudotvorno moćnog ljekovitog Elsa-fluida krenula upravo odande u sve krajeve svijeta. Stanovnici Zagreba pamte ga pak po reklami Elsa-fluida u obliku monumentalne boce, koja je ukra-

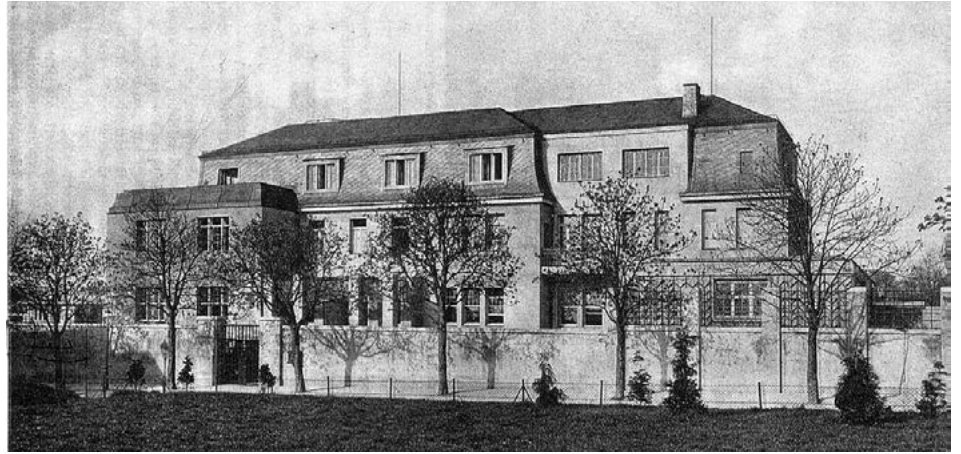
šavala uglovnice na sjecištu Jurišićeve ulice i Jelačićevog trga.

Upravo ovaj ljekarnik Donju Stubicu pretvara u živo proizvodno središte svog specijaliteta utječući na gospodarstvo toga kraja, u Zagrebu podiže nekoliko građevina značajnih za razvoj hrvatske arhitekture, a kroz cijeli svoj radni vijek potiče i razvoj ljekarničkog marketinga. Prijepori oko izgleda Elsa-Fluid doma postati će kasnije platforma kulturnog sukoba, utemeljenog na promjeni pogleda na arhitekturu Zagreba početkom 20. stoljeća. Dvije predodžbe Fellerove uglovnice (one iz vremena kada je izgrađena i one iz vremena kada je adaptirana)

pokazuju kako je svaka od izvedbi ove zgrade zadržala značenjsku interpretaciju iz doba kada je nastajala, pokazujući kako se zgradama pridaju nova društvena i stilska značenja u borbi između tradicije i modernizacije. Slična je situacija još uvijek aktualna u Donjoj Stubici, gdje je Fellerova tvornica s ljekarnom već godinama unatoč zalaganjima konzervatorske i muzejske struke izvan funkcije, s nejasnom strategijom buduće namjene, kakvu ona po svom povijesnom značenju i arhitekturi zavrjeđuje.

Eugen Viktor Feller rođen je 1871. u židovskoj obitelji u Lavovu (njem. Lemberg) u Galiciji. Nakon diplomiranja farmacije na Sveučilištu u Černovicama 1892., godinu je dana proveo u vojnoj ljekarni u Przemyslu, a nakon toga se oputio u Hrvatsku, gdje je kondicionirao u ljekarni Zlatnom orlu u Karlovcu, nakon čega 1894. dolazi u Pregradu u ljekarnu K angjelu čuvaru. Vlasnik ove ljekarne, ljekarnik Adolf Alfons Thierry de Chateaueux oformio je u Pregradi prvu tvornicu veoma popularnog ljekarničkog specijaliteta, a njegova će dobro razrađena poslovna strategija i dobit zasigurno Felleru biti dobra škola, što je rezultiralo činjenicom da će i sam nešto kasnije započeti sličan posao. U Pregradi je Eugen Viktor upoznao i svoju životnu družicu Idu Oemichen, rođenu Pertz (1870.–1938.) s kojom će imati dvanaestoro djece: osam sinova i četiri kćeri. Nakon Pregrade Feller radi dvije godine u ljekarni K Crvenom križu u Grubišnom Polju i ovdje započinje s proizvodnjom Elsa-Fluida te prvim reklamnim oglašavanjem.

1899. godine kupuje ljekarnu K Sv. Trojstvu u Donjoj Stubici, ali već zarana njezino vođenje prepušta providnicima, a svu svoju energiju i kreativnost usredotočuje na proizvodnju svojeg sve popularnijeg specijaliteta. Ta je proizvodnja nametnula potrebu većih proizvodnih kapaciteta, pa je već 1901. dao na

FOTOGRAFIJA: OD ELSA FLUIDA DO ELSA DOMA

glavnom trgu sagraditi neobaroknu katicnicu, u to vrijeme jednu od najvećih i najraskošnijih građevina u Donjoj Stubici, vjerojatno prema projektima poznate zagrebačke arhitektonske tvrtke Hönigsberg & Deutsch. Ova je zgrada prvenstveno bila tvornica za proizvodnju Elsa-Fluida, glavni laboratorij-lučbarnica u sklopu kojeg su se nalazile i prostorije spremišta, prostorije za procjeđivanje i pakiranje, punjenje, pisarnica, praonica te ured za otpremu ovog proizvoda, dok je kat zgrade bio predviđen za stanovanje. Na bočnom pročelju Feller nije propustio istaknuti reklamu svojih proizvoda: reljefi u žbuci prikazuju sjedeći ženski lik s natpisom Elsa i četiri medalje s njezine lijeve i desne strane. Ovakav način reklame kulminirat će kasnije na pročeljima Elsa-Fluid doma na glavnom zagrebačkom trgu, što će većinom naići na negodovanje konzervativnih Zagrepčana. Ova značajna zgrada donjostubičke tvornice, u kojoj je neko vrijeme bila i ljekarna, danas je zaštićena kao kulturno dobro i obnovljena, ali je posve napuštena i za sada bez sadržaja.

Intenzivnom proizvodnjom, dobro osmišljenom reklamom i spretnim poduzetništvom Feller je osvojio ne samo

domaće tržište već proizvode izvozi i na tržište Austrije, Njemačke, Italije, Francuske, Engleske, Egipta, Kine, Japana i Amerike. Sudjeluje i dobiva priznanja na mnogim svjetskim izlozbama. Nema dvojbe da je popularnosti Elsa-Fluida pridonijela i dobro plasirana reklama koja postaje važnim i dobro razrađenim elementom njegovoga poduzetništva. Svojom narativnošću i ilustrativnošću reklame prezentiraju Fellerove proizvode prije svega kao nezaobilazni kućni lijek, ciljajući na njihovu široku potrošnju, prepoznatljivost i dostupnost.

Poslovni uspjeh donosi mu znatnu dobit pa dio svog kapitala ulaže u građevinske investicije u Zagrebu. Prva takva investicija bila je stambena dvokatnica na današnjem Tomislavovu trgu 4, izgrađena 1903., prema projektu graditelja Vinka de Luce, zaposlenog u arhitektonskom atelijeru Hönigsberg & Deutsch. Pročelje zgrade odlikuje se mješavinom stilova, kombinacijom neogotike i secesijskih motiva, s centralnom loggiom. Feller se s obitelji useljava u kuću 1904., ali ubrzo odlučuje investirati u izgradnju stambeno-poslovnog zdanja na istočnom uglu Jelačićevog trga i današnje Jurišićeve ulice. Velebna

secesijska uglovnica u Jurišićevoj 1-la iz 1905./6., poznata kao Elsa-Fluid dom, prva je zagrebačka četverokatnica koju je projektirao Vjekoslav Bastl, student čuvenog bečkog arhitekta Otta Wagnera. Cijelo je pročelje bilo u funkciji reklame Fellerovog Elsa-fluida, a divovska boca fluida na samom uglu bila je onodobna urbana senzacija i prepoznatljiva točka zagrebačke svakodnevice. Fellerovi su u zgradi živjeli kratko vrijeme prije preseljenja u obiteljsku vilu. Nakon prodaje kuće industrijalcu Ottu Sternu, 1927/28. zgrada je modernizirana prema koncepciji njemačkog arhitekta Petera Behrensa, u izvedbi zagrebačkog arhitekta Ignjata Fischera.

Vrhunac Fellerovog financijskog ulaganja u građevinske projekte predstavlja reprezentativna obiteljska vila u Jurjevskoj 31a, izgrađena 1910./1911., prema projektu Eugenovog polubrata, minhenskog arhitekta Mathiasa Fellerera. Centralno smještena na prostranom posjedu, vila Feller jednostavnih je kubičnih volumena u formi i dekoraciji minhenskog Jugendstila. Vanjsko i unutrašnje uređenje zamišljeno je kao Gesamtkunstwerk, odnosno cjelovito umjetničko djelo, ideal onoga vremena. Raspored prostorija govori o funkcionalnosti i ekonomičnosti prostora, a okosnicu u prizemlju čini prostrana Halle, koja se proteže kroz obje etaže. Cijelo je prizemlje otvoreno prozorima na vrt, podijeljen u tri terase povezane širokim kamenim stubama, prepun njegovana cvijeća, grmlja i drveća. S vrhne strane na samoj vili nalazila se krovna pergola, koja je ljeti služila za sunčanje. U Halle su do danas sačuvane tri slike ugrađene u zidne obloge — monumentalne secesijske kompozicije u tehnici tempere, djelo Fritza Hegenbarta, prijatelja obitelji Feller, čije se mnogobrojne čestitke s crtežima čuvaju u obitelji.

Kroz cijeli svoj život Feller je redovito potpomagao udovice pokojnih ljekarni-

ka, nakon Prvog svjetskog rata otvorio je zakladu za pomoć majkama poginulih vojnika, a od samog dolaska u Donju Stubicu podupirao je financijski i siromašnije lokalno stanovništvo. Umro je 15. studenog 1936., u 65. godini života, ostavivši za sobom suprugu Idu, osam sinova, dvije kćeri i unučad. Iako je tajna formula Elsa-Fluida nestala zajedno s njezinim tvorcem, obitelji je ostavio donjostubičku ljekarnu i proizvodnju bilježeći, uz ljekarnika Thierryja u Pregradi, početke tvorničke proizvodnje lijekova u nas te razrađenu ideju i iskustvo reklame, ne samo kao snažno nasljedstvo svojim sinovima, već kao značajno polazište dobrog poduzetništva, prije negoli je reklama postala nezaobilazan dio svakog posla. Ostale su zgrade u kojima danas ne stanuju čak ni članovi obitelji, arhitektura s početka stoljeća koja sve manje podsjeća na svog bogatog investitora. Sačuvani pojedinačni primjerci namještaja i unutrašnje opreme preživjeli su svjedoci raskoši jedne od najljepših zagrebačkih vila, a bogata dokumentacija i mnogobrojne obiteljske fotografije govore o ne tako davnim, sretnim vremenima istaknute zagrebačke obitelji. Pokopan je na zagrebačkom Mirogoju u obiteljskoj grobnici u arkadama, podignutoj još 1908. za kćerkicu Maricu, koja je umrla u dobi od samo 20 dana. Autor mramornog reljefa s prikazom anđela koji nose umrlo dijete u nebo je bečki kipar i slikar Viktor Železny.

Eugen i Ida Feller imali su dvanaestero djece od kojih je desetero doživjelo odraslu dob, a su svi bili visoko obrazovani. U Hrvatskom bibliografskom leksikonu njih je četvero i jedan unuk — slikar i inženjer Eugen Feller. Sin Eugena V. Fellerera bio je svjetski poznati matematičar Vilim Feller, koji se bavio teorijom vjerojatnosti. Trojica sinova bili su ljekarnici. Kazimir je radio u očevoj ljekarni u Donjoj Stubici, a nakon uspostave NDH odveden je u

Jasenovac gdje je pogubljen, dok su njegov sin i supruga stradali u logoru u Staroj Gradiški. Ferdinand se bavio ljekarništvo, ali i reklamom, a Marko je djelovao kao ljekarnik u srpskom mjestu Brus, gdje je tijekom Drugog svjetskog rata nastradao pod nepoznatim okolnostima. Još je jedan sin, arhitekt Vladimir Feller, stradao u ratu, a okolnosti njegove pogibije također su do danas nepoznanica.

Istovremena pojava dviju uspješnih tvornica ljekarničkih proizvoda na području Hrvatskog zagorja fenomen je kojemu pripada posebno mjesto u istraživanjima razvoja gospodarstva, graditeljstva, ljekarništva i promidžbe na našim prostorima. Pritom prvenstvo po značaju ima upravo Fellerova donjostubička proizvodnja, čiji se gospodarski i kulturni utjecaj proširio na područje izvan Hrvatskoga zagorja, ali i Austro-Ugarske. Fellerov rad predstavlja zanimljiv model uspješne interakcije ljekarništva, gospodarstva i graditeljstva te je zasigurno svijetla točka poslovanja, promidžbe i ulaganja u kulturu kojom smo se približili onovremenom europskom poslovanju.

FOTOGRAFIJA: OD ELSA FLUIDA DO ELSA DOMA

BOB DYLAN

— VIŠE OD PJESNIKA: I(LI) IKONA NOVODOBNE (KONTRA)KULTURE

PIŠE: JAROSLAV PECNIK

FOTOGRAFIJA: BOB DYLAN — VIŠE OD PJESNIKA:
I(LI) IKONA NOVODOBNE (KONTRA)KULTURE

O Bob Dylanu, kao kandidatu za Nobelovu nagradu za književnost, već se unazad nekoliko godina ozbiljno govorilo, tako da ovogodišnja odluka švedskih akademika, da mu je konačno i dodjele, nikoga posebno nije iznenadila. Naravno, reakcije su bile burne; jedni su bili oduševljeni, a drugi (manji dio) posebice iz redova tzv. elitne književnosti, bili su razočarani, ili barem krajnje suzdržani, smatrajući da je to veliki promašaj i da se

time devalvirao ugled ovog svjetski najznačajnijeg književnog priznanja. Nitko Dylanu nije sporio glazbeni i uopće skladateljski značaj, kao ni kantautorske dosege, ali kod mnogih je prevladavala nedoumica: je li njegov poetski izričaj uistinu toliko kvalitetan da ga se uvrsti u redove književnih besmrtnika. Salman Rushdie, indijsko-engleski pisac nadaleko čuvenih “Sotonskih stihova”, ushićeno je konstatirao: “Sjajan izbor,

jer još od Orfeja pjevanje i pjesnik su tijesno povezani, a Dylan je briljantan nasljednik tradicije poetskih bardova”. Lawrence Ferlinghetti, kulturna pojava američke poezije i kulture uopće, još je svojedobno svima koji Dylana nisu smatrali pjesnikom, jasno i glasno govorio: “On je veliki, autentični pjesnik, poeta novijeg doba, duha, nove i drukčije vizije svijeta”. I nisu to bile riječi “nostalgичnog hipika”, već rafiniranog književnog znalca koji je u Dylanovom pjesništvu prepoznao glas pobunjenog čovjeka koji traži i brani svoju slobodu, a pri tomu gradi novu glazbeno-književnu poetiku i strukturu “nevinog revolucionara i nevinog erosa”, za koju je inspiraciju nalazio u širokom luku različitih književnih i glazbenih izvora među kojima su pjesme Arthura Rimbauda i Allena Ginsberga imale presudan značaj. Ali, jednako tako i glazba Igora Stravinskog, Georga Gershwin, filmovi Ingmara Bergmana, umjetnost Andy Warhola, literatura Jacka Kerouaca ili poezija Thomasa Stearnsa Eliota, Johna Keatsa i Alfreda Tennysona. Dylan nikada nije skrivao svoje uzor; upravo suprotno, kao da je želio obuhvatiti što je moguće širi krug “inspirativnih kodova” kako bi naglasio

svoju svestranost, informiranost i aktualnost. Iako se njegove pjesme, ili barem one javnosti najpoznatije i najdostupnije, mogu smatrati angažiranim (nisu ga njegovi poklonici bez razloga titulirali “buntovnikom s gitarom”), sam Dylan je odbijao da ga se svrstava u umjetničke kalupe i književne ladice, tvrdeći kako nikada nije napisao niti jednu političku pjesmu, niti je ikada mislio mijenjati svijet, svjestan (u)zaludnosti takvih htijenja. Želio je samo kritički propitivati društvo u kojem živi i ukazati na sve ono što u čovjeku izaziva i stvara bol, a s čime se čovjek mora za cijelog svog života neprestano nositi. Međutim, to nije priječilo mlade buntovnike širom Amerike okupljene oko pokreta za građanska prava, da njegovu poeziju, njegove pjesme ne pretvore u himnu svog, generacijskog nezadovoljstva, poput recimo veličanstvenog songa “The Times They Are Changing”. Želio je samo, kako je ustvrdio književni kritičar “New York Timesa”, Dwight Garner: “Autentičnim glasom kakvog Amerika do tada nije imala stvoriti i proizvesti novu, smjelu rezonantnu sliku svijeta, nalik onome što su prije njega umjetnički stvorili Walt Whitman i Emily Dickinson”. Bio je i to će nesporno vječno ostati, glas jedne nezadovoljne generacije koja je željela mijenjati svoj svijet, željela je to (u)činiti očajnički strasno, a da zapravo nije znala kako, dok joj je upravo taj karizmatični i enigmatični pjesnik i pjevač nije otvorio svojim songovima horizonte spoznaje vlastitih (ne)mogućnosti. Dylan je bio upravo taj koji je “šezdesetmašima”, hipicima, bitnicima i brojnim drugim alternativcima ukaz(iv)ao na iluziju da se stvarno malo što može promijeniti, ali ih pri tomu nije obeshrabrivao u njihovim akcijama, poručujući im kako su ponekad porazi časniji i od pobjeda. Moderni pjesnički iskaz koji je svojim stvaralaštvom iznjedrio, nadilazi

FOTOGRAFIJA: BOB DYLAN — VIŠE OD PJESNIKA: I(LI) IKONA NOVODOBNE (KONTRA)KULTURE

tradicionalno poimanje književnosti (na koncu, umjetnosti i kulture uopće), problematizira književni elitizam proširujući maksimalno “receptivni auditorij” i izvan prevladavajućeg “duhovnog snobizma” koji dominira ovom našom epohom. Originalni i nepredvidiv, Bob Dylan je odboru za Nobela nesumnjivo poslužio kao jedinstveni medij (s kojim je možda moguće jedino usporediti nedavno preminulog židovsko-kanadskog pjesnika Leonard Cohena, ali pri tomu ne bi smjeli zaboraviti ni na doprinose Bulata Okudžave, Bele Ahmaduljine, Karela Kryla ili našeg Arseno Dedića) preko kojeg je bilo moguće učiniti veliki iskorak i prijelaz novim poetskim izrazima koje su mladi širom svijeta uvažavali i respektirali, a u tradicionalnoj književnosti su bili grubo prezreni i ignorirani. Dakle, dodjela Nobelove nagrade za književnost Dylanu nije nikakav ekscentrični incident “senilnih švedskih akademika”, nikakvo populističko “udvaranje” američkoj kulturnoj supremaciji; nije to

nikakva devaluacija književnih vrijednosti, već upravo suprotno. Afirmacija književnosti, uvažavanje prodora u nove, neistražene prostore stvaralaštva, ali i povratak izvorištu autentičnog čovjekovog djelovanja homerovske tradicije koja je pjevala na način koji smo mi, navodno civilizirani, (o)давно zaboravili i zane-marili. Uostalom i sama je predsjednica Nobelove komisije, Sarah Daniels to argumentirala riječima: “Dylan je osoben primjer briljantnog pjesničkog izraza kao i načina iskazivanja misli. Stvorio je specifičnu poetiku, jednu od najvećih u dugoj tradiciji svjetskog pjesništva i tako se uvrstio među one malobrojne, povlaštene koji riječima i glazbom liječe dušu i uznemiruju savjest”.

Interesantno, nakon što je bila objavljena “senzacionalna vijest” o dodjeli nagrade, cijela je ta gužva Dylana ostavila posvema “hladnim”. Dugo se nije oglašavao, a kada je to ipak učinio, pristojno je zahvalio na nagradi napomenuvši kako se osobno neće pojaviti na

ceremoniji u Stockholmu u prosincu ove godine, jer već od ranije ima preuzete, neodgodive obveze. I to je Dylan, koji se već godinama sklanja od očiju javnosti, ne mareći pri tomu za brojne kontroverze koje takvim svojim ponašanjem izaziva. Svojedobno je sam javno govorio o drami svojih propalih brakova (dva puta se ženio, ima šestoro djece, od toga jedno adoptirano i jedanaestoro unučadi); problemima s drogom, financijskim krizama kroz koje se prolazio, nespo razuma s poklonicima (kao prigodom prijelaza s akustične na električnu gitaru koja je razbjesnila obožavatelje), tako da, po osobnom priznanju više nema ni ambicije ni potrebe se javno ispovijedati. A, ako to bude činio, učinit će to kroz svoju glazbu i poeziju. Uostalom, njegovo uistinu respektabilno i obimno stvaralaštvo, javni i društveni angažman, jasno govore o njegovom nonkonformističkom načinu života koji i dan-danas usprkos poodmaklim godinama njeguje, u Malibu u Kaliforniji gdje mu se nalazi dom i gdje boravi kada nije na turnejama. A na turnejama širom svijeta je proveo više od polovice života.

BUNTOVNIK S GITAROM

Bob Dylan, pravim imenom Robert Allen Zimmerman (hebrejski: Shabat Zisel ben Abraham), rodio se 24. svibnja 1941. u Duluthu u Minnesoti, ali se nakon očeve bolesti obitelj vratila u Hibbing, gradić u kojem je budući Nobelovac proveo svoje formativne godine dok 1959. nije otišao u Minneapolis, na studij glazbe. Međutim, ubrzo ga je napustio, strasno je prigrlio folk, jer su ga privukli “duboki osjećaji tuge i očaja koji su proizlazili iz te glazbe i te poezije”. Opčinjen pjesmama velškog poete Thomasa Dylana, preuzeo je njegovo prezime i pod tim je pseudonimom počeo javno nastupati i postao svjetski poznat, iako valja naglasiti da je tijekom

karijere koristio još desetak pseudonima kako bi svjesno mistificirao svoje stvaralaštvo i tako se zaštitio aureolom mistike i zagonetke, želeći time zametnuti trag krute realnosti i konkretnosti koju je bio prisiljen (od)živjeti.

Nikada se nije stidio svojih židovskih korijena; upravo suprotno, uostalom kao što nije krio ni svoju kasniju konverziju na kršćanstvo pronašavši u liku Isusa Krista svojevrstan spas pred brojnim životnim traumama i dramama kroz koje je prolazio. Međutim, 80-ih godina prošlog stoljeća ponovno se vratio judaizmu, vjeri svojih otaca. U svojoj autobiografiji naslovljenoj “Kronike” (prvi dio objavljen 2004., a drugi i treći tom je najavio za 2019.), naglasio je kako s očeve strane vuče podrijetlo iz Odese, koju su njegovi djed i baka napustili nakon velikih antisemitskih pogroma u Ukrajini i 1905. emigrirali u SAD, a s majčine strane (obitelj Edelstein) radilo se o latvijskim Židovima koji su u Ameriku došli 1902. Sa svojim židovstvom nikada nije imao problema, jer su mu se otac i majka relativno brzo i lako asimilirali i adaptirali američkom načinu života, te se Bob ni po čemu nije razlikovao od svojih vršnjaka. Kao srednjoškolac osnovao je svoj band, ali prava mu je umjetnička karijera počela po dolasku u New York 1961. kada počinje svirati po klubovima Greenwich Villagea, odnosno nakon što je u bolnici posjetio svog glazbenog idola, teško bolesnog Woodya Guthrija kojeg je smatrao svojim duhovnim učiteljem i glazbenikom koji je ostvario najveće umjetničke dosege u svom žanru. Naravno, u svom se stvaralaštvu kasnije ugledao i na Little Richarda, Elvisa Presleya, preuzimao je forme iz američkog bluesa, countrya, gospela, jazza, swinga, ali i francuske šansone. Iz te prve najslavnije faze njegova stvaralaštva najznačajniji uradak je njegova pjesma “Blowin' in the Wind”

(glazbeno utemeljena na melodiji crnačkih robova američkog Juga), a tada nastaju možda i njegovi najbolji albumi s kojih je Joan Baez, slavna pjevačica i autorica protestnih songova (s kojom je Dylan imao i burnu, intimnu vezu) “poskidala” nekoliko pjesama koje su upravo zahvaljujući njenim interpretacijama postali svjetski hitovi.

U 75 godina života, Dylan je izveo nebrojene koncerte na turnejama širom svijeta; u nekoliko navrata su te turneje trajale i godinu dana, te je veliko i pravo pitanje: kada je i kako uspijevao tako plodno i kvalitetno komponirati i pisati? Sve to svjedoči o ogromnoj energiji i širokom obrazovanju ovog gurua američke kontrakulture, ali i radnoj disciplini bez koje bi to bilo nemoguće ostvariti. Do sada je izdao više od 60 albuma (spomenimo samo najvažnije: “The Freewheelin Bob Dylan”; “Another Side of Bob Dylan”; “Blonde on Blonde”; “Nashville Skyline”; “Modern Times”), još kao mladić (1966.) objavio je roman “Tarantul”, zatim već spomenutu autobiografiju “Kronike”, tiskao je tri knjige crteža i slika, a svoje radove je izlagao u najprestižnijim svjetskim galerijama, a svekoliko pjesničko stvaralaštvo ukoričio je obimno djelo naslovljeno “Lyrics” (“Pjesme” 1961.–2012.”). Međutim, zna se da još nekoliko stotina pjesama stoji u pripremi za objavljivanje, ali budući je perfekcionista, smatra da im još uvijek nije vrijeme da ugledaju svjetlo dana. To govori o njegovoj skrupuloznosti prema vlastitom radu i visokim kriterijima do kojih drži. Sve njegove pjesme, uostalom kao i glazbeni uradci nose u sebi svojevrstu eksperimentalnu novinu koja je vremenom postala općeprihvaćenim glazbeno-poetskim standardom. A ako znamo kroz koliko je faza Dylan u svom stvaralaštvu prolazio, kako se i koliko transformirao, onda je uvijek biti nov i drukčiji teška i naporna zadaća,

Dylan ju je uporno i više nego uspješno ispisivao i utoliko mu se mora priznati izuzetna osobnost koju posjeduju samo posebno nadareni i talentirani ljudi.

SVOJ I NIČIJI

Ako bih već morao izdvojiti neke od kantautorskih uradaka, onda bih svakako spomenuo: "Like a Rolling Stone", "Just Like a Woman", "Lay Lady Lay", naravno tu bi se morali naći i songovi poput "Mr. Tambourine Man", koju je Philip Larkin smatrao Dylanovom pjesmom nad pjesmama, ali i "Rainy Day", "Masters of War", ili "Knockin on Heaven's Door" koji je postao jedan od najvećih, svjetskih glazbenih hitova. Ono što svakako karakterizira njegovo stvaralaštvo, to su stalne mijene ritma, melodije i riječi što stvara različite poetike, koje je teško usporediti, ali sve ipak zajedno čine veličanstveno i prepoznatljivo djelo s kojim se bilo tko teško može usporediti. Za svoj sveukupni umjetnički, ali i građanski angažman i humanitarni rad, Dylan je primio brojna priznanja; 2012. godine američki predsjednik Obama mu je dodijelio Predsjedničku medalju slobode, najveće američko civilno priznanje, a kao glazbenik i pjesnik osvajao je nagrade poput "Grammya", "Zlatnog globusa" i "Oscara" za filmsku glazbu. Za doprinos popularnoj glazbi i američkoj kulturi dodijeljena mu je 2008. Pulitzerova nagrada, a Bill Clinton mu je 1997. dodijelio nagradu Kennedyjevog centra. A popis velikih glazbenih legendi koje je Dylan svojom glazbom dotakao i inspirirao je respektabilan: Paul McCartney, Pete Townshend, John Lennon, Neil Young, Bruce Springsteen, David Bowie, Nick Cave, Jimi Hendrix itd.

Dylan je nesumnjivo bio simbol generacije bitnika, ali je potom preuzimao sve zahtjevnije i složenije glazbene forme i pjesničke uloge, tako da se ubrzo nametnuo i pretvorio u neprijepornu

FOTOGRAFIJA: BOB DYLAN — VIŠE OD PJESNIKA:
I(LI) IKONA NOVODOBNE (KONTRA)KULTURE

ikonu nekoliko različitih generacija. Priпадаo je svima, a zapravo nikome, uvijek je bio svoj i ničiji; upravo to ga je činilo svezvremskim, jer su se u njegovom stvaralaštvu preklapale silnice koje određuju vrijeme, a to ćemo doba stoga upravo i pamtiti po Bob Dylanu, daleko više nego li po politici i političarima koji su bili i prošli, a da nisu ostavili nikakvog značajnijeg traga izuzev strahota ratnih sukoba, masovnih egzodusa i tragedija zastrašujućih razmjera.

Veliki glazbeni kroničar kulture David Dalton napisao je obimno djelo naslovljeno "Tko je taj čovjek? U potrazi za pravim Bob Dylanom" te konstatirao kako se slavni kantautor u životu ponašao poput odmetnika u bijegu, nastojeći pri tomu zametnuti tragove i zbuniti istražitelje nizom pseudonima, konstruiranih legendi i očitih iskrivljanja istine. A, naš možda najugledniji glazbeni i književni kritičar mlađe generacije Dario Grgić sjajno je poentirao na Daltonove konstatacije dajući pri tomu

vlastiti odgovor na to tko je i što je Bob Dylan. Između ostalog je rekao: "Dylan je pronicljiv autor, a pronicljivost je sposobnost razlikovanja žita od kukolja. On možda nema glomazan književni opus kao neki njegovi protežiraniji zemljaci poput Pynchona ili DeLilla, ali kod njega je količina "bofla" minimalna. Mislim na "Kronike", njegovu autobiografiju. Antologijskih scena unutra ne manjka; opis stvaralaštva Roberta Johnsona, iskustvo čitanja Tukidida, slušanje glazbe, odnosno djelovanje glazbe na njega. Imate osjećaj da ste upali u živu lavu, u magmu koja se neprestano mijenja. On ima tri, četiri zna žita, a mnogi oficijelno priznati književnici imaju tone kukolja. S kukoljom se možete slikati, osim u izvještačenim kulturama čiji predstavnici sada stenju zbog činjenice da je netko tako izvoran i štur nagrađen ovim velikim priznanjem. Dylan je Nobela vratio u rasprave, a to je najviše što je za postalu nagradu u ovim vremenima bilo moguće napraviti".

SVJETSKI PODVIG MARKA SPITZA

PIŠE: FREDI KRAMER

Proslavljeni američki plivač Mark Andrew Spitz, devet puta olimpijski pobjednik i bivši svjetski rekorder u sedam disciplina, osvojio je sedam zlatnih medalja na Olimpijskim igrama 1972. godine u Münchenu. Spitzov podvig nadmašio je dosad samo Amerikanac Michael Phelps osvojivši osam zlatnih medalja na Olimpijskim igrama 2008. godine u Pekingu. No, bez obzira na Phelps, Spitz je 1972. godine svojim rezultatima zadivio sportski svijet i prvi otvorio stranicu knjige bogate svjetskim rekordima. Proglašen je najboljim svjetskim plivačem 1969., 1971. i 1972. godine po izboru plivačkog World Magazinea. Spitz ima više medalja od bilo kojega drugog Židova u povijesti Olimpijskih igara.

Spitz je rođen u gradu Modesto u Kaliforniji 10. veljače 1950. godine u židovskoj obitelji od oca Arnolda Spitza i majke Leonore Smith. Očeva obitelj došla je u SAD iz Mađarske, a majčina iz Rusije. Kada je Mark imao dvije godine, obitelj Spitz preselila se na Havaje u Honolulu, gdje je daroviti dječak svaki dan plivao na poznatoj plaži Waikiki. Kao šestogodišnjak Mark s obitelji seli u Sacramento u Kaliforniji, gdje se odmah počeo natjecati u lokalnom plivačkom klubu. U dobi od devet godina, u plivačkom klubu Arden Hills u Sacramento počeo je trenirati pod vodstvom odličnoga stručnjaka Sherma Chavoora pod čijim je

FOTOGRAFIJA: SVJETSKI PODVIG MARKA SPITZA

mentorstvom osvojio 1972. sedam zlatnih olimpijskih medalja.

Na Olimpijskim igrama Mark Spitz je postigao i nove svjetske rekorde u svakoj disciplini osvojenih zlatnih medalja — sto metara slobodnim stilom (51,22), 200 metara slobodnim stilom (1:52,78), 100 metara leptirovim stilom (54,27), 200 metara leptirovim stilom (2:00,70), 4x100 metara štafeta slobodno (3:26,42), 4x200 metara štafeta slobodno (7:35,78), 4x100 metara štafeta mješovito (3:48,16). Bila su to fantastična vremena koja su

zadivila sportski svijet, rezultati o kojima su najveći stručnjaci i vrhunski natjecatelji mogli samo sanjati. No, Mark Spitz je svojim briljantnim rezultatima mnoge snove pretvorio u stvarnost. I zato će uvijek ostati u povijesti plivanja zapisan kao čovjek koji je u pravom smislu te riječi bio ostvaritelj velikih podviga.

Spitz je jedan od pet olimpijaca koji su osvojili po devet zlatnih medalja: uz Marka Spitza, gimnastičarka Larisa Latinjina, te atletičari Paavo Nurmi, Carl Lewis i Usain Bolt.

Tijekom održavanja Olimpijskih igara 1972. godine u Münchenu se dogodio stravični masakr izraelskih sportaša u Olimpijskom selu. Izraelski natjecatelj u brzom hodanju, Shaul Ladani, odmah je upozorio američkoga atletskog trenera Billa Bowermana da hitno pozove američke marine da dođu u Olimpijsko selo kako bi zaštitili američke židovske olimpijce — plivača Marka Spitzza i bacača koplja Billa Schmidta. U toj stravičnoj noći, kada se još nije znalo tko je sve ubijen, među nas novinare došao je Mark Spitz i odgovarao na brojna pitanja. I ja sam bio među njima pa se dobro sjećam kako je junak Münchenske olimpijade izgledao. Bio je zabrinut, uplašen, iznenađen i duboko razočaran, jer se taj užasan zločin dogodio u doba najveće Spitzzove slave, kada je bio okićen sa sedam zlatnih medalja. Teroristi su tim svojim zločinačkim činom htjeli prekinuti Igre u Münchenu. No, predsjednik Međunarodnoga olimpijskog odbora Avery Brundage naredio je da Igre budu prekinute samo na jedan dan, zbog dana žalosti. Ja sam to saznao u krevetu drugog jutra nakon neprospavane noći. Upalivši televizor, vidio sam spikera s crnom kravatom pa mi je odmah bilo sve jasno.

Komemoracija je bila na dan žalosti na olimpijskom stadionu u Münchenu. A, drugoga dana Olimpijske igre su nastavljene. Nakon olimpijade u Münchenu Spitz se povukao kao aktivni natjecatelj iako je imao samo 22 godine.

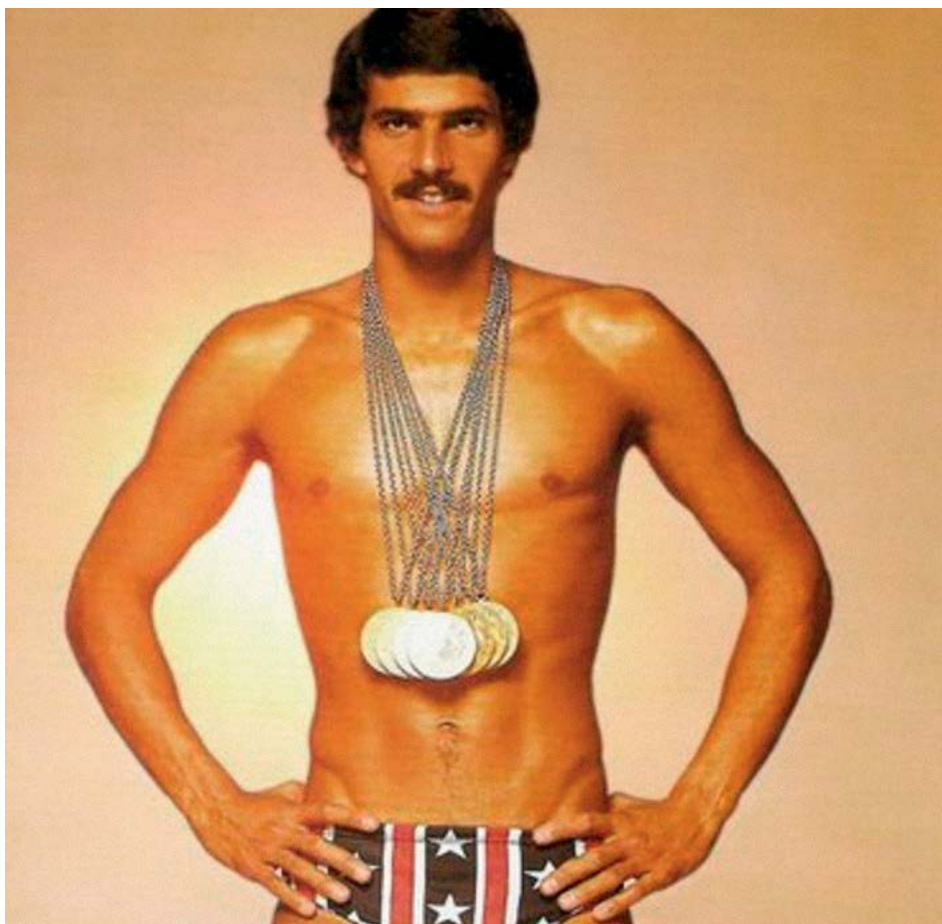
Kada se Spitz vratio iz Münchena u Ameriku, počeo se često viđati sa Suzy Weiner, koja je bila kći jednoga od očevih poslovnih partnera. Manje od godinu dana nakon Olimpijskih igara u Münchenu vjenčali su se 6. svibnja 1973. godine, po tradicionalnoj židovskoj službi u hotelu na Beverly Hillisu. Iz tog sretnog braka rodila su se dva sina, Matthew rođen 1981. i Justin rođen 1991. godine.

Na Makabijadi 1965. u Tel Avivu, kao 15-godišnji mladić, Mark Spitz imao je svoj prvi međunarodni nastup. Već u tom nastupu osvojio je u plivanju četiri zlatne medalje i bio proglašen najboljim natjecateljem godine. Vratio se Spitz u Izrael i 1969. godine nakon Olimpijskih igara u Meksiku i bio ponovno proglašen za najboljeg sportaša Makabijade sa šest zlatnih medalja. Zapalio je baklju 1985. na otvaranju Makabijade, a 2005. bio je član američke delegacije na 17. Makabijadi.

Nakon prestanka sportske karijere postao je ugledni biznismen, kooperativni glasnogovornik i motivacijski govornik. S vremenom se preselio u privatni kapital u kojem uspješno djeluje.

U dobi od 41 godine pokušao se vratiti među natjecatelje koji su se pripremali za OI 1992. u Barceloni. Mnoge elitnih sportaša svijetli sjaj reflektora mami da se ponovno pojave na sportskim borilištima. A Spitz se pokušao vratiti nakon što je gotovo dva desetljeća bio izvan sportskih arena.

Nažalost, nije uspio “preplivati” zadane norme pa je morao odustati i pomiriti se s činjenicom da godine čine svoje. Vratio se u svoj poslovni svijet i dalje usredotočen na svoje nekretnine na Beverly Hillisu i hobije kao što su jedrenje, skijanje, sakupljanje umjetnina. Najtrofejniji židovski sportaš može uživati u svojoj briljantnoj biografiji, jer njegov podvig s punim će pravom trajati vječno.

FOTOGRAFIJA: SVJETSKI PODVIG MARKA SPITZZA

SO LONG, LEONARD COHEN...

PIŠE: NATAŠA BARAC

FOTOGRAFIJA: SO LONG LEONARD COHEN

Nije lako u samo nekoliko riječi opisati čovjeka poput Leonarda Cohena. On je bio pisac, pjesnik, pjevač, skladatelj, kantautor, ali i ponosni Židov, pravi “*mensch*” —kako su ga nazvali izraelski novinari, te veliki pobornik Izraela i židovskog naroda.

Cohen, koji je preminuo u studenome u 82. godini, bio je jedan od najutjecajnijih glazbenika svoga doba. Njegove pjesme “*So Long, Marianne*”, “*Suzanne*” i “*Hallelujah*” neupitna su remek-djela koja će ostati zauvijek upisana u povijest glazbe, a ljudi diljem svijeta poznavali

su ga i prepoznavali po dubokom glasu i vječnom crnom šeširu, s trajnom austom melankolije i sjete oko sebe.

Nakon što je objavio svoju prvu knjigu 1956. krenuo je u glazbenu karijeru s amaterskom folk grupom. Sramežljivi i potišteni pjesnik iz Montreala kasnije će doživjeti svjetsku slavu nizom danas legendarnih albuma: “*Songs of Leonard Cohen*” (1967), “*Songs of Love and Hate*” (1971) i “*Death of a Ladies' Man*” (1977).

Pisao je o stvarima koje su mu bile važne, poput ljubavi, smrti, religije,

mržnje te vječne potrage za duhovnim sferama i smislom života. Neke od njegovih najljepših pjesama — “*Suzanne*” i “*So Long, Marianne*” — bile su inspirarne dvjema ženama koje su mu dugi niz godina bile muze.

Cohen je često bio na putu, fizičkom i duhovnom. U New Yorku se družio s avangardnim umjetnicima poput Andyja Warhola i frontmena Velvet Undergrounda Lou Reeda, koji je 2008. godine uvodeći ga u Rock and Roll kuću slavnih rekao da je “sreća živjeti u vrijeme Leonarda Cohena”.

Svoje formativne godine proveo je na grčkom otoku Hidri gdje je upoznao svoju veliku ljubav i muzu Marianne Ihlen Jensen, koja je preminula prije samo dva mjeseca. Cohen se od nje oprostio emotivnim pismom u kojem je poručio “da će vrlo brzo doći za njom”.

Cohen je obožavao svoju majku, a o oca, koji je umro kad mu je bilo devet godina, naslijedio je besprijekorni ukus za odjeću. Njegov je ritual prije svakog koncerta bio poliranje vlastitih cipela.

Nikada nije bio glazbeni virtuoz, a osnove gitare naučio je od jednog plesača flamenka u Montrealu. Pjesnički mu je uzor bio Federico Garcia Lorca i toliko ga je nadahnulo da je svoju kćer nazvao po njemu. Napisao je i 13 knjiga i dobio nagradu Princa od Asturije, “španjolskog Nobela”.

Mnogo se puta u životu borio s depresijom. Nakon što je pobijedio svoje demone, vratio se pozornici i svijetu glazbe

1999. godine i od tada nekoliko puta bio na turnejama, jer mu je bivša menadžerica pronevjerila milijune.

Posljednji 14. album "You Want It Darker" objavio je samo mjesec dana prije smrti. Baš kao i David Bowie početkom godine, pločom objavljenom nedugo prije smrti oprostio se od svoje vjerne publike. Njegova rodna Kanada odlučila je spustiti zastave na pola koplja i tako odati počast velikom umjetniku. "Nitko nije zvučao i osjećao kao Leonard Cohen", rekao je kanadski premijer Justin Trudeau.

Deseci njegovih štovatelja okupili su se spontano ispred Cohenove kuće u Montrealu, paleći svijeće, ostavljajući cvijeće i crne šešire, a netko je na ulaznim vratima ostavio natpis "Hallelujah".

LEONARD COHEN I NJEGOVO ŽIDOVSTVO

Leonard Cohen rođen je 21. rujna 1934. godine u Kanadi u židovskoj obitelji. Njegova majka Marsha (Masha) Klonitskz bile je kćerka talmudskog književnika rabina Solomona Klontiskog-Klinea, porijeklom iz Litve. Obitelj njegova oca stigla je u Kanadu iz Poljske, a njegov djed s očeve strane, Lyon Cohen bio je osnivač i predsjednik Kanadskog židovskog kongresa. Leonard je imao samo devet godina kada je njegov otac Nathan Cohen preminuo, pa je djed dobrim dijelom preuzeo očinsku ulogu. Obitelj je bila ortodoksna i pripadala je kongregaciji Shaar Hashomayim (Leonard Cohen je čitavog svog života održavao vezu s tom kongregacijom).

"Imao sam vrlo mesijansko djetinjstvo. Rekli su mi da sam potomak Aarona, visokog svećenika", rekao je u jednom razgovoru Leonard Cohen. I upravo stoga, kako je sam Cohen rekao, bilo je prirodno da i on bude privučen "biblijskim okruženjem" koje je vidljivo u brojnim njegovim pjesmama, uključujući

FOTOGRAFIJA: SO LONG LEONARD COHEN

jući i klasike poput "Hallelujah," "Who By Fire," "If It Be Your Will," kao i pjesme s njegovog posljednjeg albuma "You Want it Darker".

Cohen se kao dijete i srednjoškolac nije naročito iskazivao ocjenama, iako je od uvijek imao talent za pisanje, a zanimali su ga glazba, književnost i religija. Uvijek je težio istraživati svoju duhovnu stranu, pa ga je tako njegov životni put odveo i do dubljeg istraživanja drugih vjera, posebice zen budizma. Nekoliko godina proveo je u asketskim uvjetima u budističkom samostanu u Kaliforniji, ali kasnije je inzistirao na tome da je čak i tijekom tog razdoblja ostao vjeran svojim židovskim korijenima. A reference na židovstvo mogu se pronaći u čitavom njegovom opusu, vjerojatno čak i u svakoj pjesmi.

"Nikada nisam skrivao činjenicu da sam Židov. Posvećen sam preživljavanju židovskog naroda", rekao je u jednom intervjuu 1974. godine a godinu dana ranije svirao je izraelskim vojnicima tijekom Jomkipurskog rata.

Jedna od pjesma koja pokazuje vezu Leonarda Cohena i židovstva jedna je

od njegovih najpoznatijih pjesama — "Hallelujah". Kada je pjesma prvi puta objavljena na njegovom studijskom albumu "Various Positions" 1984. nije odmah doživjela uspjeh. Danas je ta pjesma planetarno popularna, izvodilo ju je više od 200 umjetnika na raznim jezicima, a prodana je u više milijuna primjeraka. Upravo je toj pjesmi ugledni BBC posvetio dokumentarac a izvođena je u brojnim filmovima i televizijskim serijama. Kao što je napisao novinar izraelskog lista "Ha'aretz", Leonard Cohen je u vrlo dubokom smislu bio židovski umjetnik. "To je bilo očito u čestim korištenjima aluzija, i ponekim citiranjem tekstova židovske tradicije od Knjige Postanka do Kadiša", napisao je Carlos Spenger, dodajući da su "život i djelo Leonarda Cohena bili, između ostaloga, stalni dijalog sa židovskim tradicijama".

U svom posljednjem albumu "You Want It Darker", veliki Leonard Cohen rekao je da je spreman na svoje posljednje putovanje i od svoje se publike oprostio

IN MEMORIAM

SARA DANON (Šarika)

FOTOGRAFIJA: IN MEMORIAM SARA DANON

Dana 25. studenoga 2016. ugasio se jedan život, koji nikako nije bio studen, bio je plodan, pun životne radosti.

Umrkla je Sara Danon, naša Šarika. Nema nikog tko za nju u našoj zajednici nije znao. Godinama je bila voditeljica vokalnog sastava “Šalom” Doma zaklade Lavoslav Schwarza.

Osmišljavala je sve nastupe članica “stanarki Doma”, po zanimanju prof. muzike radila je vrlo profesionalno što se ponekad činilo neostvarivim, ali ona je svojom hrabrošću, trudom i entuzijazmom dovodila do uspjeha. Nijedan praznik nje prošao bez nastupa, a za to je bilo potrebno više uvježbavanja, Šarika je uspjela među pjevačice (već u podmakloj dobi) unijeti radost, želju za pjevanjem i druženjem. U Šarikino praćenje za klavirom izvodile su se pjesme židovskih konpozi-

tora na raznim “našim” jezicima: ladinu, jidišu i ivritu, a naravno i pjesme svjetskih i hrvatskih kompozitora. Malo nas zna da je Šarika neke pjesme sama skladala i pisala tekst. Te su se pjesme prigodno izvodile (Purimska zdravica, Hanuka praznik svjetla i veselja, Prijatelji dragi, Dome moj, Miris lipe, Pjevaj svaki dan).

Uz sve svoje životne tegobe, ostavši bez svoje kćeri jedinice Paule, nastavila je životom ljubavi prema obitelji. Do odlaska u Dom rujna 2014. godine prisustvovala je svim događanjima Židovske općine Zagreb (Ženske sekcije i Geri kluba).

Eto takva je bila naša Šarika. Nje više neće biti među nama ali ostat će pjesma “Pjevaj svaki dan — pjesma snagu daje”.

ZIHRONA LIVRAHA

Lea Pinterić

OBAVIJEST O PROJEKTU ŽIDOVSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON

U skladu sa sporazumom o suradnji na projektu Židovski biografski leksikon, sklopljenim između Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža i Kulturnog društva Miroslav Šalom Freiburger, Leksikografski zavod na svojoj internetskoj stranici

—www.lzmk.hr— objavljuje cjeloviti tekst završne faze Leksikona, kako bi članovi židovske zajednice u Hrvatskoj i drugi zainteresirani, čitajući ponuđeni materijal, svoja relevantna zapažanja, eventualno i prijedloge za dopune ili izmjene

pojedinih detalja, utemeljene na njihovu poznavanju određenih ličnosti i zbivanja, uputili uredništvu Leksikona.

Čitatelji ovoga projekta moći će zapažanja i primjedbe slati na adresu zbl@lzmk.hr od 1. studenoga ove godine.

GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ | בטאון קהילת יהדי קרואטיה

